

PIENET LAPSET VAIKEIDEN AIHEIDEN JA SUURTEN KYSYMYSTEN ÄÄRELLÄ

Uskontokasvatusmateriaali vaikeiden aiheiden käsittelyyn

Hanna-Helena Roivas & Minna Saarela
Opinnäytetyö, Kevät 2012
Diakonia-ammattikorkeakoulu, Diak Itä
Pieksämäki
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi (AMK) +
Kirkon nuorisotyönohjaajan virkakelpoisuus
Lastentarhanopettajan kelpoisuus

TIIVISTELMÄ

Roivas, Hanna-Helena & Saarela, Minna. Pienet lapsen vaikeiden aiheiden ja suurten kysymysten äärellä. Uskontokasvatusmateriaali vaikeiden aiheiden käsittelyyn. Pieksämäki, Kevät 2012, 120 s, 4 liitettä.

Diakonia-ammattikorkeakoulu, Diak itä, Pieksämäki. Sosiaalialan koulutusohjelma, Kristillisen lapsi- ja nuorisotyön suuntautumisvaihtoehto, Sosionomi (AMK) + Kirkon nuorisotyöntekijän virkakelpoisuus + Lastentarhanopettajan kelpoisuus.

Opinnäytetyöprosessin tavoitteena oli tuottaa yhteistyössä Outokummun seurakunnan lapsityön kanssa 3–6-vuotiaille lapsille tarkoitettu varhaiskasvatuksen uskontokasvatusmateriaali, joka käsittelee päivähoidossa yleensä vaikeiksi koettuja aiheita. Uskontokasvatusmateriaali käsittelee aiheita erilaisuus, ero, kuolema ja suru lapselle ymmärrettävällä tavalla ja antaa vinkkejä siihen, miten aiheet voidaan ottaa lasten kanssa esille.

Materiaali on suunnattu ensisijaisesti Outokummun seurakunnan lapsityön sekä Outokummun päiväkotien käyttöön. Uskontokasvatusmateriaalin tavoitteena on helpottaa seurakunnan lapsityöntekijöiden ja päiväkodin työntekijöiden työtä vaikeiden aiheiden käsittelyssä tarjoamalla heille tuokioesimerkkejä ja toimintaehdotuksia. Materiaali sisältää myös kuvakirjan ja erilaisia kirjallisuusvinkkejä sekä Internet-sivuja aiheisiin liittyen.

Opinnäytetyöprosessin aikana Outokummun päiväkodeille lähetettiin kartoittava kysely. Uskontokasvatusmateriaalia muokattiin kartoittavassa kyselyssä saatujen vastausten pohjalta. Myöhemmin prosessin aikana uskontokasvatusmateriaalin tuokioita käytiin kokeilemassa kolmessa eri Outokummun päiväkodissa. Tuokioita seuranneilta Outokummun seurakunnan työntekijöiltä sekä Outokummun päiväkotien työntekijöiltä kerätyn palautteen pohjalta varhaiskasvatuksen uskontokasvatusmateriaali muokattiin lopulliseen muotoonsa.

Yhteistyötahoilta kerätystä palautteesta ilmeni, että vaikeita aiheita käsittelevälle uskontokasvatusmateriaalille on tarvetta. Outokummun seurakunnan työntekijöiden palautteesta kävi ilmi, että materiaali on käyttökelpoinen ja sovellettavissa myös vanhempien lasten kanssa työskentelyyn. Päiväkotien työntekijät pitivät materiaalia hyvänä, mutta vieroksivat sen uskontokasvatuksellista otetta.

Asiasanat: varhaiskasvatus, uskontokasvatus, erilaisuus, ero, kuolema, suru, kuvakirja, toiminnallinen opinnäytetyö

ABSTRACT

Roivas, Hanna-Helena & Saarela, Minna. Small children facing difficult subjects and big questions. Religious education material for discussion of difficult subjects 120 p., 4 appendices. Language: Finnish. Pieksämäki, Spring 2012.

Diaconia University of Applied Sciences. Degree Programme in Social Services, Option in Christian Youth Work. Degree: Bachelor of Social Services.

The aim of this thesis was to produce a material for early religious education together with Outokumpu parish. The material is aimed for children from 3 to 6 and it discusses topics that are usually experienced as difficult in day-care. The material for religious education discusses such topics as difference, split, death and grief in a way that is understandable for a child and it gives hints, how these topics can be brought up with children.

The material is aimed primarily for Outokumpu parish and for day-care centers in Outokumpu. The target of the religious education material is to make the work for parish workers and day-care center workers easier by offering them lesson examples and activity suggestions which help the children to deal with difficult themes. The material also contains a picture book, varied literature tips and websites related to the topic.

During the thesis process the day-care centers in Outokumpu were surveyed by an inquiry. The religious education material was rewritten on the basis of the answers obtained from the charting inquiry. The lessons introduced in the religious education material were tried out later during the process at three different day-care centers in Outokumpu. The material for early religious education was rewritten into its final form on the grounds of the feedback obtained from Outokumpu parish workers and day-care workers who monitored the lessons.

The feedback collected from the cooperative quarters showed, that there is a need for a religious education material that discusses difficult matters. The feedback from Outokumpu parish workers showed that the material is useable and it is to be applied also when working with older children. The day-care center workers considered the material good, but were shunned by its religious educational grip.

Keywords: early childhood education, religious education, difference, split, death, grief, picture book, functional thesis

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 OPINNÄYTETYÖN LÄHTÖKOHDAT JA TAVOITTEET	7
3 LAPSEN KASVU JA KEHITYS	9
3.1 Kasvu ja kehitys	9
3.2 Fyysinen kasvu ja motorinen kehitys	10
3.3 Psyykinen kehitys	11
3.4 Sosiaalinen kehitys	13
3.5 Hengellinen kehitys	15
4 SEURAKUNTA JA PÄIVÄKOTI USKONNOLLISENA KASVATTAJANA	17
4.1 Kirkon varhaiskasvatus	18
4.2 Yhteiskunnan varhaiskasvatus	19
4.2.1 Varhaiskasvatuksen juuret	19
4.2.2 Varhaiskasvatus	20
4.3 Varhaiskasvatuksen uskontokasvatus.....	21
4.4 Päiväkodin ja seurakunnan yhteistyö varhaiskasvatuksen uskontokasvatuksessa	23
5 VAIKEAT AIHEET.....	25
5.1 Erilaisuus	25
5.2 Ero	27
5.3 Kuolema	29
5.4 Suru	31
6 KUVAKIRJAT JA TARINAT VAIKEIDEN AIHEIDEN KÄSITTELYSSÄ.....	32
6.1 Kuvakirja ja tarina	32
6.2 Kuvakirjan käyttö vaikeiden aiheiden käsittelyn tukena.....	34
7 YHTEISTYÖKUMPPANEIDEN ESITTELY	37
7.1 Outokummun seurakunta ja kirkon varhaiskasvatus.....	37
7.2 Outokummun päiväkodit ja varhaiskasvatus.....	39
7.2.1 Outokummun kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma	39
7.2.2 Outokummun kaupungin esiopetuksen opetussuunnitelma.....	41
8 OPINNÄYTETYÖN PROSESSIN KUVAUS.....	43
8.1 Opinnäytetyö toiminnallisena prosessina.....	43
8.2 Opinnäytetyön aiheen valinta	43

8.3 Uskontokasvatusmateriaalin tavoitteet.....	45
8.4 Toiminnallisen opinnäytetyöprosessin eteneminen.....	45
8.4.1 Yhteistyön aloittaminen ja tiedon kartoittaminen.....	45
8.4.2 Uskontokasvatustuokioiden pitämien Outokummun päiväkodeissa	47
8.4.2.1 Tuokio Hovilan päiväkodissa.....	48
8.4.2.2 Tuokio Kalattoman päiväkodissa.....	49
8.4.2.3 Tuokio Pohjoisahon päiväkodissa.....	51
8.4.3 Opinnäytetyön ja uskontokasvatusmateriaalin lopullinen kokoaminen	52
9 ARVIOINTI	53
9.1 Opinnäytetyön tavoitteiden saavuttaminen	53
9.2 Uskontokasvatusmateriaalin tavoitteiden saavuttaminen.....	55
9.3 Opinnäytetyöprosessin arviointi.....	56
10 POHDINTA	58
LÄHTEET	61
LIITE 1: Kartoittava kysely	66
LIITE 2: Muistutus päiväkodeille uskontokasvatustuokiosta.....	67
LIITE 3: Palautelomake	68
LIITE 4: Uskontokasvatusmateriaali	70

1 JOHDANTO

Perinteisesti lasten arvopohjan perusta on ollut kotikasvatuksessa. Noin neljä viidestä suomalaisesta kokee Jeesuksen opetukset yhä hyväksi elämänohjeiksi. Uskontoa ei kuitenkaan peritä omilta vanhemmilta enää siinä määrin, kuin ennen. Vanhempien merkitys arvopohjan välittäjänä ei ole vähentynyt, mutta uskonnon näkymättömyys arjessa vaikuttaa kristillisiin arvoihin ja kristillisten tapojen katoamiseen. Uskonto on nykyään vahvasti ihmisten yksityisasiasia. Kun uskonto puuttuu ihmisten arjesta, lasten elämänsymyksiä pyritään antamaan vain ”oikeita vastauksia”. (Kokkonen & Kokkonen 2008, 236.)

Uskontokasvatus on osa varhaiskasvatussuunnitelman ja esiopetuksen opetussuunnitelman perusteita. Päivähoidon työntekijöillä on velvollisuus järjestää varhaiskasvatuksen uskontokasvatusta osana päiväkodin arkea. Uskontokasvatuksen ei tulisi olla riippuvainen työntekijöiden omasta vakaumuksesta tai heidän omista mielipiteistään. Kaikilla lapsilla on oikeus päivähoitossa järjestettävään uskontokasvatukseen ja päivähoitotyöntekijöiden on yhdessä lasten vanhempien kanssa keskusteltava lapsen uskontokasvatuksen toteuttamisesta. (Anteroinen, Haapakoski, Killström, Luoma, Nikkilä, Salmiinen, Varjonen & Viberg, 2011, 4–5.)

Päivähoitossa toteutettavan uskontokasvatuksen tavoitteena on tutustuttaa lapset oman uskontonsa perinteisiin ja tapoihin sekä tarjota mahdollisuus hiljaisuuteen, ihmettelyyn, kyselemiseen ja pohdintaan (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 29). Parhaimmillaan uskontokasvatus on lapsen omasta kiinnostuneisuudesta kumpuavaa ja tehokkainta se on lapsen ja kasvattajan kahdenkeskisissä tilanteissa. Kasvattajan tulee havainnoida lasta sekä suunnitella ja toteuttaa uskontokasvatusta havaintojensa pohjalta. Tärkeää on käsitellä asioita, jotka lapsen pohdinta ja leikit nostavat esille, eikä lasta saa jättää yksin omien kysymystensä keskelle. (Halme 2010, 51–52.)

Opinnäytetyömme tarkoitus oli tuottaa yhteistyössä Outokummun seurakunnan kanssa 3–6-vuotiaille lapsille suunnattu varhaiskasvatuksen uskontokasvatusmateriaali pääasiassa Outokummun päiväkotien käyttöön. Materiaali käsittelee päivähoitossa yleensä vaikeiksi koettuja aiheita, eli erilaisuutta, eroa, kuolemaa ja surua, lapselle ymmärrettävällä

tavalla. Uskontokasvatusmateriaali antaa vinkkejä siihen, miten aiheet voidaan ottaa lasten kanssa esille. Materiaalin perusta on aikuisen ja lapsen välisessä vuorovaikutuksessa, jossa annetaan tilaa lapsen kysymyksille ja pohdinnalle.

Yhteistyö Outokummun seurakunnan kanssa alkoi keväällä 2010 ja opinnäytetyömme aihe rajautui lopulliseen muotoonsa saman vuoden lopulla. Keväällä 2011 lähetimme kartoittavan kyselyn Outokummun päiväkodeille. Kyselyn tarkoituksena oli kerätä tietoa, joka tultaisiin ottamaan huomioon uskontokasvatusmateriaalin valmistuksessa. Samalla tiedustelimme mahdollisuutta päästä toteuttamaan valmistamiamme uskontokasvatustuokioita Outokummun päiväkoteihin. Syksyllä 2011 kävimme toteuttamassa uskontokasvatustuokiot kolmessa eri Outokummun päiväkodissa. Tuokioista keräämämme palautteen pohjalta muokkasimme uskontokasvatusmateriaalin lopulliseen muotoonsa kevään 2012 aikana.

Opinnäytetyömme teoriaosuudessa käsittelemme 3–6-vuotiaiden lasten kasvua ja kehitystä yleisellä tasolla. Tämän jälkeen kerromme seurakunnasta ja päiväkodista uskonnollisena kasvattajana. Painopisteemme on varhaiskasvatuksessa ja erityisesti varhaiskasvatuksen uskontokasvatuksessa. Erilaisuutta, eroa, kuolemaa ja surua käsitellessämme pyrimme tuomaan esille lapsen näkökulmaa aiheisiin ja avaamaan lyhyesti sitä, miten lapsi kokee vaikeat aiheet. Teoriaosuuden viimeisessä kappaleessa esittelemme uskontokasvatusmateriaalissa käytettävän päämenetelmän eli kuvakirjan ja tarinan. Opinnäytetyömme sisältää myös toiminnallisen prosessin kuvauksen sekä tavoitteiden arvioinnin ja pohdinnan. Opinnäytetyön lopussa liitteenä 4 on valmistamamme uskontokasvatusmateriaali.

2 OPINNÄYTETYÖN LÄHTÖKOHDAT JA TAVOITTEET

Opinnäytetyömme päätavoitteena oli tehdä yhteistyössä Outokummun seurakunnan kanssa ensisijaisesti Outokummun päiväkodeille tarkoitettu varhaiskasvatuksen uskontokasvatusmateriaali. Materiaali käsittelee yleensä vaikeiksi koettuja aiheita lapselle ymmärrettävällä tavalla ja antaa vinkkejä siihen, miten erilaisuus, ero, kuolema ja suru

voidaan ottaa lasten kanssa esille. Uskontokasvatusmateriaalin oli tarkoitus olla helppokäyttöinen sekä monipuolinen, mutta myös tarpeeksi tiivis ja selkeä.

Tavoitteenamme oli käydä jokaisessa Outokummun neljässä päiväkodissa toteuttamassa yksi 3–6-vuotiaille lapsille suunnattu varhaiskasvatuksen uskontokasvatustuokio. Tarkoituksenamme oli toteuttaa kussakin päiväkodissa yksi erilainen tuokio valmistamamme uskontokasvatusmateriaalin pohjalta. Tuokioiden jälkeen tavoitteenamme oli kerätä palautetta tuokioita havainnoineilta seurakunnan ja päiväkodin työntekijöiltä sekä lapsilta. Työntekijöiltä palaute oli tarkoitus kerätä palautekyselyllä ja lapsilta heidän ikä- ja kehitystasonsa huomioivalla tavalla. Saamamme palautteen pohjalta pyrimme parantelemaan valmistamaamme uskontokasvatusmateriaalia.

Valmistamamme uskontokasvatusmateriaalin tavoitteena oli helpottaa seurakunnan lapsityöntekijöiden ja päiväkodin työntekijöiden työtä muun muassa tarjoamalla valmiita tuokioesimerkkejä ja toimintaehdotuksia. Materiaaliin liitimme myös erilaisia kirjallisuusvinkkejä ja Internet-sivuja aiheisiin liittyen. Tavoitteenamme oli myös tuottaa vaikeita aiheita käsittelevä kuvakirja osaksi uskontokasvatusmateriaalia. Tarkoituksenamme oli tehdä tarinoista lapsille mahdollisimman ymmärrettävät ja kiinnostavat sekä lapsen kehitystasoa vastaavat. Tuottamiimme tarinoihin pyrimme liittämään lähestymistavan, jonka kautta tiettyyn vaikeaan aiheeseen on helppo lasten kanssa tutustua. Kuvakirjan kuvien oli tarkoitus olla yksinkertaisia ja selkeitä.

Opinnäytetyötä tehdessämme tavoitteenamme oli kasvaa ammatillisesti. Opinnäytetyöprosessin aikana perehdyimme monipuolisesti aihetta käsittelevään kirjallisuuteen ja muuhun materiaaliin. Tavoitteenamme oli, että tulevaisuudessa pystyisimme hyödyntämään niitä tietoja ja taitoja, joita opinnäytetyöprosessin aikana olemme saaneet. Tärkeää oli myös oppia näkemään uskontokasvatus suurempana kokonaisuutena ja oppia toteuttamaan uskontokasvatusta omassa tulevassa työssämme lasten parissa. Opinnäytetyöprosessin aikana pyrimme myös havainnoimaan ja kirjaamaan ylös mahdollisia jatko-tutkimusaiheita.

3 LAPSEN KASVU JA KEHITYS

3.1 Kasvu ja kehitys

Ihmisen kehitys lapsesta aikuiseksi on monitahoinen ja pitkäkestoinen prosessi. Ihmisen kehittyvään persoonallisuuteen vaikuttavat vahvasti muun muassa psykologiset, perinnölliset sekä ympäristön eri tekijät. Lapsen kehitystä voidaan tarkastella kokonaisuutena, jossa psyykinen ja fyysinen puoli sulautuvat yhteen muodostaen kokonaisuuden. (Pihlaja & Viitala 2005, 12.) Kehityksen ymmärtäminen on tärkeä perusta lasten hoidolle ja kasvatukselle. Ihmisen kehitystä tutkimalla opimme myös ymmärtämään paremmin lasta ja hänen maailmaansa. (Nurmiranta, Leppämäki & Horppu 2009, 17.)

Aiemmin on ollut vallalla käsitys, jonka mukaan lapsen on ajateltu oleva kuin ”tyhjä taulu”, täysin vailla ominaisuuksia ja kykyjä. Nykyään tutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet toisin. Lapsi on aivan oma yksilönsä, jolla on runsaasti erilaisia valmiuksia jo aivan syntymästään lähtien. Varhaisessa vaiheessa lapsi alkaa myös hakea kontaktia muihin ihmisiin ja voidaankin sanoa, että lapsi tarvitsee toisia ihmisiä, jotta hän voisi rauhassa kasvaa ja kehittyä omaksi itsekseen. (Nurmiranta ym. 2009, 17.)

Käsitteet kasvu ja kehitys ovat hyvin lähellä toisiaan ja joskus niitä käytetään myös toistensa synonyymeina. Voidaan kuitenkin ajatella, että termi kasvu tarkoittaa lähinnä ihmisen fyysistä muotoutumista, kuten pituuskasvua. Tätä käsitettä voidaan käyttää myös kuvaamaan ihmisen läpi elämän tapahtuvaa sisäistä muutosta. Termi kehitys puolestaan sisältää ajatuksen ihmisen elinaikana tapahtuvista muutoksista, jotka usein ovat tiedostamattomia ja jatkuvia. Jokainen myös kehittyy yksilöllisesti omalla tavallaan, sillä erilaiset ympäristön olosuhteet vaikuttavat kehitykseen. Ihminen jatkaa kehittymistään läpi koko elämänsä. (Karling, Ojanen, Sivén, Vihunen, & Vilén 2008, 64.) Opinnäytetyössä käsittelemme lähinnä 3–6-vuotiaiden lasten kasvua ja kehitystä sekä käytämme termejä kasvu ja kehitys samassa merkityksessä, kuin Karling ym. ovat ne omassa teoksessaan avanneet.

Ihmisen kasvua ja kehitystä on usein hankalaa arvioida tai ennustaa. Ainoastaan fyysistä kasvua voidaan jonkin verran pyrkiä ennustamaan, esimerkiksi lapsen painon ja pituu-

den pohjalta voidaan arvioida sitä, minkä kokoinen hänestä todennäköisesti kasvaa. Psykkinen ja sosiaalinen kehitys sekä fyysinen kasvu ovat aina monen eri tekijän summa. Usein onkin vaikea nähdä, mitkä kaikki tekijät ovat vaikuttaneet lapsen kasvuun ja kehitykseen. Voidaan ajatella, että lapsen kehityksessä niin sanotusti ”kaikki vaikuttaa kaikkeen” jolloin pienikin muutos yhdessä asiassa voi vaikuttaa koko kehitykseen. (Karling ym. 2008, 65.)

Ihminen on kokonaisuus, jossa fyysinen, psykkinen ja sosiaalinen puoli yhdistyvät. Kaikki kehityksen osa-alueet ovat kuitenkin niin läheisessä toiminnassa keskenään, että joskus niiden erottaminen toisistaan voi olla hyvin vaikeaa, ellei jopa mahdotonta. Eri osa-alueisiin jakaminen tehdään kuitenkin kokonaisuuden ymmärtämisen helpottamiseksi. Vaikka yksittäisten lapsen kehitykseen vaikuttavien tekijöiden nimeäminen voi olla joskus vaikeaa, voidaan kuitenkin etsiä tekijöitä, jotka yleensä vaikuttavat joko positiivisesti tai negatiivisesti lapsen kehitykseen. Ihmisen kehitykseen vaikuttavia tekijöitä ovat kypsyminen, perimä, ympäristö sekä lapsen oma aktiivisuus. (Karling ym. 2008, 64–65.)

Opinnäytetyössä tuottamassamme uskontokasvatusmateriaalissa lapsen kehitys on otettu huomioon suunnittelemalla sen sisältö lapsen kehitystä vastaavaksi. Lapselta ei voi odottaa sellaista toimintaa, johon hänen silloinen kehitystasonsa ei ole vielä valmis. Tärkeää on tunnistaa lapsen kehityksen ja kasvun vaiheet ja ottaa ne huomioon uskontokasvatuksen toteuttamisessa päivähoidossa.

3.2 Fyysinen kasvu ja motorinen kehitys

Lapsuus voidaan jakaa kasvun ja kehityksen mukaan eri ikäkausiin, jotka vaihtuvat liukuvasti. Fyysisessä kasvussa ikäkaudet jaotellaan yleisimmin sikiökauteen, neonataalikauteen, imeväisikään, leikki-ikään sekä koulu- ja murrosikään. Leikki-ikä sijoittuu 2–6 ikävuoden väliin ja se voidaan jakaa varhaiseen leikki-ikään ja myöhempään leikki-ikään. Myöhempi leikki-ikä sijoittuu ikävuosiin 4–6. Pituus ja paino ovat yleisimmät fyysisen kasvun mittarit. Leikki-ikässä fyysinen kehitys on tasaista ja kasvun aikana lasten kehonosien keskinäiset suhteet muuttuvat. Lapsen kannalta on tärkeää, että hänen

kehityksensä etenee tasaisesti kasvukäyrästöllä. (Vilén, Vihunen, Vartiainen, Sivén, Neuvonen & Kurvinen 2006, 133–135.)

Motorinen kehitys on liikkeiden kehitystä, joka kestää hedelmöityksestä aikuisuuteen. Motoriseen kehitykseen vaikuttavat keskushermoston, luuston ja lihaksiston kehitys. Myös ympäristön virikkeet vaikuttavat siihen, millaisia motorisia taitoja lapsi milloinkin hallitsee. Kolmevuotiaana lapsi osaa muun muassa ajaa kolmipyöräisellä polkupyörällä, hyppiä tasajalkaa, kävellä portaat vuoroaskelin ja laittaa vaatteiden napit itse kiinni. Neljävuotiaana lapsi osaa hyppiä yhdellä jalalla ja kävellä vuoroaskelin portaat alas. Viisivuotias lapsi hallitsee kaikki motorisen kehityksen perusvalmiudet sekä oppii luistelemaan ja ajamaan kaksipyöräisellä polkupyörällä. (Vilén ym. 2006, 136, 141.) Kuusivuotias lapsi nauttii erityisesti liikkumisesta. Hän muun muassa kiipeilee, juoksee, tanssii, jumppaa ja opettelee luistelemaan ja uimaan. Lapsi osaa jo yhdistellä eri liikkeitä aiempaa paremmin. (Mannerheimin lastensuojeluliitto i.a.)

Hienomotoriikalla tarkoitetaan pienten lihasten hallintaa, jota tutkitaan yleisimmin kädentaitoja testaamalla. Kolmevuotias lapsi opettelee kynäotetta sekä osaa piirtää ympyrän. Kolmevuotiaana lapsi piirtää ihmisen perunan muotoisena ilman vartaloa ja raajat lähtemään päästä. Kolmevuotiaan lapsen käteisyys ei ole vielä vakiintunut. Nelivuotiaana lapsen voidaan olettaa jo osaavan piirtää ihmishahmo, jolla ovat pää, vartalo ja raajat. Nelivuotias lapsi osaa myös käyttää saksia sekä piirtää mallista neliön. Viisivuotiaana lapsi osaa jäljentää numeroita, piirtää tähden sekä kolmion ja kirjoittaa oman nimensä. Viisivuotiaan lapsen ihmisperroksissa esiintyy paljon yksityiskohtia. (Vilén ym. 2006, 136, 141–142.) Kuusivuotiaan lapsen kynäote on vakiintunut. Silmän ja käden yhteistyö sekä sorminäppäryys ovat kehittyneet, ja lapsi nauttii yksityiskohtien löytämisestä ja niiden piirtämisestä. (Mannerheimin lastensuojeluliitto i.a.)

3.3 Psyykinen kehitys

Psyykinen kehitys etenee elämäntapahtumien transaktiona, joka on yksilön sisäisten ja ulkoisten tekijöiden, koko ihmisen elämänkaaren yli jatkuva, toisiinsa sulautuva prosessi. Sisäiset tekijät ovat perimän ohjaamia kypsyviä rakenteita ja valmiuksia, kun taas ulkoiset tekijät ovat ympäristö ja vuorovaikutus. (Lyytinen, Eklund & Laakso 2006, 41.)

Varhaislapsuuden merkittävimpiä kehityksellisiä ympäristöjä ovat koti ja päivähoito ja näissä vallitsevat vuorovaikutussuhteet (Nurmi, Ahonen, Lyytinen, Lyytinen, Pulkkinen & Ruoppila 2006, 18–19).

Psyykkiseen kehitykseen kuuluvat persoonallisuuden ja tunne-elämän kehitys sekä kognitiivisten toimintojen kehitys. Moniulotteisuutensa takia persoona on käsitteenä vaikeasti määriteltävissä. Persoonallisuutta voidaan asioiden selkeyttämiseksi jakaa muutamaaan pienempään osa-alueeseen, kuten minuuteen, temperamenttiin, luonteeseen, itsetuntoon sekä arvoihin ja asenteisiin. Persoonallisuus on fyysisten, sosiaalisten ja psyykkisten ominaisuuksien yhdistelmä ja siihen vaikuttavat muun muassa perimä, ympäristö sekä lapsen oma suuntautuneisuus. Persoona lähtee kehittymään vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa, ja kaikki varhaiset kokemukset auttavat rakentamaan persoonaa läpi ihmisen koko elämän. (Nurmiranta, Leppämäki & Horppu 2009, 8–22.)

Temperamentti vaikuttaa siihen, että jokainen ihminen on oma yksilönsä ja omalla tavallaan erilainen kuin muut. Temperamentti muotoutuu lapselle jo hänen syntymässään. Voidaan sanoa, että temperamentti on yksilön persoonan biologinen osa, joka yhdessä erilaisten ympäristötekijöiden kanssa muodostaa persoonallisuuden. Temperamentti sisältää yksilölle ominaisen tavan käyttäytyä, toimia sekä reagoida erilaisiin asioihin. Syntymässä saatu temperamentti yleensä säilyy läpi ihmisen koko elämän. (Nurmiranta ym. 2009, 23.)

Kognitiivinen kehittyminen tarkoittaa kognitioiden eli tiedonkäsittelyn toimintojen kehitystä. Kognitiivisia toimintoja ovat muun muassa oppiminen, kieli, havaitseminen, muistaminen, ajattelu, ongelmanratkaisu, päättely, päätöksenteko, suunnittelu ja keskittymiskyky sekä tarkkaavuus. Myös kognitiiviseen kehitykseen vaikuttavat lapsen perimä, ympäristö sekä hänen oma aktiivinen suuntautumisensa asioihin. Lapsi tutkii ja havainnoi omaa ympäristöään oppien samalla uusia asioita. Lapsi alkaa tunnistaa ja käsitellä havainnoimiaan asioita painaen niitä mieleensä. Lopulta hän oppii myös yhdistelemään toisiinsa erilaisia havaintojaan. Lapsen ja vanhemman, tai muun hoitajan, välinen vuorovaikutus on perustana myös kognitiivisten taitojen kehittymiselle. Ensimmäiset ikävuodet ovat kehityksen kannalta tärkeitä, sillä silloin tapahtuva aivojen kehitys luo perustan tulevalle kognitiiviselle toiminnalle. (Nurmiranta ym. 2009, 33–34.)

Piagetin mukaan lapsi ei omaa valmiita perittyjä kykyjä, vaan hänellä on valmius reagoida ympäristöönsä. Vuorovaikutuksessa ympäristön ja siinä toimivien ihmisten kanssa lapsi rakentaa jäsentyneitä toimintatapoja, joita hän sulauttaa uusiin tilanteisiin tai muokkaa uuden tilanteen vaatimalla tavalla. Piaget jakaa kehityksen neljään eri kehitysvaiheeseen, jotka ovat yleismaallisia ja niiden omaksumisjärjestys on kiinteä. (Nurmi ym. 2006, 19.)

Esioperationaalisisessa vaiheessa noin 2–7-vuotiaana lapsi siirtyy sensomotorisesta ajattelusta esittävään ajatteluun. 2–4-vuotiaana esikäsitteellisen kauden aikana lapsen kielitaito laajenee nopeasti, ja hän kykenee kuvitteelliseen leikkiin. (Nurmi ym. 2006, 20.) Esikäsitteellisessä vaiheessa lapsen muisti sekä päättelykyky kehittyvät, ja lapsi pystyy jäljittelemään asioita, jotka eivät ole läsnä. Tässä vaiheessa lapsi saattaa myös puhella itsekseen, mutta myöhemmin tämä muuttuu sisäiseksi puheeksi. (Nurmiranta ym. 2009, 34.)

Intuitiivisen ajattelun kaudella noin 4–7-vuotiaana lapsi on sitoutunut omaan näkökulmaansa. Lapsi luokittelee ympäristössään olevia esineitä yhden luokittelevan ominaisuuden, kuten värin mukaan. Tässä vaiheessa lapsi alkaa hahmottaa myös sarjojen rakentumista ja 5-vuotiaana lapsi osaa jo järjestää esimerkiksi kyniä pituusjärjestykseen. (Nurmi ym. 2006, 20.) Intuitiivisen ajattelun kaudella lapsi huomioi helposti yksityiskohtia kokonaisuuksien hahmottamisen sijasta ja suorat havainnot ohjaavat hänen päättelykykyään. Lapsi on vielä hyvin riippuvainen näköhavainnoistaan, eikä pysty käyttämään päättelyä ajattelunsa apuna. Alle kouluikäisiä lapsia alkavat kiinnostaa myös elämän peruskysymykset elämästä, kuolemasta, syntymästä ja uskonnosta. Kielenkehityksen myötä myös lapsen kyky ilmaista tunteitaan ja tarpeitaan laajenevat. Tärkeää on, että aikuinen vastaa lapsen kysymyksiin rehellisesti, kuitenkin lapsen ikätason huomioiden. Tällöin lapsi saa tukea omalle uteliaisuudelleen sekä halulle oppia. (Nurmiranta ym. 2009, 34–35.)

3.4 Sosiaalinen kehitys

Sosiaalinen kehitys sisältää kaiken sosiaalisen vuorovaikutuksen sekä ihmissuhteet. Se tarkoittaa ihmisen kehittymistä erilaisten sosiaalisten yhteisöjen ja ryhmien jäseneksi.

Sosiaaliset suhteet laajenevat ja muuttuvat samalla kun ihminen kehittyy. Ihminen tarvitsee toisia ihmisiä kehittyäkseen, ja jo aivan alusta asti hän on riippuvainen toisista sekä fyysisesti että psyykkisesti. Lapsen varhaiset vuorovaikutuskokemukset luovat perustan tuleville ihmissuhteille. (Nurmiranta ym. 2009, 45.)

Sosialisaatio on kehitystä, jonka seurauksena lapsi oppii noudattamaan ympäristönsä yhteisiä normeja, tapoja ja lakeja. Sosialisaation vaatimuksia ovat kyky ottaa toiset huomioon, rajojen oppiminen sekä pitkäjänteisyys. Toisten huomioon ottaminen on aluksi pienelle lapselle vaikeaa, sillä hänen ajatuksensa ovat vielä hyvin itsekeskeisiä. Pikkuhiljaa lapsen oppiessa empatiakykyä, hän oppii ymmärtämään toisten tunteita ja pystyy luopumaan omasta itsekeskeisyydestään. Rajojen oppiminen tarkoittaa sitä, että lapsi oppii ne tavat ilmaista itseään, jotka ovat sosiaalisesti hyväksytyjä. Pitkäjänteisyys tarkoittaa luopumista välittömästä halujen tyydytyksestä sekä aggression hallinnasta. Lapsen on opittava ymmärtämään, että välittömän mielihyvän lykkääminen tuottaa hänelle vielä suuremman mielihyvän pitkällä aikavälillä. Lapsen itsehillintätaito kehittyy paremmaksi, mikäli ympäristö tarjoaa hänelle asteittain lisääntyviä vaatimuksia. (Nurmiranta ym. 2009, 45.)

Lapsen varhaiset vuorovaikutuskokemukset luovat pohjan hänen psykososiaaliselle kehitykselleen. Varhainen vuorovaikutus tarkoittaa lapsen ja hänen vanhempansa tai muun hoitajan välille muodostuvaa suhdetta kolmen ensimmäisen elinvuoden aikana. Bowlbyn kiintymyssuhdeteoriat kuvaa vanhemman ja lapsen välistä kiinteää suhdetta, joka voi olla joko turvallinen, turvaton välttelevä tai turvaton ristiriitainen. (Nurmiranta ym. 2009, 48.)

Turvallisesti kiintynyt lapsi on tottunut siihen, että vanhempi on saatavilla häntä varten, toimii turvana sekä hyväksyy myös lapsen negatiivisia tunteita. Turvaton välttelevä kiintymyssuhde syntyy, kun vanhempi ei kykene ottamaan vastaan lapsen tunteita. Lapsi oppii nopeasti tukahduttamaan omat tunteensa sekä peittämään tarpeensa, jolloin hänestä tulee tottelevainen ja kiltti, mutta yksinäinen. Turvattomassa ja ristiriitaisessa kiintymyssuhteessa vanhempi vastaa epäjohdonmukaisesti lapsen tunteisiin. Lapsi saattaa käyttäytyä korostetun uhmakkaasti saadakseen vanhemman huomion. Lapsi kokee, että vanhemman negatiivinenkin huomio on parempi kuin ei mitään. Jäsentymätön kiintymyssuhde voi syntyä silloin, jos lapsen ja vanhemman välillä ei ole riittävästi vuorovai-

kutusta, jotta kiintymyssuhde olisi päässyt muodostumaan. (Nurmiranta ym. 2009, 48–49.)

3.5 Hengellinen kehitys

Lapsen hengellinen kehitys muotoutuu yhdessä psyykkisen kehityksen kanssa. Hengelliseen kehitykseen vaikuttavat myös lapsen kognitiivinen ja emotionaalinen kehitys. Lapsen hengellisen elämän kehitykselle tärkeää on virikkeellinen ympäristö, joka antaa kannusteita uskon ulottuvuuden kasvulle. (Kinnunen 2011, 21.) Jo aivan vastasyntynyt lapsi elää jatkuvassa vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa. Hän on vielä täysin riippuvainen toisten ihmisten hoivasta ja huolenpidosta. Saamansa hoivan ja huolenpidon kokemusten pohjalta lapselle kasvaa tunne perusturvallisuudesta sekä kyky itsesääntelyyn. Turvallisen aikuisen läsnäolo mahdollistaa lapselle kokonaiseksi ihmiseksi kasvamisen. (Kangasmaa, Petäjä & Vuorelma 2009, 42–43.) Tässä opinnäytetyössä käytämme käsitteitä hengellinen kehitys ja uskonnollinen kehitys toistensa synonyymeinä.

Lapsella on jo syntyessään valmiina hengellisen kehityksen lähtökohdat, mutta lapsen ympäristö vaikuttaa paljon siihen, pääseekö hänen hengellinen kehityksensä kasvamaan. Lapsen uskonnollinen kehitys on sidoksissa lapsuuden tunnekokemuksiin ja lapsen käsitys Jumalasta perustuu hänen kokemuksiinsa omista vanhemmistaan. Kristilliset käsitteet, kuten rakkaus, huolenpito ja turvallisuus saavat sisältönsä lapsen läheisistä ihmissuhteista. Leikki-iässä lapsen ajattelu on konkreettista, eikä hänen ajattelukykynsä riitä uskonnollisten käsitteiden hahmottamiseen. Lapsen kasvaessa myös uskonnolliset käsitteet saavat syvempää sisältöä. (Kinnunen 2011, 22–23.)

Lapsen uskonnollinen kehitys on yksi ja erottamaton osa hänen kokonaisvaltaista kehitystään ja lapsen minäkuva, ihmiskuva ja jumalakuva kehittyvät yhdessä ja rinnakkain. Myös uskonnollinen kehitys tapahtuu vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa, ja kehitykseen vaikuttavat sekä sosioemotionaaliset että kognitiiviset tekijät. Emotionaalisten tekijöiden merkitys on sitä merkittävämpi, mitä pienemmästä lapsesta on kyse. Ensimmäisten ikävuosien aikana korostuu erityisesti elämyksellisyyden ja aistittavuuden tärkeys. Uskonnollisten asioiden nimeäminen, kokeminen ja toistaminen auttavat luomaan pohjaa lapsen myöhemmälle uskonnolliselle kehitykselle. Varhaisilla koke-

muksilla on suuri vaikutus siihen, kuinka yksilö tulevaisuudessa suhtautuu uskonnollisiin asioihin. (Kangasmaa ym. 2009, 43.)

Kolmesta ikävuodesta eteenpäin lapsen kehitys on monella tapaa vilkasta, mutta ajattelu on vielä melko konkreettisella tasolla. Toisaalta lapsi oppii jo erottamaan symbolisia merkityksiä ja hänen sanavarastonsa kasvaa huimasti. Lapsi pystyy jo liittämään esimerkiksi voiman, rakkauden ja turvan kokemuksia omaan käsitykseensä Jumalasta. Hän ymmärtää rukouksen olevan vuorovaikutusta sekä erottaa Jumalan satuolennosta. Yli kolmevuotias lapsi kuuntelee mielellään tarinoita seuraten niitä erittäin tarkasti. Samalla hänen sisäinen maailmansa saa mahdollisuuden kehittyä. Uskonnon sisältö välittyy lapselle parhaiten leikkien, pelien, runojen, laulujen ja kertomusten sekä musiikin kautta. (Kangasmaa ym. 2009, 43.)

4-vuotiaan lapsen mielikuviutus on rikasta ja hänellä on jo runsaasti sanoja, kokemuksia ja elämyksiä mielikuviutuksensa vahvistamiseksi. Todellisuuden ja mielikuviutuksen raja on kuitenkin vielä häilyvä. Lapsi nauttii myös omien satujen, kertomusten, runojen ja laulujen kertomisesta ja leikit ovat tavoitteellisia. Neljävuotias lapsi on utelias ja havainnoi tiiviisti ympäristöään keräten sieltä esimerkkejä omiin leikkeihinsä. Lapselle on myös helppoa ilmaista tunteitaan liikkeiden, kuten tanssin ja hyppelyn avulla. Liike on myös yhteydessä lapsen kielelliseen kehitykseen. Lasten parissa toteutettavassa uskon- tokasvatuksessa kannattaa hyödyntää raamatunkertomuksia, joihin lapset voivat syventyä draaman, roolileikkien ja musiikin avulla. Näiden kautta lapsen on mahdollista hahmottaa Jumalaa sekä ymmärtää uskon syvintä olemusta. (Kangasmaa ym. 2009, 44–45.)

5–6-vuotiaana lapsen usko on puhtaimmillaan. Lapsella on jo tietoa siitä, millainen Jumala on ja lapsi rakastaa Jumalaa koko sydämeästään. Lapsi myös luottaa siihen, että Jumala kuulee hänen rukouksensa ja vastaa niihin. Rukouskokemukset tukevat lapsen käsitystä Jumalan voimasta, pyhydestä ja turvallisuudesta. Rukouskokemukset ovat tärkeitä myös lapsen turvallisuudentunteen kehityksen tueksi. (Kinnunen 2011, 24, 28–29.)

Moni 5–6-vuotias lapsi pohtii elämän vaikeita kysymyksiä. Lapsi miettii kuolemaa ja alkaa ymmärtää sen lopullisuutta. Hän myös ajattelee kaikella olevan tarkoituksensa.

Tästä syystä lapsi tahtoo saada selityksiä ja vastauksia kaikkiin häntä askarruttaviin kysymyksiin. Aikuinen ei voi kuitenkaan tietää vastausta kaikkiin kysymyksiin ja hänen on kerrottava se rehellisesti myös lapselle. Lapsella on taipumusta syyttää itseään tapahtumista ja aikuisen tehtäväksi jää vapauttaa lapsi syyllisyyden tunteista. Lapsi kaipaa keskustelua aikuisen kanssa, jolloin on helppoa ottaa esille myös uskonnollisia ajatuksia. Keskustellessaan turvallisen aikuisen kanssa vaikeistakin aiheista, lapsen on mahdollista saada kosketusta omaan tunnemaailmaansa. Uskontokasvatus voi toimia lapselle eräänlaisena tunnetaitojen harjoituskenttänä. Tämä edellyttää, että lapsi kokee olevansa hyväksytty, ja hän voi turvallisesti tunnistaa ja kokea erilaisia tunteita, kuten surua, iloa, pettymyksiä ja onnea. (Kangasmaa ym. 2009, 46.)

4 SEURAKUNTA JA PÄIVÄKOTI USKONNOLLISENA KASVATTAJANA

Hengellinen kehitys on erottamaton osa lapsen kokonaisvaltaista kehitystä. Lapsen hengellistä kehitystä tukee seurakunnan ja päivähoidon yhteistyö varhaiskasvatuksen uskontokasvatuksen osalta. Tässä opinnäytetyössä käsittelemme pääasiassa päiväkodin uskontokasvatuksen toteuttamista, mikä eroaa seurakunnan antamasta kristillisestä kasvatuksesta. Opinnäytetyönä toteuttamamme uskontokasvatusmateriaalin tarkoituksena on tukea Outokummun päiväkoteja uskonnollisina kasvattajina.

Päivähoidossa toteutettavan uskontokasvatuksen tavoitteena on tutustuttaa lapset oman uskontonsa perinteisiin ja tapoihin sekä tarjota mahdollisuus hiljaisuuteen, ihmettelyyn, kyselemiseen ja pohdintaan (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 29). Esiopetuksessa uskontokasvatuksen tavoitteena on tarjota mahdollisuus uskontoon liittyvien asioiden kohtaamiseen ja uskonnollisiin juhliin tutustumiseen. Tavoitteena on tutustua oman uskonnon keskeisimpiin sisältöihin. (Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2000, 12.) Seurakunnan kristillinen kasvatus on käytännössä kasteopetusta. Kristillisen kasvatuksen tavoitteena on tukea seurakunnan jäseniä uskoon kasvamisessa ja kristityn identiteetin muodostumisessa. (Muhonen & Tirri 2008, 67.)

4.1 Kirkon varhaiskasvatus

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon varhaiskasvatuksen perusta on 1780-luvulta lähtien tehdyssä pyhäkoulutyössä. Osin sosiaalisista tarpeista vuonna 1945 syntyi päiväkerhotyö ja 1960-luvulla perustettiin ensimmäiset äiti-lapsikerhot. Vuosien kuluessa kirkon varhaiskasvatus on organisoitunut ja laajentunut seurakunnissa. Laaja-alaisesta lapsityöstä sekä lapsi- ja perhetyöstä alettiin puhua 1980-luvulla, jolloin työn piiriin kuuluivat pyhäkoulutyön ja päiväkerhojen lisäksi perhetyö sekä iltapäiväkerhot ja varhaiskasvatuksen uskontokasvatuksen tukeminen. Käsite kirkon varhaiskasvatus, jonka mukaan kasvatus on kokonaisuus, johon kuuluvat lapsen kasvatus, hoito ja opetus sekä kasvatuskumppanuus perheen kanssa, vahvistui vuosituhannen vaihteessa. Nykyään varhaiskasvatus on tärkeä osa seurakuntien toimintaa ja taloutta ja seurakuntia pidetään yhteiskunnassa keskeisinä ja arvostettuina toimijoina. (Lapsi on osallinen 2008, 13.)

Käsite kirkon varhaiskasvatus on peräisin 1960-luvulta. Käsitteellä korostetaan kokonaisvaltaista kristillisen varhaiskasvatustoiminnan ajattelua, johon kuuluu kasvatuskumppanuus lapsen perheen kanssa. Kirkon varhaiskasvatuksen rinnalla on käytetty myös termiä lapsi- ja perhetyö. Kirkon varhaiskasvatukseksi kutsutaan pääsääntöisesti alle kouluikäisten lasten ja perheiden kanssa tapahtuvaa kasvatusta, joka nousee kristillisestä uskosta ja arvoista. Kirkon varhaiskasvatus alkaa jo ennen lapsen syntymää rukouksissa ja ajatuksissa ja jatkuu varhaisnuorisotyön toimintaan saakka muodostaen lapselle turvallisen Jumala-käsityksen sekä auttaen lasta elämään seurakunnassa ja kasvamaan kristittyinä. Kasvatustyössä korostuvat uskon tradition jakaminen, kasvatuksen kokonaisvaltaisuus, lapsilähtöisyys ja perheen arvostaminen. (Lapsi on osallinen 2008, 9–10.)

Kasvatuskumppanuus ja kastekumppanuus ovat osa kirkon varhaiskasvatusta. Seurakunta sitoutuu tukemaan kastettua lasta, lapsen vanhempia ja kummeja kristillisessä kasvatuksessa. Kumppanuudessa toteutuvaa kasvatusta kutsutaan kasteopetuksiksi. Kaste- ja kasvatuskumppanuus toteutuvat vuorovaikutuksena, läsnäolona sekä rinnakkaisena perheen ja seurakunnan välillä. Kirkon varhaiskasvatustoiminta on avointa kaikkien kotien lapsille. Kirkon varhaiskasvatuksen raamatullisia lähtökohtia ovat kaste- ja lähetyskäsky sekä lasten evankeliumi. (Lapsi on osallinen 2008, 9–10.)

Kirkon varhaiskasvatuksen toimintoja ovat muun muassa päiväkerhotoiminta, perhekerhot, pyhäkoulut, koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminta, lapsille ja perheille suunnatut jumalanpalvelukset ja kirkkohetket. Kirkon varhaiskasvatuksen piiriin kuuluvat myös varhaiskasvatuksen musiikkikasvatus, kristillinen kotikasvatus, yhteydenpito lapsiperheisiin, erilaiset tapahtumat, yhteistyö erilaisten toimijoiden kanssa, lasten retki- ja leiritoiminta, kesäkerhotoiminta ja toimintakerhot sekä varhaiskasvatuksen uskontokasvatuksen tukeminen. (Lapsi on osallinen 2008, 10.)

4.2 Yhteiskunnan varhaiskasvatus

4.2.1 Varhaiskasvatuksen juuret

Varhaiskasvatus on otettu Suomessa käyttöön käsitteenä vasta 1970-luvulla. Viime aikoina varhaiskasvatuksen tutkimus on kuitenkin kehittynyt ja saanut vahvistusta. Varhaiskasvatuksen lähtökohtana voidaan pitää Friedrich Fröbelin kasvatustilfilosofiaa, jossa korostettiin muun muassa kasvatuksen mahdollisimman varhaista aloittamista. Fröbel ajatteli ihmisellä olevan kolme keskeistä pyrkimystä elämässään. Nämä pyrkimykset ovat ihmisen olemuksen tunteminen, luonnon tutkiminen sekä Jumalan ymmärtäminen. (Kallioniemi 2009, 9.)

Fröbelin ajatukset saapuivat nopeasti Suomeen, ja varsinainen lastentarhatoiminnan historia alkoi Suomessa vuonna 1888, jolloin ensimmäinen kansanlastentarha Helsingin Fröbel -laitos aloitti toimintansa. Laitoksen tarkoituksena oli auttaa vähäosaisia lapsia ja heidän perheitään. Kaiken toiminnan lähtökohtana nähtiin lapsi itse, ja tarkoituksena oli tarjota lapselle mahdollisimman monipuolisia virikkeitä hänen kehityksensä tueksi. Fröbelin ajattelu sisälsi runsaasti kristillisiä arvoja ja lapsille pyrittiin tuomaan tutuiksi erilaisia kristillisiä tapoja ja juhlia sekä Raamatun sanomaa. Rukoukset ja hengelliset laulut olivat osana arkea. Kasvatuksessa painotettiin erityisesti kiitollisuutta sekä lähimmäisenrakkautta. Pyrkimyksenä oli luoda lapsille tunne turvallisesta kasvuympäristöstä sekä luoda heille luottamusta Jumalan rakkauteen ja huolenpitoon. (Kallioniemi 2009, 9–10.)

Fröbeliläiseen lastenkasvatuspedagogiikkaan ja -traditioon pohjautuen suomalaisessa varhaiskasvatuksessa arvossa olivat lapsen itseohjautuvat luovat leikit, lapsen ja aikuisen rinnakkaistyöskentely sekä aikuisen ohjaama didaktinen toiminta. Aikuisen tehtävä oli vetäytyä lapsen luovien leikkien aikana tarkkailemaan lasta ja hänen toimintaansa. Lapsen tarpeiden kartoittaminen tapahtui havainnoinnin kautta. 1970-luvulla käsitykset lähtivät muuttumaan uuden päivähoitolain hoidollisten painostusten ja vallalle nousseiden uusien oppimiskäsitysten myötä. Seuraavat vuosikymmenet olivat niin sanotun behavioristisen didaktiikan kautta, jolloin aikuinen nähtiin johtajana, toiminta oli tuokiokeskeistä ja pedagoginen keskustelu vähäistä. 1990-luvulta eteenpäin on pyritty tietoisesti hakemaan muutosta vallalla olevaan tilanteeseen erilaisten tutkimus- ja kehittämishankkeiden kautta. (Turja 2011, 43.)

Varhaiskasvatuksessa on hiljalleen vahvistunut pedagoginen ote, joka on samalla tuonut muutospaineen alle vanhan lapsi – aikuinen -valtasuhteen. Lapsi nähdään aloitteellisena ja aktiivisena toimijana, jonka ymmärrys rakentuu vuorovaikutuksessa sekä fyysisen että sosiaalisen ympäristön kanssa. Varhaiskasvatusta ja esiopetusta ohjaaviin asiakirjoihin on kirjattu näkemys lapsesta, joka on aktiivinen tiedon ja maailmankuvan rakentaja ja toimii vuorovaikutuksessa yhteisönsä kanssa. (Turja 2011, 43.)

4.2.2 Varhaiskasvatus

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa määritellään, että varhaiskasvatus on vuorovaikutusta, joka tapahtuu lasten eri elämänpiireissä ja sen tavoitteena on edistää lapsen tasapainoista kasvua, kehitystä ja oppimista. Lapsen kannalta mielekkään kokonaisuuden muodostavaan kasvatustehtävään tarvitaan vanhempien ja kasvatuksen ammattilaisten yhteistyötä, kasvatuskumppanuutta. Yhteiskunnan varhaiskasvatus rakentuu kokonaisuudesta, johon kuuluvat hoito, kasvatus ja opetus. Varhaiskasvatus on suunnitelmallista ja tavoitteellista toimintaa, jossa lapsen omakohtaisella leikillä on suuri merkitys. Varhaiskasvatuksen lähtökohtana on kokonaisvaltainen näkemys lasten kasvusta, kehityksestä ja oppimisesta. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 11.)

Valtakunnallisten linjausten mukaisesti varhaiskasvatusta järjestetään varhaiskasvatuspalveluissa, kuten päiväkotitoiminnassa ja perhepäivähoidossa. Varhaiskasvatuspalvelu-

ja tuottavat kunnat, järjestöt, yksityiset palveluntuottajat ja seurakunnat. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 11.) Erilaiset varhaiskasvatuspalvelut, kuten kunnan tai yksityisen järjestämä päivähoito ja esiopetus sekä muut toiminnot, kuten avoin varhaiskasvatustoiminta, ovat keskeinen osa lapsiperheiden palvelu- ja tukijärjestelmässä. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2012.)

Päivähoito on osa varhaiskasvatuspalvelua, jota toteutetaan pääasiassa päiväkodeissa ja perhepäivähoidossa. Myös esiopetus, jossa tarjotaan suunnitelmallista opetus- ja kasvatustyötä, on osa varhaiskasvatusta. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2012.) Varhaiskasvatus on ennen oppivelvollisuuden alkamista tapahtuvaa lasten kasvatusta, eli 0–6-vuotiaiden lasten kasvatusta. Lapsen siirryttyä kouluun, hän siirtyy samalla varhaiskasvatuksen piiristä alkukasvatuksen ja alkuopetuksen piiriin. Varhaiskasvatuksessa painotetaan lapsen huoltajien merkitystä lapsen ensisijaisina kasvattajina. (Salminen 2001, 1.)

Kunnan varhaiskasvatussuunnitelma toimii pohjana yksiköiden omien varhaiskasvatussuunnitelmien rakentamisessa. Jokaisella lapsella on myös oma henkilökohtainen varhaiskasvatussuunnitelmansa, joka pohjautuu sekä kunnan että yksikön omiin suunnitelmiin. Lapsen varhaiskasvatussuunnitelmassa voidaan sopia muun muassa siitä, kuinka päivähoito osallistuu lapsen uskontokasvatukseen. Lähtökohtana voidaan pitää sitä, että perhe on kasvatusvastuussa lapsesta myös uskontokasvatuksen osalta ja päivähoito pyrkii tukemaan heitä tässä tehtävässä. Päivähoidon uskontokasvatus on yleensä melko yleisellä tasolla toimivaa, eikä siinä ole tarkoitukseen lähteenä syvällisen tason uskontokasvatukseen. (Halme 2010, 8.)

4.3 Varhaiskasvatuksen uskontokasvatus

Yhteiskunnan kasvatus- ja opetusjärjestelmien tarjoama uskontokasvatus on kulttuurikasvatusta, jonka tehtävänä on uskonnollisen ja katsomuksellisen yleissivistyksen antaminen (Lapsi on osallinen 2008, 16). Päivähoitolain mukaan päivähoidon tulee lapsen iän ja yksilöllisten tarpeiden mukaan edistää lapsen fyysistä, sosiaalista ja tunne-elämän kehitystä sekä tukea lapsen esteettistä, älyllistä, eettistä ja uskonnollista kasvatusta. Uskonnollisen kasvatuksen tukemisessa on kunnioitettava lapsen vanhempien tai holhoojan vakaumusta. (Laki lasten päivähoitosta 1973.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa uskonnollis-katsomuksellinen orientaatio määritellään yhdeksi sisällölliseksi orientaatioksi, jonka ytimen muodostavat uskonnolliset, hengelliset ja henkiset asiat ja ilmiöt. Uskonnollis-katsomuksellisessa orientaatiossa lapselle annetaan muun muassa mahdollisuus perehtyä oman uskonnon perinteeseen ja tapoihin sekä tarjotaan mahdollisuus hiljaisuuteen, ihmettelyyn, kyselemiseen ja pohdintaan. Yhteistyössä vanhempien kanssa sovitaan uskonnollis-katsomuksellisen orientaation lapsikohtaisesta sisällöstä lapsen omassa varhaiskasvatussuunnitelmassa. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 29.)

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa säädetään etiikasta ja katsomuksesta. Esiopetukseen sisältyy eettistä kasvatusta ja kulttuurista katsomuskasvatusta, sekä uskontokasvatusta ja vaihtoehtoisia elämäntietokasvatusta. Lapsen huoltaja päättää lapsen osallistumisesta opetukseen. Esiopetuksen uskontokasvatuksen tavoitteena on tarjota mahdollisuus uskontoon liittyvien asioiden kohtaamiseen ja uskonnollisiin juhliin tutustumiseen. Tavoitteena on tutustua oman uskonnon keskeisiin sisältöihin. (Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2000, 12.)

Uskonto on merkittävä osa kulttuuria ja päivähoiton uskontokasvatus antaa edellytyksiä lapsen kasvun ja ihmisenä olemisen tukemiseen. Uskontokasvatus on luonteeltaan yksilön sisäisyyteen katsovaa sekä yhteisöllisyyttä rakentavaa. Kirkkovuoden eri juhlien viettäminen on yksi tärkeimmistä uskontokasvatuksen alueista. Raamatunkertomukset taas tutustuttavat lapset maailmanlaajuisesti merkittävään kirjaan sekä kristinuskon keskeiseen henkilöön, Jeesukseen. (Saarinen 2002, 11–12.)

Lapsen oppimisympäristön on tärkeää olla sellainen, jossa lapsi pääsee itse osallistumaan ja rakentamaan omaa kasvuympäristöään oppimisympäristön tarjoamien virikkeiden pohjalta. Uskontokasvatuksessa nousevat esiin usein erilaiset symbolit kuten risti, kynttilät, alttari, kirkkovuoteen liittyvät asiat sekä liturgiset värit. Aiheita voidaan käsitellä muun muassa draaman ja kertomusten keinoin käyttäen hyödyksi leikkiä ja mielikuvitusta. Kirkkovierailujen aikana on hyvä, mikäli lapsi pääsee käyttämään kaikkia aistejaan. (Halme 2010, 51.)

Uskontokasvatuksessa lapselle pitää tarjota mahdollisuus hiljentymiseen, kyselemiseen, ihmettelyyn ja pohdiskeluun. Tarkoituksena ei ole siirtää valmiita tietoja ja vastauksia

lapselle, vaan hänen kanssaan tulisi yhdessä pohtia ja ihmetellä asioita. Kyseleminen ja asioiden pohdiskelu ovat lapselle ominaista toimintaa, ja hänen kysymyksensä tulee aina ottaa vakavasti. Ketään ei kuitenkaan tule pakottaa mukaan mihinkään, vaan jokaisen uskontoon ja katsomukseen on suhtauduttava kunnioittavasti. (Halme 2010, 15.)

Lapsi kasvaa jatkuvassa vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Kasvattajan on tärkeää olla herkkä myös lapsen uskontokasvatukseen liittyville kysymyksille, sillä lapsen uskontokasvatukseen liittyvät pohdinnat ja kysymykset nousevat usein esille arjen keskellä, eikä välttämättä varsinaisten uskontokasvatustuokioiden aikana. Kasvattajan tulee havainnoida lasta, ja suunnitella ja toteuttaa tulevaa toimintaa sen pohjalta. Tärkeää on käsitellä aktiivisesti asioita, jotka lapsen pohdinta ja leikit nostavat esille eikä lasta saa jättää yksin omien kysymystensä keskelle. (Halme 2010, 51.)

Lapsen kannalta on tärkeää, että kasvattaja omasta vakaumuksestaan riippumatta keskustelee lapsen kanssa uskontoon liittyvistä kysymyksistä. Parhaimmillaan uskontokasvatus on lapsen omasta kiinnostuneisuudesta kumpuavaa, ja tehokkainta se on lapsen ja kasvattajan kahdenkeskisissä tilanteissa. Tärkeää on, että lapselle ei tarjota valmiita vastauksia, vaan yhdessä pohtimalla pyritään tutustumaan ympärillä oleviin ilmiöihin sekä etsimään vastauksia lapsen kysymyksiin. (Halme 2010, 52.)

Uskontokasvatusta on varhaiskasvatuksessa tärkeää toteuttaa asianmukaisella tavalla. Varhaiskasvatuksen aikana lapsi kohtaa monia eri tiedonaloja, joihin hänelle kehittyy omanalaisensa asenteet ja käsitykset. Mikäli uskontokasvatus on laiminlyöty lapsen varhaiskasvatuksessa, hän ei pääse kosketuksiin uskonnolliseen elämänpiiriin liittyvien kysymysten kanssa. Tällöin lapsi ei löydä tukea omalle elämänpohdinnalleen, ja hän jää yksin tärkeiden elämänkysymystensä kanssa. (Kallioniemi 2009, 23.)

4.4 Päiväkodin ja seurakunnan yhteistyö varhaiskasvatuksen uskontokasvatuksessa

Seurakunnan varhaiskasvatuksen työntekijät, kuten lastenohjaajat, lapsityönohjaajat sekä lapsi- ja perhetyönpapit, tekevät aktiivista yhteistyötä kunnan varhaiskasvatuksen erilaisten toimijoiden kanssa. Yhteistyön muotoja ovat muun muassa varhaiskasvatuksen kunnallinen kehittäminen, toiminnallinen yhteistyö sekä varhaiskasvatuksen uskon-

tokasvatuksen mentorointi ja uskontokasvatuksen tukeminen. Seurakunnat ovat osallisina kuntakohtaisten varhaiskasvatussuunnitelmien työstämisessä ja ovat tukemassa päivähoitoyksiköiden uskonnollis-katsomuksellisen orientaation pohdintaa yksikkökohtaisissa varhaiskasvatussuunnitelmissa. (Lapsi on osallinen 2008, 10, 16.)

Seurakunnan ja yhteiskunnan varhaiskasvatuksella on runsaasti erilaisia yhteistyömahdollisuuksia. Sekä seurakunta että yhteiskunta ovat vuosien varrella kehittäneet omaa varhaiskasvatustaan ja kehittämistyön taustalla olevat ajatukset eivät eroa kovin paljoa toisistaan. Yhteiskunnan varhaiskasvatussuunnitelma-asiakirja on vanhempi, ja siinä painotetaan kodin kasvatusvastuuta sekä tuetaan kodin vakaumusta. Yhteiskunta ei siis pyri määrittelemään vain yhtä ja oikeaa vakaumusta, vaan pyrkii tukemaan lasta perheen oman vakaumuksen pohjalta. Kirkon varhaiskasvatuksen kehittämissiisakirja puolestaan pyrkii tukemaan perheitä juuri kristillisen identiteetin näkökulmasta. (Halme 2010, 39.)

Suurelta osin seurakunnan ja yhteiskunnan tavoitteet varhaiskasvatuksessa ovat samansuuntaisia. Päivähoidon kanssa tehtävässä yhteistyössä seurakunta toimii palvelijana ja tukijana. Seurakunta voi tarjota uskontokasvatukseen erilaisia virikkeitä, materiaalia tai mentorointia eli tukea päivähoidon henkilökunnalle. Yhteistyötä voivat olla myös jumalanpalveluksiin osallistuminen sekä hartaudet. Päivähoidon on aina yhteistyötä tehdesään otettava huomiin lapsien monikulttuuriset taustat, jotta kukaan ei tulisi loukatuksi. Seurakunnan kanssa sovitaan ennalta, kuinka se tukee omien jäsentensä uskontokasvatusta päivähoitossa. (Halme 2010, 40.)

Päivähoidon uskontokasvatukseksi eivät riitä pelkät seurakunnan ajoittain järjestämät hengelliset tuokiot. Uskontokasvatuksen tarkoituksena on tukea lapsen persoonallisuuden kehitystä, ja näin ollen sen täytyy olla jatkuva prosessi, jota pidetään yllä myös erillisten tuokioiden ulkopuolella. Uskontokasvatuksen tulisi siis olla jatkuvasti osa päivähoiton arkea. On myös tärkeä muistaa, että seurakunnan työntekijä on päivähoitossa aina vierailijana ja päivähoiton oma henkilökunta tuntee lapsen tilanteen paremmin. Parhaiten päivähoiton uskontokasvatusta voidaan tukea tukemalla perusasenteista nousevaa kasvatusta. Seurakunta voi avata keskustelua esimerkiksi erilaisten symbolien merkityksistä ja siitä, kuinka uskontokasvatusta voisi päivähoitossa toteuttaa. Yhteistyön tulisi aina olla suunnitelmallista ja säännöllistä. (Halme 2010, 40.)

5 VAIKEAT AIHEET

Termille vaikeat aiheet ei ole suoraan löydettävissä kattavaa käsitteenmäärittelyä. Tässä opinnäytetyössä olemme määritelleet vaikeat aiheet käsittelemään erilaisuutta, eroa, kuolemaa ja surua. Käyttäessämme termiä vaikeat aiheet, tarkoitamme pääasiassa edellä mainittuja neljää opinnäytetyöhön valittua aihetta. Puhuessamme vain yhdestä vaikeasta aiheesta, käytämme siitä sen omaa nimeä.

Vaikeiden aiheiden käsittely lasten kanssa on haastavaa ja siinä on otettava huomioon lasten kehitystaso. Pieni lapsi ei esimerkiksi voi käsitellä suuria tunteita siinä määrin, kuin aikuinen. Vaikeiden aiheiden käsittely on lapselle haasteellista, ja hän tarvitsee aiheiden käsittelyyn aikuisten tukea. Vanhempien ja päiväkodin työntekijöiden tehtäväksi jää tukea lasta suurten tunteiden ja vaikeiden asioiden käsittelyssä. Myös aikuiset voivat kokea erilaisuuden, eron, kuoleman ja surun käsittelyn haasteelliseksi lapsen kanssa. Aikuiset voivat kokea, että heillä ei ole esimerkiksi sanoja, tietoja tai taitoja vaikeiden aiheiden käsittelyyn.

5.1 Erilaisuus

Kaikki ihmiset ovat erilaisia. Kukaan muu maailmassa ei ole täysin samanlainen toisen kanssa, eikä kukaan muu voi toimia täysin samoin, kun joku toinen. Erilaisuutta ovat muun muassa ulkonäkö, koko, ikä, kieli, taidot, uskonto tai maailmankatsomus sekä kuulo-, näkö- ja liikuntarajoitteet. (Opetushallitus 2010.) Yhdenvertaisuuslaissa säädetään, että ketään ei saa syrjiä iän, etnisen tai kansallisen alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden, sukupuolisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Lain tarkoituksena on muun muassa edistää ja turvata yhdenvertaisuuden toteutumista. (Yhdenvertaisuuslaki 2004.) Myös YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa säädetään, että lasta suojellaan syrjinnältä ja rangaistuksilta, jotka perustuvat lapsen vanhempien, huoltajien tai muiden perheenjäsenten asemaan, toimintaan, mielipiteisiin tai vakaumuksiin (Lapsiasiavaltuutettu i.a).

Jokainen ihminen joutuu jossain elämänsä vaiheessa kokemaan vierauden tunnetta. Tämä tunne voi olla ihmisen kokemusta hänen omasta erilaisuudestaan muita ihmisiä kohtaan tai hänen henkilökohtaista kokemustaan toisten ihmisten erilaisuudesta. Erilaisten ihmisten kohtaaminen on arkipäivää, sillä ihmiset elävät maailmassa, joka on täynnä identiteetiltään tai ulkonäöltään erilaisia ihmisiä. Myös median kautta kohtaamme erilaisuutta päivittäin. Erilaisuus voi tuntua pelottavalta tai se voi herättää uteliaisuutta. (Niemi 2007, 9.)

Identiteetti on jokaisen ihmisen käsitys omasta itsestään suhteessa ympäristöönsä. Joskus on puhuttu identiteetin alalajeista, joilla on tarkoitettu muun muassa uskonnollista, poliittista, etnistä tai sukupuolista identiteettiä. Ihmiselle kasvaa oma identiteetti pitkällisen prosessin aikana, jolloin lapsi tai nuori oppii erilaisia toimintatapoja sekä omaksuu erilaisia arvoja ja asenteita läheisiltä ihmisiltään. (Niemi 2007, 10.) Hilskan mukaan, mitä varhaisimmassa elämänvaiheessa ihmiset oppivat kohtaamaan ja ymmärtämään erilaisuutta, sitä paremmat valmiudet heillä on toimia monimuotoisessa maailmassa. Lasten on hyvä oppia jo varhain kunnioittamaan erilaisia katsomuksia ja erilaisten uskontojen tulisi olla avoimesti esillä varhaiskasvatuksessa. (Lahto & Virta 2010, 15.)

Suomalainen yhteiskunta on muuttunut entistä monikulttuurisemmaksi ja tämä tuo mukanaan omat haasteensa muun muassa koulumaailmassa. Jokainen aikakausi sisältää omanlaisensa vaatimukset kasvatukselle ja opetukselle. Monikulttuurisuuden ja syrjäytymisen haasteet ovat vakavasti otettavia aiheita, sillä niillä on vaikutusta sekä ihmisten hyvinvointiin että yhteiskunnallisen rauhan säilymiseen. Syrjäytymisvaarassa olevien, maahanmuuttajataustaisten, ja monikulttuuristen lasten ja nuorten tarpeisiin on vaikea löytää yhtä toimivaa ratkaisua. Keinoja on etsittävä moniammatillisen yhteistyön avulla. (Talib 2007, 38.)

Monikulttuurisuuskasvatuksen juuret yltävät yli kolmen vuosikymmenen päähän. Sen tarkoituksen on pyrkiä ymmärtämään sekä luomaan kasvatukseen keinoja, joiden avulla voitaisiin oppia ja opettaa monimuotoisuutta koulumaailmassa. Monikulttuurisuuskasvatuksessa vallitsee kolme eri teoreettista lähestymistapaa. Konservatiivisen lähestymistavan mukaan koulu tarjoaa oikeudenmukaiset mahdollisuudet kaikille, kunhan he ovat valmiita tekemään sen eteen kovasti töitä. Liberaalissa lähestymistavassa korostetaan erilaisuuden hyväksymistä, suvaitsevaisuutta sekä oppilaiden inhimillistä kohtelua.

Kriittinen lähestymistapa korostaa, että koulussa toimivien tulisi tiedostaa ne järjestelmät, jotka ohjaavat ja hallitsevat mahdollisuuksia osallistua. Mikäli lapsella ei ole aikaisempaa kokemusta asiasta, johon opetuksessa viitataan, hänen on vaikea kytkeä oppimaansa omaan kokemusmaailmaansa. (Talib 2007, 38.)

5.2 Ero

Lapset ovat yksi keskeisimmistä osa-alueista, joihin avioliiton konfliktit helposti kulminoituvat. Lapset muodostavat usein myös avioliiton ydinperustan. (Määttä 2002, 162.) Perheessä eropohdinnan taustalla voivat olla muun muassa kokemus tunteiden kuolemista tai häviämisestä, yhteisten unelmien katoaminen sekä arjen, työn tai työttömyyden mukanaan tuoma stressi, yhteisen ajan vähyys tai taloudelliset huolet. Vuorovaikutuksen ongelmat, kuten puhumattomuus, jatkuva riitely, eripuraisuus, toisen arvostelu, päihde-, mielenterveys-, ja väkivaltaongelmat tai kyvyttömyys ilmaista omia tarpeita ja ymmärtää toisen tarpeita, voivat myös olla eropohdinnan taustalla. (Vanhemman opas 2009, 4–5.)

Kun lapsiperheen vanhemmat eroavat, he joutuvat pohtimaan runsaasti lapsen ja vanhemmuuden kysymyksiä. Lastenhuoltolaissa on määritelty huoltajien vastuut ja tehtävät sekä lapsen hyvän hoidon periaatteet (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1983). Lain tarkoitus on turvata lapsen oikeudet molempiin vanhempiin sekä tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin. Vanhemmat tekevät kirjallisen sopimuksen siitä kuinka asiat tullaan järjestämään lapsen kannalta eron jälkeen. (Vanhemman opas 2009, 12.)

Parisuhde voi rakentua keskinäiselle kiintymykselle ja luottamukselle. Siihen sisältyy läheisyyttä, hyväksyntää, turvallisuutta ja rakkautta. Ero tuo tullessaan monia tunteita, kuten pelkoa tulevaisuudesta, turvattomuutta, toivottomuutta, surua, vihaa sekä luopumisen tuskaa. Ahdistusta voivat herättää myös kysymykset siitä, kuinka lasten asiat tullaan tulevaisuudessa järjestämään, kuinka lapset suhtautuvat eroon ja millaisena lapsen ja vanhemman suhteet säilyvät, mikäli he eivät enää asu yhdessä. Jokainen käsittelee eroa omalla tavallaan, ja se on aina yksilöllinen prosessi, johon vaikuttavat muun muassa ihmisen aikaisemmat elämäkokemukset. Yhden perheen sisällä erosta voidaan aja-

tella hyvinkin monella eri tavalla. Toiselle ero voi tuoda helpotusta toiselle ahdistusta. (Vanhemman opas 2009, 20.)

Lapsi voi kokea vanhempiensa eron pelottavana, hämmentävänä, surullisena, raivostuttavana, mutta toisinaan myös helpottavana. Aikuisten lailla lapsi joutuu käymään läpi useita erilaisia tunteita sekä sopeutumaan uusiin elämäntilanteisiin. Varsinkin pieni lapsi on kokematon, eikä hänellä ole ennakkokäsityksiä siitä, mitä vanhempien ero tarkoittaa hänen tulevaisuutensa kannalta. (Vanhemman opas 2009, 28.) Perheen hajotessa lapsi kantaa huolta esimerkiksi omasta asemastaan ja tulevaisuudestaan. Lapsi voi myös pelätä menettävänsä molemmat vanhempansa. (Määttä 2002, 165.) Lapsi saattaa surra pois muuttanutta vanhempaansa ja samalla pelätä tämän katoavan kokonaan elämästään ja lapsi voi pelätä myös toisen vanhemmista lähtevän ja hylkäävän hänet. Tulevaisuus tuntuu pelottavalta, ja lapsi voi kokea kiukun ja raivon tunteita vanhempiaan kohtaan. Lapsi voi myös tuntea itsensä avuttomaksi huomattaessaan, että hän ei voi vaikuttaa vanhempiensa eropäätökseen. (Vanhemman opas 2009, 28.)

Jokaisen lapsen suhtautuminen vanhempien eroon on yksilöllistä ja siihen vaikuttaa paljon perheessä vallinnut elämäntilanne ja lapsen ikä, yksilölliset tekijät, lapsen suhde kumpaankin vanhempaan sekä mahdollisten muiden turvallisten aikuisten tuki. Lapsen erokokemukseen vaikuttaa paljon myös se, kuinka vanhemmat eron toteuttavat ja millaiset ovat vanhempien keskinäiset välit eron jälkeen. Lapselle on hyvä kertoa etukäteen, mitä perheen sisällä tapahtuu. Myös erosta voidaan puhua lapselle ja häntä voidaan valmistella siihen. Kaikki tämä vaikuttaa siihen, kuinka lapsi lopulta suhtautuu vanhempiensa eroon. (Vanhemman opas 2009, 29.)

Vaikka lapselle on hyvä puhua erosta, häntä ei tulisi tarpeettomasti kuormittaa aikuisten ongelmilla. On hyvä, jos vanhemmat kertovat lapselle asioista vasta, kun he itse tietävät mitä tulee tapahtumaan. Yleensä lapsen kannalta ero tulee konkreettiseksi silloin, kun toinen vanhemmista muuttaa pois tai lapsi muuttaa toisen vanhempansa kanssa uuteen kotiin. Vanhempien on tärkeää keskustella lapsen kanssa ja vastailta hänen kysymyksiinsä. Lapsen ikä vaikuttaa siihen, mitä hänelle voidaan kertoa ja miten. Aivan pienelle lapselle voi riittää tieto siitä, että vanhemmat eivät enää asu yhdessä, mutta pitävät hänestä edelleen huolta ja välittävät. Hieman vanhemmalle lapselle voidaan jo kertoa tar-

kemmin esimerkiksi eroon johtaneista syistä, kuten vanhempien välisestä riitelystä, jonka toivotaan eron myötä vähenevän. (Vanhemman opas 2009, 29.)

Lapselle tulee kertoa erosta rehellisesti ja asiallisesti, jolloin lapsi ei joudu itse rakentamaan omassa mielessään selityksiä tapahtuneille. Lapselle on myös erityisen tärkeää tehdä selväksi se, että ero ei ole hänen syytään, vaan aikuisten välinen asia ja he tulevat kantamaan siitä vastuun. Eron syistä ei kannata lapsen kanssa puhua liian yksityiskohtaisesti, eikä niin, että se voisi syödä toisen vanhemman arvostusta lapsen silmissä. On tärkeää, että vanhemmat osoittavat lapselle, että he rakastavat tätä edelleen erosta huolimatta, sillä lapsi voi pelätä pois muuttavan vanhemman hylkäävän hänet. Lapselle ei myöskään kannata uskotella, että ero ei tule muutamaa mitään ja, että elämä tulee jatkumaan niin kuin aina ennenkin. Lapsen sopeutumista tilanteeseen auttaa, mikäli vanhemmat eivät tahallisesti ylläpidä tai vahvista turhia toiveita esimerkiksi vanhempien yhteen palaamisesta. (Vanhemman opas 2009, 29–30.)

Lapsi tarvitsee aikaa ja aikuisen tukea erossa heränneiden tunteidensa läpikäymiseen (Vanhemman opas 2009, 30). Lapsi voi kuitenkin kokea tunteiden paljastamisen vaikeaksi, jos häntä ei siihen rohkaista (Määttä 2002, 164). Aina lapsi ei myöskään osaa tai edes halua keskustella erosta vanhempiensa aikataulussa. Lapsen kysymykset ja pohdinnat tulevat esiin omassa tahdissaan, eikä siitä pidä olla huolissaan. Erittäin tärkeää on, että lapsi ei joudu vanhempiensa välisten kiistojen välikappaleeksi tai todistajaksi. Jos lapsen kuullen haukutaan toista vanhempaa, samalla haukutaan hänelle rakasta ihmistä. Vanhempien ero voi näkyä lapsessa myös käytöksen muuttumisena esimerkiksi päiväkodissa. Tästä syystä vuorovaikutus vanhempien ja lapsen muiden hoitajien tai opettajien välillä on tärkeää, jotta lapselle voitaisiin tarjota paras mahdollinen tuki myös kodin ulkopuolella. (Vanhemman opas 2009, 30–32.)

5.3 Kuolema

Pieni lapsi ei pysty ymmärtämään kuoleman lopullisuutta ja siksi on erityisen tärkeää puhua hänelle kuolemasta tämän oikealla nimellä. Puhuesssa ei kannata käyttää termejä matka tai uni kertomaan kuolemasta, sillä lapsi voi odottaa, että vainaja palaa kotiin, mikäli hänelle on kerrottu vainajan lähteneen vain pitkälle matkalle. Selkokieli on hyvä

tapa vaikuttaa lapsen konkreettisiin ajatuksiin. Iän myötä lapsi oppii myös ymmärtämään paremmin kuoleman lopullisuutta. Raamatun kertomukset, virret ja laulut voivat auttaa lasta ymmärtämään suuria asioita. Samalla lapsi ymmärtää jotakin Jumalan huolenpidosta, rakkaudesta ja turvallisuudesta myös kuolemassa. (Eho 2005, 17, 23.)

Lapsen tullessa mukaan hautajaisiin hänen kanssaan voi etukäteen käydä läpi mitä hautajaisissa tulee tapahtumaan ja miten siellä toimitaan. Lapsille voi myös selittää, että hautajaisissa monet ihmiset itkevät ja, että itku auttaa surussa. (Castrén 2011, 38.) Lapsen kanssa hautajaisten kulkua voidaan käydä läpi erityisesti lapsille tarkoitettujen hautajaisia käsittelevien kirjojen avulla, joita voidaan katsella yhdessä lapsen kanssa. Hautajaisissa lasta voi esimerkiksi hämmästyttää se, miksi vainaja lasketaan hautaan, mutta hänen sanotaan kuitenkin olevan taivaassa. Myös konkreettiset asiat saattavat kiinnostaa lasta, esimerkiksi millainen arkku tai hauta on. Aikuisen ei ole aina helppo vastata lapsen esittämiin kysymyksiin ja on hyvä kertoa lapselle, että aikuinenkaan ei tiedä kaikkea. (Eho 2005, 13–14.)

Aikuisen on oltava herkkänä sille, mitä lapsi kysymyksillään todellisuudessa tarkoittaa. Lapsi saattaa kysyä onko haudassa kylmä, mutta todellisuudessa häntä kiinnostaa tietää kuinka vainaja voi. Aikuinen voi kertoa lapselle, että vainaja ei enää tunne kylmää, nälkää eikä janoa. Lapsen kysymyksiä on myös hyvä pohtia yhdessä hänen kanssaan. Tärkeää on ottaa lapsen kysymykset todenmukaisesti ja vastata niihin vähättelemättä niitä, olivat kysymykset sitten millaisia tahansa. Samalla lapsen luottamus aikuiseen kasvaa. Joskus lapsen kysymykset voivat hämmästyttää aikuista, kuten kysymykset siitä onko mato jo syönyt vaarin, voiko taivaassa vieraila tai mitä Jumala tekee minun vanhalla koirallani. (Eho 2005, 15–16.)

Mikäli mahdollista, olisi lapselle hyvä puhua omaisen tulevasta kuolemasta jo etukäteen sairauden aikana. Tämä ei kuitenkaan ole mahdollista, jos kuolema tulee yllättäen. Suru perheessä kestää aikansa ja lapsi käsittelee sen iästään riippuen omalla tavallaan. Sisaruksen menettäminen on lapselle myös vaikeaa, sillä hän menettää mahdollisuuden esimerkiksi isosiskon tai pikkuveljen rooliinsa. Menetyks on aina osa lapsen elämää ja se voi nostaa päätään vielä myöhemminkin, esimerkiksi lapsen ollessa jo teini-ikässä, jolloin hän toivoisi sisarusta rinnalleen jakamaan teini-ikänsä kokemuksiaan. (Eho 2005, 26–27.)

5.4 Suru

Suru on luonnollinen prosessi, joka käynnistyy spontaanisti, kun ihminen on kokenut elämässään jonkin menetyksen. Surun tarkoituksena on antaa edellytykset elämän jatkumiselle erilaisiksi muuttuneissa oloissa. Suru sisältää paljon erilaisia tunteita ja mielikuvia ja on myös alitajuinen tapahtumasarja, joka auttaa hyväksymään ja löytämään lähtökohtia tulevaisuudelle. Suru on pitkä prosessi, joka voi kestää jopa useita vuosia. (Lindqvist 2005, 9–10.)

Vaikka suurimmat surut liittyvät yleensä läheisen kuolemaan, voi ihminen joutua samankaltaiseen prosessiin myös kohdatessaan muita menetyksiä. Lapset voivat esimerkiksi surra avioeroa, sairautta, ystävyysuhteiden katkeamista ja muuttoa. (Lindqvist 2005, 9–10.) Lapsia koskettaa myös perheen sosiaalisen aseman, työn tai omaisuuden menetys. Myös mediassa paljon esillä olevat sodat ja väkivalta aiheuttavat lapsissa hättää ja surua. (Laimio 2005, 12.)

Kuolemaa kohdanneen lapsen suru on erilaista kuin aikuisen. Lapsi sanoittaa suruaan eri sanoin kuin aikuinen ja hän myös ymmärtää sen omalla tavallaan. Lapsi työstää suruaan erilaisten leikkien, tarinoiden sekä mielikuvituksen avulla. Aikuisen on tärkeää tukea lasta ja auttaa häntä selviytymään oman surunsa kanssa. Usein lasta tukeva vanhempi tai muu läheinen joutuu lasta tukiessaan kamppailemaan myös oman surunsa kanssa. Myös aikuisen on tärkeää saada tukea omalle surulleen. Lapsi ei pysty koskaan täysin ymmärtämään aikuisen surun luonnetta, vaikka jaettu suru on heillä yhteinen. On tärkeää, että lapsen ei tarvitse toimia aikuisen tukihenkilönä. Lapselle on annettava tilaa surra omalla tavallaan. (Eho 2005, 9–10.)

Jokaisen suru on yksilöllistä, niin myös lasten. Jokainen lapsi suree siis omalla tavallaan, ja hänen ikäkautensa kehitys luo myös omanlaisensa raamit menetyksen ymmärtämiselle. Lasta tukiessa on muistettava ottaa huomioon hänen ikänsä ja sen mukanaan tuoma kehitys. Aikuisen on myös oltava lapselle rehellinen. Lasta ei tarvitse säästää kertomalla asioita vältellen tai käyttäen kuvainnollista kieltä. Lapsen kannalta on parempi, mikäli aikuinen kertoo tapahtuneesta lempeästi, mutta rehellisesti. (Eho 2005, 11–12.) Lapsi suuntautuu automaattisesti eteenpäin, kasvuun ja huomiseen. Myös surun keskellä useimmat lapset tarttuvat konkreettiseen arkeen, ihmissuhteisiin ja toimintaan.

Tärkeää on, että lapsi saa samalla mahdollisuuden käsitellä menetystä. Huolestuttavaa on, jos lapsi ei ilmaise kokemuksestaan mitään, vaan toimii kuin mitään ei olisi tapahtunut, vetäytyy tai ryhtyy hoitamaan, suojelemaan ja hyvittelemään aikuisia. (Lindqvist 2005, 10.)

Lapsi tarvitsee aikaa surunsa käsittelyyn, joten surua ei pitäisi liian nopeasti pyrkiä selittämään pois esimerkiksi lemmikin kuoleman jälkeen. Lapsi opettelee luopumista myös lemmikin kuollessa, joten hänen kysymyksensä tulisi ottaa vakavasti myös silloin. Lapsi voi kyseenalaistaa saamiaan vastauksia, eikä hän välttämättä hellitä ennen kuin on saanut itseään tyydyttävän vastauksen asiaan. Lapsi ottaa oppia ympäristöstään, sillä hänellä ei aina ole sanoja oman surunsa ilmaisemiseen. Siksi on erityisen tärkeää, että lapsi saa nähdä mitkä ovat hänen vanhempansa tavat surra. Lapsen kanssa voi puhua siitä, miksi äiti ja isä itkevät ja samalla lapsi oppii ilmaisemaan omaa suruaan ja kaipaustaan. (Eho 2005, 17–18.)

Jos lapsi on menettänyt ystäviään onnettomuudessa, on hyvä antaa erityisellä tavalla tilaa hänen kysymyksilleen ja tunteilleen. Päiväkodeissa ja kouluissa käsitellään usein surua koko yhteisön yhteisenä asiana. Lapsi näkee ja kuulee tapahtuneista onnettomuuksista tiedotusvälineiden kautta ja kuvat siellä voivat olla hyvinkin realistisia. Turvallisuus ja kuulluksi tuleminen auttavat lasta käsittelemään asioita. Lapsen on myös tärkeää antaa olla lapsi, eikä kaikkia maailman murheita tule kaataa hänen harteilleen. Lapsille on olemassa myös omia sururyhmiä ja niistä saadut kokemukset ovat olleet hyviä. (Eho 2005, 32.)

6 KUVAKIRJAT JA TARINAT VAIKEIDEN AIHEIDEN KÄSITTELYSSÄ

6.1 Kuvakirja ja tarina

Kielen oppiminen mahdollistaa monipuolisemman vuorovaikutuksen syntymisen lapsen ja muiden ihmisten välille ja lapsi alkaa luoda uudenlaista suhdetta maailmaan. Kielen avulla lapsi oppii jakamaan ja jäsentämään havaintojaan sekä pystyy kertomaan koke-

muksistaan myös muille. Kieli opitaan arjessa tapahtuvassa kanssakäymisessä toisten ihmisten kanssa. Lapsen ja aikuisen väliset leikki- ja lukutilanteet ovat merkittäviä lapsen kielenkehityksen kannalta, sillä näissä tilanteissa keskustelu ja kieli ovat usein pidempää ja moniulotteisempaa, kuin arjessa tapahtuva kommunikointi. Kun lapsi samastuu kirjan hahmoihin, voi aikuisen kanssa herätä keskustelua muun muassa tunteiden ilmaisemisesta ja esimerkiksi pettymyksen tunteiden voittamisesta. (Suojala 2009, 40–41.)

Tarinat ovat yksi elämää rikastuttava osa-alue ja kiireenkin keskellä on hyvä rauhoittua luovuuden tilaan. Tarinat sisältävät paljon opetuksia, jotka ovat lapselle tärkeitä. Tarinoista lapset saavat myös välineitä arjen ymmärtämiseen ja hallintaan. Kiehtoakseen lapsia, tarinan tulee herättää heidän uteliaisuutensa. Hyvä tarina rikastuttaa elämää, innoittaa mielikuvitusta, kehittää älykkyyttä ja selkiyttää epämiellyttäviä tunteita. Hyvä tarina mahdollistaa elementeillä, käsitteillä ja mielikuvilla leikkimisen. Niiden avulla voidaan tutustua myös ahdistaviin ja kaoottisiin tunteisiin sekä vihaisiin ja väkivaltaisiin mielikuviin. Parhaimmillaan tarinat voivat olla vahvistavia ja innostavia. (Kemppinen 2000, 5–6, 40.)

Lapset tutustutetaan kuvakirjoihin usein jo aivan pieninä. Kuvakirjan lukeminen ääneen lapselle voi antaa paljon sekä lapselle että kirjaa lukevalle aikuiselle. Hyvä kuvakirja sisältää monia erilaisia tasoja ja näkökulmia. Kuvakirjojen erilaisia kerroksia voidaan erottaa esimerkiksi pohtimalla, kuinka kyseistä kuvakirjaa käytetään ja mikä on sen tehtävä lasten tai aikuisten elämässä. (Heinimaa 2001, 142.) Tarinoiden kertomisella ja kuuntelemisella lapsia opetetaan ajattelemaan oikeaa ja väärää sekä hyvää ja pahaa. Hyvässä tarinassa on opetus, joka on monikerroksinen, vertauskuvallinen sekä selkeä ja yksinkertainen. Tarinoiden maailma auttaa lapsia käsittelemään tämän maailman pelkoja. Tarinoissa lapset saavat mahdollisuuden heijastaa omia pelkojaan ja toiveitaan tarinoiden hahmoihin ja tapahtumiin. Tarinoiden avulla lapset voivat ymmärtää paremmin myös itseään ja muita. Tarinat huokuvat läheisyyttä, lämpöä ja välittämistä sekä ystävällisyyttä, ja ovat siten keskeisiä empatian opettajia. (Kemppinen 2000, 4–5.)

Kuvakirjalle on vaikea antaa tarkkaa määritelmää. Kuvakirjana voidaan pitää kaunokirjallista teosta, jossa kerrotaan tarina kuvia ja tekstiä apuna käyttäen niin, että vähintään joka aukeammalla on yksi kuva. Kuvakirja voidaan määritellä myös kohderyhmänsä

mukaan esimerkiksi lastenkuvakirjaksi. Kuvakirja on teos, jossa kuva ja teksti muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden. Kuva ja teksti toimivat vuorovaikutuksessa keskenään. Joskus käsitettä kuvakirja kuitenkin käytetään yläkäsitteenä, jolloin se käsittää kaikki kuvitetut kirjat. (Heinimaa 2001, 142–143.) Tässä opinnäytetyössä kuvakirjalla tarkoitetaan teosta, joka sisältää sekä kuvia, että tekstiä. Opinnäytetyön kuvakirja koostuu neljästä eri tarinasta, joista jokainen käsittelee yhtä vaikeaa aihetta.

Kuvakirjan voidaan ajatella olevan taideteos, joka heijastaa omaa aikaansa. Kuvakirja on aikojen myötä kehittynyt esteettisesti yhä laadukkaammaksi ja sen suhde aikuismaailmaan on muodostunut problemaattisemmaksi. Vaikka kuvakirjat ovat kehittyneet, kirjoja ostavien aikuisten kyky käsittää kuvallista ilmaisukieltä ei ole kehittynyt samaan tahtiin. Tästä syystä jotkut aikuiset voivat provosoitua tietyistä kirjojen sisällöistä. Kaikki lastenkuvakirjat eivät ole nykyään suunnattu ainoastaan lapsille. Kirjat voivat käsitellä niin sanottuja perimmäisiä kysymyksiä sekä lapsuutta tavalla, joka voi herättää levottomuutta. Esimerkiksi vuonna 1990 keskusteluun nousi Margareta Thunin ja Cris af Enehjelman kirja Enkelimuksu, jossa kuvattiin hyvin todentuntuisesti pienen lapsen kuolemaa. (Heinimaa 2001, 143–144.)

Lasten kuvakirjojen kuvat ovat kuvallista kieltä tekstin ollessa verbaalista kieltä. Kuvan merkitys on siis suuri eikä sitä voida jättää huomioimatta. Kuvallista kieltä voidaan analysoida ja tulkita ja se on tärkeä nyky maailman kommunikoinnin väline. Vielä vuonna 2001 lastenkirjatutkimuksen voidaan katsoa keskittyneen melkein pelkästään tekstiin ja kuvatutkimuksen tarve oli todella merkittävä. (Heinimaa 2001, 144.)

6.2 Kuvakirjan käyttö vaikeiden aiheiden käsittelyn tukena

Ensimmäiset lastenkirjat oli tarkoitettu opettavaisiksi eikä hauskuus tai jännittävyys yleensä kuulunut näihin kirjoihin. Kirjojen avulla lapsille voitiin opettaa haluttuja arvoja ja normeja. Voidaankin sanoa, että vanhimpien lastenkirjojen ongelmana oli liiallinen tarkoitushakuisuus. Omalla tavallaan lastenkirjat heijastavat oman aikansa lapsikäsitteitä sekä kasvatushanteita. Kirjoista on myös nähtävissä kuinka nämä käsitykset ja ihanteet ovat muuttuneet yhteiskunnallisten ja sosiaalisten olosuhteiden muuttuessa. Myös nykypäivänä lastenkuvakirjoissa voidaan opettamista sisällyttää tarinaan tai kuviin, jol-

loin pyrkimys on vaikuttaa lasten asenteisiin tai maailmankuvaan. Tällaisia seikkoja voivat olla esimerkiksi hyvien tapojen opettaminen, ystävyys ja tasa-arvoisuus. (Heinimaa 2001, 144.)

Varhaiskasvatuksessa lapsia on hyvä tutustuttaa lastenkirjallisuuden eri lajeihin ja pyrkiä luomaan myönteinen suhde kirjoihin. Lapsi on aloitteellinen ja innokas tutustumaan uusiin kirjoihin myös päiväkodissa, mikäli hänen kiinnostustaan erilaisiin kirjoihin ja tarinoihin on tuettu kotona. Haastavampaa on innostaa niitä lapsia, jotka kotonaan eivät ole päässeet tutustumaan kirjallisuuteen tai joiden kielelliset edellytykset poikkeavat jostain syystä muista ryhmän lapsista. Aikuisen tehtävä on silloin havainnoida lasta erityisen herkästi ja tuoda kirjoja hänen ulottuvilleen. Kirjat tukevat lapsen mielikuvituksen muodostumista, kielen kehitystä sekä tarinan hahmottamiskykyä. (Suojala 2009, 42.)

Lapsen kehityksen kannalta on tärkeää, että hänelle luetaan, mutta tärkeää on myös se, miten luetaan. Lukutilanteen tulisi olla sellainen, jossa lapsen kiinnostuksen kohteet ja motivaatiot on otettu huomioon. Samalla hänen tarinan hahmotustaan ja kirjan sisällön ymmärtämistään tuetaan. Tutkimusten mukaan päiväkodeissa usein keskustellaan luetusta kirjasta vasta lukemisen jälkeen, ei niinkään ennen lukemista. Lapsen kannalta olisi kuitenkin hyvä, mikäli kirjasta, sen kuvista tai aiheista keskusteltaisiin lapsen kanssa jo ennen varsinaista lukemista. Tämä herättelee lapsen odotuksia ja kytkee heidän kuulemansa jo aiemmin opittuun tietoon. (Suojala 2009, 43.)

Lukutilanteen alussa oleva musiikki, äänet tai esineet tuovat tarinaa konkreettisemmin tunnusteltavaksi ja ne luovat tunnelmaa tulevalle lukuelämykselle. Aikuisen aito läsnäolo on lukutilanteessa tärkeää. Tilanteessa on hyvä ottaa huomioon lasten kommentit ja keskustelun aloitukset, mutta aikuisen on osattava pitää huomio tarinassa, varsinkin mikäli kirjaa luetaan suurelle ryhmälle. (Suojala 2009, 43.)

Lapsi voi samaistua kirjan hahmoihin ja samalla hän voi oppia myös jotakin itsestään sekä omista tunteistaan ja toiveistaan. Tarinaan eläytyessään lapsi saa kokemuksen siitä, millaista on olla joku toinen. Kaunokirjallisuuden kautta lapsen on helppo eläytyä itselleen vieraaseen tilanteeseen tai toisen asemaan. Samalla lapsi pääsee kokeilemaan asioita, joita muuten ei välttämättä tulisi kokeilleeksi. Kirjallisuuden käyttäminen varhais-

kasvatuksen työkaluna on tärkeää erityisesti lapsen eettis-moraalisen ja henkisen kasvun kannalta. Kaunokirjallisuus tarjoaa lapselle mahdollisuuden erilaisten tunteiden tunnistamisen ja ymmärtämisen opettelulle. Lapsi voi esimerkiksi kirjoja lukemalla ymmärtää, että myös vaikeat asiat ovat voitettavissa ja, että vastoinkäymisistä huolimatta asiat voivat lopulta saada onnellisen lopun. (Aerila & Sarmavuori 2010, 41–42.)

Perheiden koettelemukset aiheuttavat väistämättä lapsissa tunteiden myllerryksen. Lapsi voi tuntea esimerkiksi vihaa, häpeää, syyllisyyttä tai pelkoa. Sadut voivat olla yksi keino käsitellä tunne-elämän ongelmia ja vähentää niitä. Lapsi voi mielikuvituksensa avulla käydä läpi vaikeuksia ja menetyksiä ja löytää yhtäläisyyksiä satujen henkilöistä ja tapahtumista omaan elämäänsä. Kertomuksen myötä lapsi voi selviytyä elämässään paremmin, sillä kertomus antaa toivoa arkielämään. (Ylönen 2007, 8.)

Vaikeita aiheita käsitteleviä kuvakirjoja on olemassa paljon. Esimerkiksi Päivi Heikkilä-Halttusen teoksessa *Minttu, Jason ja Peikönhäntä – Lasten kuvakirjoja kipeistä aiheista* (2010) on tutkittu laajasti kipeistä aiheista kertovien lastenkirjojen runsautta ja käsittelytapojen monipuolisuutta. Teos on hyödyllinen vanhemmille, päiväkotien työntekijöille ja muille lasten kanssa työskenteleville. Heikkilä-Halttusen teos sisältää kuvakirjojen valikoimaluettelon, josta on löydettävissä kuvakirjoja aihealueisiin, kuten suru, luopuminen, kuolema ja avioero.

Lapset kohtaavat elämässään erilaisia muutoksia ja kriisejä, jotka herättävät heissä monenlaisia tunteita. Yksi elämänmuutos voi olla vanhempien ero. Kirjat voivat olla yksi tapa lähestyä vaikeaa aihetta ja niiden avulla voidaan puhua vaikeista asioista lapsen kanssa. Vanhempien erotessa hämmennys on usein päällimmäinen tunne. Sadut ovat lohduttavia ja antavat mahdollisuuden tunteiden käsittelyyn. Lapset eivät aina halua puhua ikävistä asioista, jolloin niitä voidaan lähestyä ja käsitellä symbolisen etäisyyden kautta. (Niemelä & Lehtonen 2007, 5.)

Kuolemasta, lasten kuolemaan liittyvistä peloista ja surun käsittelystä kertovia asiapitoisia teoksia on kohtalaisen vaikea löytää. Kirjoituksissa esimerkiksi vältetään usein kuolema-sanaa. Vanhemmat pitävät tärkeänä, että kuolemasta keskustellaan siten, että myös lapset sen ymmärtävät. Vanhempien mielestä kirjoja, joissa kerrotaan erilaisista tilanteista kohdattaessa kuolemaa, sekä kirjoja, joissa kerrotaan hautajaisjärjestelyistä, tarvi-

taan. Hautajaiskuvat voivat olla esimerkiksi teoksen realistinen osuus. (Ylönen 2005, 131–132.)

Realistisesti kuolemasta kertovat kirjat, kuten myös kuvitteellisesti aihetta lähestyvät kirjat, ovat tarpeellisia. Vanhempien mukaan kirjoissa saisi olla sen verran tekstiä, että sen voi käydä kerralla läpi. Tärkeää on, että tekstissä käy ilmi surusta selviytyminen aika myöten ja ettei kuolema ole loppu, vaan kuollut jatkaa elämää muistoissa. Myös kuoleman jälkeistä olotilaa on oleellista pohtia. Antoisinta lapselle on yhdessä aikuisen kanssa syventyä kuvakirjoihin. Aidossa kuvakirjassa teksti sekä kuvat tukevat toisiaan ja näitä molempia tarvitaan paremman ymmärtämisen kannalta. Kauniit kuvat voivat lohduttaa ja tuoda tarinan lähemmäs lukijaa tai kuulijaa. Lapsi myös hahmottaa tapahtumat paremmin kuvia katselemalla. (Ylönen 2005, 132–134.)

7 YHTESTYÖKUMPPANEIDEN ESITTELY

7.1 Outokummun seurakunta ja kirkon varhaiskasvatus

Kirkon tehtävänä on auttaa ihmisiä löytämään Jumala, mikä on enemmän kuin pyhän kohtaaminen. Outokummun seurakunnan strategian perustehtävänä ja lähtökohtana on Jumalan sanan julistaminen ja ihmisten hengellisen elämän hoitaminen. Outokummun seurakunta haluaa tulevaisuudessakin olla luterilainen, ekumeeninen ja reilu seurakunta – avoin yhteisö, jonne on helppo tulla. Outokummun evankelis-luterilaisen seurakunnan perustehtävänä on Jumalan sanan julistaminen ja sakramenttien jakaminen, seurakunnan jäsenten hengellisen elämän hoitaminen, lähetystyön edistäminen ja toimiminen osallisuuden ja yhteyden yhteisönä. (Outokummun seurakunnan toiminta- ja taloussuunnitelma vuosille 2012–2014 ja talousarvio vuodelle 2012, 3, 45.)

Outokummun seurakunnassa kirkon varhaiskasvatuksesta käytetään nimitystä lapsityö. Sisällöllisesti Outokummun seurakunnan lapsityöhön liittyvät samat painotukset, kuin kirkon varhaiskasvatukseen. Outokummun seurakunnassa kirkon varhaiskasvatustoimintaa ovat muun muassa päiväkerhotyö ja yhteydet kunnalliseen päivähoitoon. Outo-

kummun seurakunnassa kirkon varhaiskasvatusta toteuttavat pääasiassa lastenohjaaja ja työalapappi. Esitellessämme Outokummun seurakunnan kirkon varhaiskasvatusta käytämme käsitettä lapsityö.

Outokummun seurakunnan lapsityön lähtökohtana on kaste ja sen mukanaan tuoma opetusvelvoite. Opetusvelvoite kuuluu vanhempien ja kummien lisäksi seurakunnalle, jonka yhteyteen lapsi on kasteessa otettu. Lapsityössä korostetaan lapsuuden merkitystä sekä lapsen ainutkertaisuutta. Outokummun seurakunnan lapsityöhön kuuluvat pikkulapsi-, päiväkerho- ja pyhäkoulutyö sekä yhteydet kunnalliseen päivähoitoon. (Outokummun seurakunta i.a.)

Pikkulapsityössä seurakunta lähettää 1–4-vuotta täyttävälle lapsille syntymäpäiväkortin ja tiedotteen perhetyöstä. Pikkulapsityö järjestää perheretkiä ja juhlia, jotka ovat avoimia kaikenikäisille. Päiväkerhotyö on alle kouluikäisille lapsille suunnattua kirkon varhaiskasvatusta, jossa tarjotaan lapsen kasvun eri osa-alueita tukevaa kasvatusta, jonka perusta on kristillisissä arvoissa. Outokummun seurakunnan Päiväkerhoihin pääsevät 4–6-vuotiaat lapset ja Nappulakerhoon 3-vuotiaat lapset. Päiväkerhossa käytetään lapsikeskeisiä työskentelytapoja, opetellaan erilaisuuden hyväksymistä ja monipuolista vuorovaikutusta. Toiminta sisältää Raamatun kertomuksia ja keskusteluja, leikkiä, taiteilmaisua, askartelua, laulua, liikuntaa sekä satuja. Toiminnassa lapset saavat mahdollisuuden erilaisiin kokemuksiin ja elämyksiin, hiljaisuuteen ja ihmettelyyn, kyselemiseen sekä pohdintaan. Päiväkerhotyö järjestää vuosittain myös retkiä, juhlia, perhejumalanpalveluksia ja muita tapahtumia. (Outokummun seurakunta i.a.)

Pyhäkoulutyö toteuttaa kasteopetustehtävää. Pyhäkoulu on lasten oma kirkko, jonne kaikki kolme vuotta täyttäneet lapset voivat osallistua. Pyhäkoulussa lapset tutustuvat Raamatun kertomusten ja laulujen avulla Taivaan Isään ja Vapahtajaan sekä hiljentyvät rukouksen välityksellä. Pyhäkoulutyö järjestää koko perheelle myös juhlia ja retkiä. Yhteydet kunnalliseen päivähoitoon näkyvät seurakunnan pitäminä pieninä tuokioina päiväkodeissa noin kerran kuukaudessa sekä lasten kirkkohetkinä jouluna, keväällä ja syksyllä. (Outokummun seurakunta i.a.) Pyhäkoulutyön yhtenä tavoitteena on päivähoidon kristillisen kasvatuksen tukeminen (Outokummun seurakunnan toiminta- ja taloussuunnitelma vuosille 2012–2014 ja talousarvio vuodelle 2012, 17).

7.2 Outokummun päiväkodit ja varhaiskasvatus

Outokummussa on neljä päiväkotia: Hovila, Pohjoisaho, Kalaton ja Mustola (Varhaiskasvatussuunnitelma 2008, 3–4). Outokummussa päiväkodit ja perhepäivähoito sekä peruskoulun 1–4 luokat ovat yhdistetty hallinnollisesti yhdeksi yksiköksi, jota johtaa päivähoiton johtaja (Hovilan päiväkodin sanomat 2011–2012, 2). Vuonna 2007 päivähoitopalvelut siirtyivät sivistysviraston ja sivistyslautakunnan alaisuuteen osaksi sivistyspalveluita (Varhaiskasvatussuunnitelma 2008, 3).

Hovilan päiväkotia on 1–5-vuotiaille lapsille tarkoitettu 21-paikkainen päivähoitopaikka. Päiväkodin tavoitteena on antaa lapsille turvallinen ja muistorikas lapsuus. Toiminta perustuu kasvatuskumppanuuteen ja päiväkodissa tehdään työtä perheen tukena lapsen parasta ajatellen. (Hovilan päiväkodin sanomat 2011–2012, 4.)

Pohjoisahon päiväkodissa toimii kolme osastoa: Kulkurit, Tenavat sekä Vekarat. Kulkurit on 13-paikkainen esiopetusryhmä ja Tenavat sekä Vekarat ovat 21-paikkaiset päivähoitoryhmät. Tenavissa lapset ovat 3–6-vuotiaita, ja osastolla toimii myös esiopetusryhmä. Vekarat-osastolla lapset ovat 2–5-vuotiaita. Pohjoisahon päiväkodin toiminta-ajatuksena on auttaa lasta kehittymään luovaksi, ennakkoluulottomaksi, suvaitsevaiseksi, itsenäiseksi ja toiset huomioonottavaksi yksilöksi. Pohjoisahon päiväkodin toiminta perustuu kasvatuskumppanuuteen. (Päiväkotitiedote 2009–2010, 3, 6–8.)

Kalattoman päiväkotia on 28 hoitopaikkainen 3–6-vuotiaille lapsille tarkoitettu päivähoitopaikka, joka toimii myös esiopetusyksikkönä. Päiväkodin toiminta pohjautuu kuntakohtaiseen varhaiskasvatussuunnitelmaan. Outokummun kaupungilla on myös oma kuntakohtainen esiopetussuunnitelma, joka luo pohjan esiopetuksen sisällöille. (Kalattoman päiväkotia 2011–2012, 1, 4, 11.)

7.2.1 Outokummun kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma

Outokummun päivähoitopalveluiden visiona on tarjota kaikille lapsille mahdollisuus saada päivähoitolaissa määritelty päivähoitopaikka, jonka järjestämisessä otetaan huomioon myös vanhempien toiveet. Päivähoito pyrkii tarjoamaan lapsille turvallisen, vire-

än ja kehitystä edistävän kasvuympäristön. Outokummun päivähoitopalvelujen toiminta-ajatuksena on auttaa jokaista lasta kehittymään omien edellytystensä mukaisesti, toimia lasten vanhempien kasvatuskumppanina, olla osa lastenpalvelujen verkostoa ja tuottaa palvelut lakeja ja asetuksia noudattaen taloudellisesti ja tuottavasti. (Varhaiskasvatussuunnitelma 2008, 23.)

Outokummun päivähoitopalveluiden strategiana on tarjota laadukasta päivähoitopalvelua sellaisin toimintamuodoin, kuin kaupungissa esiintyvä tarve vaatii. Päivähoidon päämääränä on tukea lasten vanhempia kasvatustehtävässään tarjoamalla lapsille yhtäläiset mahdollisuudet kehittyä laadukkaassa ympäristössä. Päivähoidon henkilöstö on ammattitaitoista ja he ovat innokkaita kehittämään työtään ottamalla käyttöön uusia menetelmiä ja toimintatapoja. Päivähoitopalveluiden päämääränä on myös tunnistaa vastuunsa ja mahdollisuutensa vaikuttajana lasten elinoloihin. (Varhaiskasvatussuunnitelma 2008, 23–25.)

Päivähoidon toimintaa ohjaavat yhteisesti sovitut arvot. Avoimuutta edustavat asioista keskusteleminen ja tiedottaminen luontevasti ja rehellisesti. Toisen huomioiminen ilmenee mielipiteiden kunnioittamisena ja arvostamisena sekä kuuntelemisena ja keskustelemisena. Suvaitsevaisuus toteutuu arvostavana ja kunnioittavana asiakasperheiden kohtaamisena. Yhteisvastuullisuutta päivähoitossa edistetään huolehtimalla työyhteisön eri tilanteissa myös toisten aikuisten hoitovastuulla olevista lapsista sekä sitoutumalla toimimaan lapsen edun mukaisesti. Yksilöllisyys päivähoitossa ilmenee hoidossa, kasvatuksessa ja opetuksessa lapsen yksilöllisyyden, persoonallisuuden ja perhekulttuurin huomioimisessa. Työyhteisön jäsenten vahvuuksia ja erilaista osaamista hyödynnetään lapsen ja perheen parhaaksi. (Varhaiskasvatussuunnitelma 2008, 6.)

Varhaiskasvatus pyrkii toiminnallaan edistämään lapsen kokonaisvaltaista hyvinvointia, johon kuuluvat fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen terveys. Perustarpeista huolehtimalla ja toimintakyvyn vaalimisella edistetään hyvää lapsuutta. Varhaiskasvatus toteutuu kokonaisuutena, jossa eri ikäkausina ja eri tilanteissa korostuvat hoidon, kasvatuksen ja oppimisen merkitys. Hyvä kokonaisuus edistä lapsen myönteistä minäkäsitystä ja ilmaisu- ja vuorovaikutustaitoja sekä ajattelun kehittymistä. Oppiminen on lapselle kokonaisvaltainen tapahtuma, jossa hän käyttää apuna kaikkia aistejaan. Lapsi oppii parhaiten ollessaan vuorovaikutuksessa toisten kanssa, minkä takia lapsella tulee olla mahdol-

lisuuksia luoda vuorovaikutussuhteita sekä aikuisiin että vertaistovereihin. (Varhaiskasvatussuunnitelma 2008, 5.)

Lasten varhaiskasvatuksen keskeiset sisällöt rakentuvat kuuden eri orientaation muodostaman kokonaisuuden varaan. Sisällölliset orientaatiot muodostavat kehyksen kasvattajan toiminnan ympärille. Eri ikäkaudet ja kehityksen huomioiden kasvattaja valitsee sopivia kokemuksia, elämyksiä ja ympäristöjä, jolloin lapsi saa mahdollisuuden tutustua eri sisältöalueisiin ja kokea maailman eri ilmiöitä. Uskonnollis-katsomuksellinen orientaatio tarjoaa lapsille mahdollisuuden tutustua muun muassa oman uskonnon perinteisiin ja tapoihin. Uskontokasvatuksen tulee olla luonteva osa arkielämää. Varhaiskasvatuksen uskontokasvatuksessa vastataan lasten kysymyksiin sekä pohditaan lasta askarruttavia asioita, kuten kuolemaa, hautajaisia, enkeleitä, syntymää, häitä ja ristiäisiä. Myös hengelliset laulut ja virret, raamatunkertomukset sekä ruokarukous ovat osa uskontokasvatusta. Outokummussa evankelis-luterilaisen kirkon järjestämä päivähoitolaisten joulukirkko sekä seurakunnan työntekijöiden päiväkodeissa kerran kuussa pitämä pyhäkoulu ovat muodostuneet perinteeksi. (Varhaiskasvatussuunnitelma 2008, 8–9, 14–15.)

7.2.2 Outokummun kaupungin esiopetuksen opetussuunnitelma

Esiopetuksen tehtävänä on ohjata lasta vastuulliseen toimintaan, yhteisesti hyväksytyjen sääntöjen noudattamiseen ja toisten ihmisten arvostamiseen edistämällä lapsen kasvua ihmisyyteen sekä eettisesti vastuukykyiseen yhteiskunnan jäsenyyteen. Esiopetuksen keskeinen tehtävä on edistää lapsen suotuisia kasvu-, kehitys- ja oppimisedellytyksiä tukemalla ja seuraamalla lapsen fyysistä, psyykkistä, sosiaalista, kognitiivista ja emotionaalista kehitystä. Myönteisten oppimiskokemusten avulla pyritään vahvistamaan lapsen tervettä itsetuntoa. Lapsille tarjotaan myös mahdollisuuksia monipuoliseen vuorovaikutukseen muiden ihmisten kanssa. Jotta lapsille voidaan tarjota laadukasta kasvatusta ja opetusta, esiopetusta toteutetaan ja kehitetään yhteistyössä eri tahojen kanssa. (Outokummun kaupungin esiopetuksen opetussuunnitelma 2011, 4.)

Esiopetuksen tavoitteena on, että lapsen myönteinen minäkuva vahvistuu ja hänen oppimaan oppimisen taitonsa kehittyvät. Tavoitteena on, että lapsi omaksuu ikänsä ja edel-

lytystensä mukaisesti perustietoja, -taitoja sekä -valmiuksia oppimisen eri alueilta ja oppii ymmärtämään vertaisryhmän merkityksen oppimisessa. Esiopetuksen tavoitteena on säilyttää lapsen oppimisen ilo ja innostus sekä edistää lapsen rohkeutta ja luovuutta kohdata uudet oppimishaasteet. Esiopetuksessa lapsi oppii pohtimaan oikeaa ja väärää ja hänen toimintansa vastuuntuntoisena yhteisön jäsenenä vahvistuu. Esiopetuksen tavoitteena on harjoitella yhteiselämän pelisääntöjä, kuten hyviä tapoja, ja sitoutumista niihin. Esiopetuksessa lapsi oppii hallitsemaan itseään ja opettelee selviytymään arjen eri tilanteissa, sekä oppii ymmärtämään tasavertaisuutta ja hyväksymään erilaisuuden. Tavoitteena on, että lapsi oppii oman ikävaiheensa mukaisesti ymmärtämään terveyden ja hyvinvoinnin ylläpitämistä. Esiopetuksessa lapsen kieli- ja kulttuuri-identiteetti sekä hänen kykynsä ilmaista itseään kehittyvät ja vahvistuvat. Esiopetuksen tavoitteena on tutustuttaa lapsi eri taidemuotoihin, paikalliseen ja kansalliseen kulttuuriin sekä edellytysten mukaan muihin kulttuureihin. Esiopetuksen tavoitteena on, että lapsi kiinnostuu luonnosta ja tulee tietoiseksi oman toimintansa vaikutuksista. (Outokummun kaupungin esiopetuksen opetussuunnitelma 2011, 5–6.)

Esiopetus perustu opetuksen eheyttämiseen, joka rakentuu kokonaisuuksista, jotka liittyvät lapsen elämänpiiriin ja lapsen maailmankuvaa laajentaviin ja jäsentäviin sisältöihin. Keskeistä oppimisessa on kokemusten ja tietojen käsittely vuorovaikutuksessa aikuisten ja lasten monipuolisilla työtavoilla. Esiopetuksen sisältöaluejako ohjaa esiopettajan työtä. Etiikka ja katsomus ovat osa esiopetuksen keskeisiä sisältöalueita. Etiikka ja katsomusaihekohtaisuuteen sisältyvät eettinen kasvatusta ja kulttuurinen katsomuskasvatusta sekä valinnaisesti joko uskontokasvatusta tai elämänskatsomustietokasvatusta. Esiopetuksen uskontokasvatuksessa tutustutaan muun muassa oman uskonnon keskeisiin sisältöihin, kuten Jeesuksen elämään ja juhlapyhiin sekä kirkollisiin toimituksiin, kuten kasteeseen, häihin ja hautajaisiin. Oppisisältöihin kuuluu myös pyhyiden ja hartauden kokeminen ja hengellisiin lauluihin tutustuminen. Uskontokasvatusta tavoitteena on luoda myönteisiä elämäntaitoja, ymmärtää ja hyväksyä erilaisuutta, tuntee evankelis-luterilaisen uskonnon historiaa ja kulttuuriperintösisältöjä, pohtia eettisiä kysymyksiä, antaa toivoa, rohkeutta ja turvallisuutta, tutustua Raamatun kertomuksiin, tutustua ortodoksiseen kirkkoon ja oppia arvostamaan muiden vakaumusta. (Outokummun kaupungin esiopetuksen opetussuunnitelma 2011, 9, 12–14.)

8 OPINNÄYTETYÖN PROSESSIN KUVAUS

8.1 Opinnäytetyö toiminnallisena prosessina

Vilkan ja Airaksisen mukaan toiminnallisen opinnäytetyön tavoitteena on muun muassa käytännön toiminnan ohjeistaminen ja opastaminen tai esimerkiksi uuden tuotteen tai palvelun suunnittelu. Toiminnalliset opinnäytetyöt voidaan jakaa kahteen ryhmään, tuotekehittelyyn ja kehittämishankkeisiin. Tuotekehittelyn eli Produktion lopputuloksena on esimerkiksi jokin tuote tai palvelu. (Diakonia-ammattikorkeakoulu 2010, 33.) Opinnäytetyömme on toiminnallinen ja tarkoituksenamme on tuottaa yhteistyössä Outokummun seurakunnan kanssa uskontokasvatusmateriaali Outokummun päiväkodeille.

Opinnäytetyöstä on aina tehtävä kirjallinen raportti. Tuotekehittelyn sisältävässä toiminnallisessa opinnäytetyössä on käsiteltävä Produktion tarkoitusta ja tavoitteita, Produktion suhdetta ammatillisiin käytäntöihin ja teorioihin sekä aikaisempiin tutkimuksiin. Kirjallisesta raportista tulee löytyä myös keskeisten käsitteiden määrittely, toimintaympäristön ja asiakasryhmän sekä työskentelyprosessin kuvaus. Kirjallisessa osassa on tuotava esille produktiosta saatu palaute, arviointi, sovellettavuus työelämään sekä reflektointi suhteessa tutkittuun tietoon. (Diakonia-ammattikorkeakoulu 2010, 48.)

8.2 Opinnäytetyön aiheen valinta

Opinnäytetyöprosessimme alkoi keväällä 2010, jolloin ehdotimme Outokummun seurakunnan lapsityölle opinnäytetyöyhteistyötä. Tiedustelimme seurakunnalta, olisiko heillä ehdottaa aihetta tulevalle opinnäytetyöllemme, jonka tulisi sisältää kirkollinen sekä varhaiskasvatuksellinen näkökulma. Saimme seurakunnalta hyväksyvän vastauksen ja aiheehdotuksen, jota vielä pohjustimme myöhemmin keväällä yhdessä seurakunnan edustajan kanssa (Mira Lämsä, sähköpostiviestit 15.3.2010 ja 17.3.2010). Tarkoituksenamme oli tehdä päivähoiton työntekijöille varhaiskasvatukseen uskontokasvatukseen materiaali, joka sisältäisi muun muassa erilaisia tuokioita kirkkovuodesta, pyhistä toimituksista, Raamatun kertomuksista, vertauksista, rukouksesta, kuolemasta ja surusta, oi-

keasta ja väärästä, erilaisuudesta ja toisten kunnioittamisesta sekä vinkkejä tuokioiden järjestämiseen (Mira Lämsä, henkilökohtainen tiedoksianto, 4.5.2010).

Syksyllä 2010 kävi ilmi, että Diakonia-ammattikorkeakoulun Pieksämäen yksikössä oli valmisteilla toinen melkein samanlainen opinnäytetyö, jonka seurauksena jouduimme muokkaamaan ja rajaamaan omaa aiheitamme. Otimme yhteyttä Outokummun seurakuntaan ja kerroimme muuttuneesta tilanteesta. Ehdotimme seurakunnalle uutta rajattua aihetta, joka käsitelisi arjen uskontokasvatusta sisältäen teemoja kuolema, suru, ero, monikulttuurisuus, luonnon kunnioittaminen, hyvä ja paha sekä anteeksiantaminen. Ehdottamamme teemat olivat aiemmin nousseet esille seurakunnan lapsityöntekijän kanssa käydyssä keskustelussa ja hän koki aiheet erittäin tärkeiksi (Mira Lämsä, henkilökohtainen tiedoksianto, 4.5.2010). Pyysimme seurakunnalta mielipidettä aiheajauksesta ja tiedustelimme, onko seurakunnan lapsityöllä ja päivähoitolla käyttöä tällaiselle materiaalille.

Outokummun seurakunnan yhteydenotosta ilmeni, että rajaamamme aihe uskontokasvatus arjessa on tärkeä. Seurakunnan mielestä aihetta kannatti kuitenkin vielä rajata, jotta materiaali olisi tiivis ja selkeä. (Mira Lämsä, sähköpostiviesti, 26.8.2010.) Lopullisesti aiheemme rajautui vuoden 2010 lopulla käsittelemään vaikeita aiheita, jotka määrittelimme erilaisuudeksi, eroksi, kuolemaksi ja suruksi. Materiaalin toteuttamistapa pysyi edelleen samana eli materiaali sisältää tuokioesimerkkejä ja toimintaehdotuksia. Lisäksi tuotimme materiaaliin kuvakirjan, joka koostuu neljästä eri vaikeaa aihetta käsittelevästä tarinasta.

Opinnäytetyöprosessimme alussa meille oli luontevaa ottaa yhteyttä Outokummun seurakunnan lapsityöhön, sillä se oli toiselle meistä entuudestaan tuttu työympäristö. Me molemmat suoritamme sosionomi (AMK) kirkon nuorisotyönohjaajan virkakelpoisuuden lisäksi lastentarhanopettajan kelpoisuutta, joten aiheemme tuli liittyä alle kouluikäisiin lapsiin ja sisältää kirkollisen näkökulman. Outokummun seurakunnan lapsityöltä saamamme aihe-ehdotus oli mielestämme kiinnostava. Meitä molempia kiinnostaa alle kouluikäisten lasten kanssa toimiminen, joten aihe oli meille juuri sopiva.

8.3 Uskontokasvatusmateriaalin tavoitteet

Uskontokasvatusmateriaalimme on tarkoitus tarjota Outokummun seurakunnalle uusia ideoita ja välineitä vaikeiden aiheiden käsittelyyn. Tavoitteenamme oli pyrkiä rakentamaan materiaali, jota seurakunnan työntekijät voisivat hyödyntää päiväkodin uskontokasvatustuokioiden lisäksi myös muussa työssään esimerkiksi kouluvierailuilla tai seurakunnan omissa kerhoissa. Materiaalin tarkoituksena oli olla helposti muokattava, jotta seurakunnan työntekijät pystyisivät käyttämään materiaalia soveltuvin osin.

Tavoitteenamme oli kannustaa Outokummun päiväkoteja uskontokasvatuksen toteuttamiseen osana päiväkodin arkea sekä auttaa päiväkodin työntekijöitä näkemään uskontokasvatus laajempänä kokonaisuutena, joka ei rajoitu ainoastaan seurakunnan järjestämiin yksittäisiin pyhäkoulutuokioihin. Tavoitteenamme oli valmistaa materiaali, joka tukee päiväkodin työntekijöiden mahdollisuuksia toteuttaa uskontokasvatusta itsenäisesti päiväkodin arjessa muun päivittäisen toiminnan ohella.

Valmistamamme materiaalin tavoitteena oli olla lapsen kehitystasoa vastaava, selkeä, visuaalinen ja konkreettinen. Materiaalissa pyrimme tuomaan vaikeita aiheita esille niin konkreettisesti, että pienenkin lapsen on mahdollista ymmärtää asian sisältö. Uskontokasvatustuokioiden lähtökohtana on ajatus siitä, että lapset pääsevät kysymään ja pohtimaan yhdessä aikuisen kanssa vaikeilta tuntuvia aiheita. Tuokion on tarkoitus olla turvallinen, vuorovaikutteinen ja lapsen tarpeista lähtevä. Uskontokasvatusmateriaalin tuokioesimerkit ovat vain runkoja, joita päiväkodin työntekijät voivat muokata ennen tuokiota tai tuokion aikana lasten kysymysten ja tarpeiden pohjalta.

8.4 Toiminnallisen opinnäytetyöprosessin eteneminen

8.4.1 Yhteistyön aloittaminen ja tiedon kartoittaminen

Opinnäytetyön aiheen rajauduttua lopullisesti vuoden 2010 lopulla, teimme Outokummun seurakunnan lapsityön kanssa kirjallisen sopimuksen opinnäytetyöyhteistyöstä. Keväällä 2011 aloitimme järjestelmällisen tiedonhankinnan opinnäytetyötämme varten sekä muistiinpanojen ja varsinaisen teoriaosuuden kirjoittamisen. Tammikuun lopulla

lähetimme kartoittavan kyselyn jokaiseen Outokummun neljään päiväkotiin (ks. liite 1). Kyselyssä pyysimme päiväkotien työntekijöitä kertomaan mielipiteensä opinnäytetyömme aiheesta ja vastaamaan kartoittaviin kysymyksiin. Kyselyssä tiedustelimme myös mahdollisuutta päästä kokeilemaan tuottamaamme materiaalia päiväkoteihin syyskuun 2011 aikana.

Kartoittavaan kyselyymme vastasi kolme Outokummun päiväkotia: Hovilan päiväkoti, Pohjoisahon päiväkoti ja Kalattoman päiväkoti. Vastauksissa kävi ilmi, että uskontokasvatus keskittyy päiväkodeissa lähinnä suurten juhlapyhien, kuten joulun ja pääsiäisen viettoon, sekä Outokummun seurakunnan kerran kuussa pitämiin uskontokasvatus-tuokioihin. Päiväkodin työntekijät kokivat lähes poikkeuksetta uskontokasvatusmateriaalin tulevan tarpeeseen. Erityisesti kuolema nähtiin haastavana aiheena, mutta myös eroa käsittelevälle materiaalille koettiin olevan tarvetta. Materiaalia erilaisuudesta, erosta, kuolemasta ja surusta on jo jossain määrin tarjolla, joten meidän materiaalimme toivottiin tuovan uusia näkökulmia aiheiden käsittelyyn. Materiaalin toivottiin olevan myös helppokäyttöinen, selkeä, esteettinen, monipuolinen, sekä lapsen kehitystason huomioonottava. Jokainen kartoittavaan kyselyyn vastannut päiväkoti tarjosi meille mahdollisuuden tuokioiden pitämiseen päiväkodissaan. Syksyllä 2011 lähetimme päiväkodeille muistutuksen tulevasta uskontokasvatustuokiosta (ks. liite 2).

Keväällä 2011 hahmottelimme saamamme palautteen pohjalta ensimmäisen version opinnäytetyön teoriaosan ja materiaalin sisällysluetteloista. Samalla luonnostelimme myös materiaaliin tulevan kuvakirjan tarinat ja kuvat. Kuvakirjan tekemisen pohjana käytimme tietoa, jota olimme saaneet perehdyttyämme muihin vaikeita aiheita käsitteleviin kuvakirjoihin. Kesän aikana aloitimme kuvien piirtämisen ja värittämisen sekä teoriaosuuden kirjoittamisen. Kesällä aloitimme myös uskontokasvatusmateriaalin tuokio-esimerkkien ja toimintaehdotusten valmistamisen.

Uskontokasvatusmateriaalissa pyrimme tuomaan erilaisuus teeman esille kaikenlaisen erilaisuuden kattavana. Tarkoitus ei ollut rajata erilaisuutta vain yhden aiheen ympärille, vaan pyrimme sisällyttämään teeman erilaisia näkökulmia, kuten monikulttuurisuus, vammaisuus, perhetausta, mieltymykset ja ulkonäkö. Alun perin yhtenä vaikeana aiheenamme oli avioero, mutta myöhemmin vaihdoin käsitteen eroon, joka mielemme kattaa suuremman joukon ihmisistä. Ero teemaa käsitellään materiaalissa mones-

ta eri näkökulmasta. Tarinan kautta halusimme tuoda esille ajatuksen avoimesta ilmapiiristä, ja mahdollisuudesta lasten ja aikuisten väliseen keskusteluun. Uskontokasvatusmateriaalissa kuolema teemassa näkyy selvimmin kristillinen näkökulman. Halusimme tuoda kuoleman esiin luonnollisena asiana, mutta emme pelottavana. Tarinassa käy ilmi, että elämä ei pääty kuolemaan. Surua materiaalissa käsitellään yleisellä tasolla. Emme halunneet rajata aihetta mihinkään tiettyyn suruun ja tarina on myös sen mukainen, joten siihen on helppo samaistua.

Syksyn 2011 alussa viimeistelimme uskontokasvatusmateriaalia ja erityisesti niitä tuokioesimerkkejä, joita olimme menossa pitämään Outokummun päiväkoteihin. Valitsimme jokaiseen päiväkotiin yhden vaikean aiheen, jota uskontokasvatusmateriaalissa käsitelimme. Aiheet olivat erilaisuus, ero ja suru. Aihetta kuolema emme valinneet, sillä ajattelimme aiheen olevan sen verran henkilökohtainen ja arka, että sen käsittely edellyttäisi tuttua lapsiryhmää. Tärkeää on, että lapset tuntevat tuokiota pitävän aikuisen, jotta tilanne tuntuisi lapsen kannalta turvallisemmalta. Kuolemaa ei myöskään kannata nostaa aiheena esille, mikäli se ei ole ajankohtainen lasten elämässä.

8.4.2 Uskontokasvatustuokioiden pitämien Outokummun päiväkodeissa

Uskontokasvatustuokioita kävimme pitämässä Outokummun päiväkodeissa 2.–3.10.2011. Tuokioita oli seuraamassa Outokummun seurakunnalta kaksi eri työntekijää kahtena eri päivänä sekä päiväkodin työntekijöitä. Jokaisessa pitämässämme tuokiossa oli samanlainen runko. Aloitimme tuokion pienellä esittelyllä, kerroimme keitä olemme ja kyselimme keitä lapsia on paikalla. Tämän jälkeen lausuimme ja leikimme lapsille entuudestaan tutun rukouksen, jonka jälkeen siirryimme lukemaan tuottamastamme kuvakirjasta tarinan. Tarinan jälkeen keskustelimme lyhyesti lasten kanssa aiheesta sekä toteutimme pienen toiminnallisen osuuden. Tämän jälkeen kokosimme lyhyesti yhteen tuokion aikana käsitellyjä asioita ja heränneitä kysymyksiä. Tuokion lopuksi lauloimme yhdessä laulun joko virsikirjasta tai lasten virsistä ja keräsimme lapsilta peukkupalautteen tuokiosta sekä kiitimme tuokioon osallistuneita.

Jokaisen tuokion alussa jaoimme jokaiselle tuokiota seuranneelle työntekijälle palaute-lomakkeen (ks. Liite 3), jonka tarkoituksena oli kerätä tietoa siitä, miten uskontokasva-

tusmateriaalia pystyisi vielä parantamaan. Palautelomakkeen avulla halusimme tiedustella muun muassa materiaalin käyttökelpoisuutta, tarinan ja kuvakirjan toimivuutta sekä uskontokasvatustutkimuksen toteutumista. Palautelomakkeet kävimme noutamassa yhteistyöpäiväkodeilta ja seurakunnalta myöhemmin sovittuina ajankohtina. Opinnäytetyössä tuomme esille jokaisesta päiväkodista saamamme palautteet, sekä seurakunnan antaman palautteen. Palautteista on nostettu esille opinnäytetyön kannalta oleelliset asiat sekä asiat, jotka nousivat annetusta palautteesta selkeimmin esille. Lapsilta keräsimme palautteen peukkupalautteen avulla. Peukkupalautteen toteutimme siten, että lapset saivat peukalollaan osoittaa oliko tuokio hyvä vai huono näyttämällä peukaloa joko ylös tai alaspäin. Lapsilta kysyttiin myös tarkentavia kysymyksiä, kuten mikä oli kivaa ja mikä huonoa.

8.4.2.1 Tuokio Hovilan päiväkodissa

Ensimmäisenä päivänä kävimme Hovilan päiväkodissa ja tuokiomme aiheena oli erilaisuus. Uskontokasvatustuokioon osallistui 19 lasta, jotka olivat iältään 2–5-vuotiaita. Tuokio kesti noin 20 minuuttia. Tuokio meni meidän mielestämme hyvin, ja tilanne oli luonteva. Lapset olivat pääasiassa rauhallisia ja he kuuntelivat tarinaa keskittyneesti. Lapset osallistuivat keskusteluun ja toivat esille omia ajatuksiaan erilaisuudesta. Lapsilta saamamme palaute osoitti, että he pitivät erityisesti tarinasta ja sen kuvista sekä laulusta. Peukkupalautteesta saimme puolelta ryhmän lapsista ylöspäin osoittavan hyvän peukun. Loput lapset eivät äänestäneet kumpaakaan vaihtoehtoa.

Pitämämme uskontokasvatustuokion jälkeen saimme vain vähän suullista palautetta seurakunnan työntekijältä tai päiväkodin työntekijöiltä. Myöhemmin keräämistämme palautelomakkeista ilmeni, että päiväkodin työntekijät pitivät uskontokasvatustuokiota selkeänä, käyttökelpoisena, lapsentajuisena sekä kieleltään lapselle ymmärrettävänä. Kehittämisehdotuksia tuli vähän, muuta esimerkiksi lauluja olisi toivottu lisää. Seurakunnan työntekijän palaute osoitti, että toteuttamamme tuokio täytti varhaiskasvatuksen uskontokasvatuksen tavoitteet hyvin. Seurakunnan työntekijä piti tarinaa muunneltavana ja käyttökelpoisena myös omassa työssään. Kehittämisehdotuksia nousi lähinnä käytännön toteutuksesta.

Uskontokasvatustuokio meni meidän mielestämme hyvin ja tuokio toteutui sellaisena, kuin olimme sen suunnitelleet. Tuokion sujumuuteen vaikutti merkittävästi se, että päiväkotit oli toiselle meistä meneillään olevan harjoittelun myötä tuttu. Materiaalimme oli suunniteltu pääasiassa 3–6-vuotiaille lapsille, ja olimme myös pyytäneet, että tuokioon osallistuvat lapset olisivat tämän ikäisiä. Osa tuokioon osallistuneista lapsista oli kuitenkin alle 3-vuotiaita, ja tuokion aikana kävi ilmi, että tekemämme materiaali ei sellaisenaan ole käytettävissä alle 3-vuotiaiden kanssa työskennellessä. Uskontokasvatusmateriaalimme on sisällöltään liian monimutkainen ja haastava pienille lapsille. Materiaalia voi mielestämme kuitenkin käyttää myös yli 6-vuotiaiden lasten kanssa.

8.4.2.2 Tuokio Kalattoman päiväkodissa

Seuraavana päivänä kävimme pitämässä uskontokasvatustuokion kahdessa eri päiväkodissa. Ensin kävimme Kalattoman päiväkodilla, ja tuokiomme aiheena olivat ero ja erilaiset perheet. Uskontokasvatustuokioon osallistui 22 lasta, jotka olivat iältään 2–6-vuotiaita. Tuokio kesti noin 15 minuuttia. Tuokion ilmapiiri oli rauhaton, sillä jouduimme pitämään tuokiomme päiväkodin eteisessä, jossa oli koko ajan muuta liikettä. Rauhattomuuteen vaikutti myös se, että päiväkodin työntekijät luulivat meidän aloittavan tuokion heti saavuttuamme, vaikka seurakunnan työntekijä ei ollut vielä saapunut paikalle. Lapset tuotiin eteiseen heti tilan järjestämisen jälkeen, vaikka sovittuun aloitusajankohtaan oli vielä runsaasti aikaa.

Lapsilta saadun palautteen mukaan tuttu laulu ja uskontokasvatustuokiossa esitetyt perhekuvat olivat hyviä. Lapset antoivat tuokiolle 7 hyvää ylöspäin osoittavaa peukkaa ja 3 huonoa alaspäin osoittavaa peukkaa. Huonoa tuokiossa joidenkin lasten mielestä oli se, että heidän piti keskeyttää aiempi toimintansa osallistuakseen tuokioon. Osa lapsista osallistui aktiivisesti tuokion yleiseen keskusteluun tuoden esimerkkejä omista perheistään. Suurin osa lapsista kuitenkin keskittyi kuuntelemaan tuokiota ilman keskusteluun osallistumista. Lapsiryhmässä oli selkeästi näkyvissä laaja ikäjakauma, mikä ilmeni pienempien lasten kohdalla levottomuutena.

Ennen uskontokasvatustuokiota ja sen jälkeen emme oikeastaan saaneet mitään kontaktia päiväkodin työntekijöihin tai saaneet palautetta tuokiosta. Koimme, että suurin osa

työntekijöistä ei ollut tietoisia siitä, että olimme tulossa heidän päiväkotiansa pitämään tuokiota. Koimme myös, että tuokion aihepiiri ei ollut heillä ennestään tiedossa. Olimme kuitenkin olleet päiväkotiin yhteydessä ja sopineet heidän kanssaan tuokioajankohdasta, mutta ehkä se tieto ei ollut saavuttanut kaikkia työntekijöitä.

Kalattoman päiväkodin työntekijöiltä keräämästämme palautteesta nousi vahvasti esille, että tuokion sisältö oli liian monimutkainen pienemmille lapsille. Vanhemmat lapset ymmärsivät tuokion aihetta paremmin. Työntekijöiden mielestä osa lapsista jäi ehkä miettimään sitä, miksi jotkut eroavat. Palautteen mukaan tarina on käyttökelpoinen, jos aihe tulee ajankohtaiseksi yksittäisen lapsen kohdalla. Tarinan kerronta oli työntekijöiden mukaan selkeää ja asiat kerrottiin hyvin sekä sanoin että kuvin. Työntekijöiden palautteen mukaan uskontokasvatuksellinen puoli jäi tuokiossa vähäiseksi.

Seurakunnan työntekijän antaman kirjallisen palautteen mukaan uskontokasvatustuokio oli huolellisesti suunniteltu selkeä kokonaisuus. Vaikeasta aiheesta puhuttiin seurakunnan työntekijän mukaan lasten kielellä yksinkertaisesti, mutta ei aliarvioiden ja tarina oli selkeä ja kuvat palvelivat tarinan kulkua. Palautteen mukaan uskontokasvatustuokiolla oli selkeä tavoite kertoa Jumalan perheestä, mutta aihetta olisi voinut syventää entisestään. Tuokiolla esitetyt kuvat innostivat lapsia kertomaan omista perheistään ja palautteen mukaan onnistuimme tuokion aikana kohtaamaan lasten maailman ja heidän ajatuksensa. Seurakunnan työntekijän mukaan tuokion lopetus olisi voinut olla selkeämpi.

Uskontokasvatustuokio meni meidän mielestämme olosuhteisiin nähden kohtuullisesti. Ryhmä ja sen ikäjakauma oli suuri, tila oli levoton ja odottamisaika häiritsi lasten keskittymiskykyä. Myös työntekijöiden tietoisuus meidän tulostamme oli heikkoa. Sähköpostivarmistusten lisäksi meidän olisi kannattanut ehkä käydä tutustumassa jokaiseen päiväkotiin henkilökohtaisesti ennen jokaista tuokiota, jolloin työntekijöiden tietoisuus meidän tulostamme olisi lisääntynyt. Meillä ei kuitenkaan valitettavasti ollut resursseja käydä jokaisessa päiväkodissa ennen varsinaisen uskontokasvatustuokion toteuttamista.

Palautelomaketta kirjoittaessamme teimme virheen, sillä nimesimme tuokion vain eroksi, vaikka käsittelimme tuokiossa eroa lähinnä erilaisten perheiden näkökulmasta. Otsikon olisi pitänyt olla ero ja erilaiset perheet. Palautelomakkeen otsikko oli seurakunnan

työntekijän sekä monen päiväkodin työntekijän mielestä harhaanjohtava. Meidän ajatuksemme ja työntekijöiden odotukset eivät siis kohdanneet, sillä tuokion otsikko johdatti työntekijöiden ajatuksia väärään suuntaan.

8.4.2.3 Tuokio Pohjoisahon päiväkodissa

Samana päivänä kävimme pitämässä uskontokasvatustuokion myös Pohjoisahon päiväkodissa. Uskontokasvatustuokion aiheena oli suru, ja tuokioon osallistui 11 lasta, jotka olivat iältään 6-vuotiaita. Tuokio kesti noin 15 minuuttia. Tuokion aloitustilanne oli haastava, sillä yksi ryhmän jäsen käyttäytyi hyvin aggressiivisesti, eivätkä päiväkodin työntekijät puuttuneet tilanteeseen aluksi lainkaan. Kun häiriötä herättänyt lapsi oli poistettu tilasta, pääsimme jatkamaan tuokiota ja ryhmän ilmapiiri parani huomattavasti. Esikouluryhmä oli hyvin hiljainen ja lapsilta oli vaikea saada kommentteja ja keskustelua ei juuri syntynyt. Lapset kuitenkin kuuntelivat uskontokasvatustuokiota rauhallisesti. Emme saaneet lapsilta suullista palautetta, mutta peukkupalautteesta saimme 9 hyvää peukku.

Ennen ja jälkeen uskontokasvatustuokion emme saaneet kontaktia päiväkodin työntekijöihin, mutta ajattelimme tämän johtuvan siitä, että päiväkodin tilanne oli sillä hetkellä kiireinen. Palautteesta kuitenkin ilmeni, että tuokio oli sopivan pituinen ja vaihteleva. Työntekijöiden mielestä tarina oli selkeä ja ymmärrettävä ja sitä on helppo käyttää ja soveltaa. Tarina oli myös suunniteltu hyvin lapsen näkökulmasta. Päiväkodin työntekijöiden mukaan tuokio kävisi myös johdatteluna kuoleman käsittelyyn ja tuokiossa korostui rukouksen merkitys surun helpottajana. Kehittämisehdotuksena nousi esille se, että lasten osallistumista lauluun voisi helpottaa säestyksellä tai laulun kuuntelulla levyiltä. Myös uuteen ryhmään tutustumiseen kannattaisi käyttää enemmän aikaa, jotta lapset uskaltaisivat osallistua aktiivisemmin.

Seurakunnan työntekijän antaman kirjallisen palautteen mukaan uskontokasvatustuokio oli huolellisesti suunniteltu selkeä kokonaisuus. Alkurukous ja loppulaulu rakensivat seurakunnan työntekijän mukaan tuokion ympärille rukouskehiksen. Rukousta käsiteltäessä olisi kuitenkin voinut korostaa enemmän Jumalan merkitystä huolien kuuntelijana, jolloin lapsille olisi voinut esimerkiksi kertoa, että myös aikuiset rukoilevat ja, että

lapsi voi rukoilla myös yhdessä aikuisten kanssa. Seurakunnan työntekijän mukaan tarinan kuva surevasta Maijasta oli yksinkertainen, eikä se johdatellut lapsia ajattelemaan mitään tiettyä surua, vaan antoi tilaa lasten omalle mielikuvituksenkäytölle. Maijäsiniuksen käyttö oli tilanteessa luontevaa ja Maijan konkreettinen esille tuominen käsinuksen muodossa antoi lapsille todellisen kokemuksen lohduttamisesta. Seurakunnan työntekijän mukaan aihetta olisi ollut hyvä johdatella käsittelemään tunteita, jo ennen varsinaisen surutarinan lukemista.

Uskontokasvatustuokio alkoi mielestämme hyvin hämmentävästi, kun yksi esikoulu-ryhmän lapsista käyttäytyi aggressiivisesti. Oletimme työntekijöiden puuttuvaan lapsen käytökseen aktiivisemmin, mutta erikoista oli se, että pyytäessämme apua aggressiivisen lapsen käytöksen lievittämiseen, emme saaneet heti mitään tukea työntekijöiltä. Lopulta työntekijät poistivat lapsen tuokiotilanteesta. Tuokion alun tapahtumat vaikuttivat selvästi meidän sekä muun lapsiryhmän keskittymiseen uskontokasvatustuokion aikana.

Uskontokasvatustuokio meni mielestämme olosuhteisiin nähden kohtuullisesti. Olimme valinneet vaikeimman aiheen juuri tälle lapsiryhmälle, sillä tiesimme kyseessä olevan esikoulu-ryhmän. Olimme ajatelleet, että esikoululaiset osallistuisivat aktiivisemmin käsittelemään hieman vaikeampaa aihetta, mutta ryhmä olikin hyvin hiljainen ja ujo. Olimme suunnitelleet tuokion pohjautuvan lasten kysymyksiin, ajatuksiin ja vastauksiin, mutta lapset eivät osallistuneet yleiseen keskusteluun lainkaan. Tuokion aikana jouduimme keksimään vaihtoehtoisia tapoja lasten mielipiteiden keräämiseen.

8.4.3 Opinnäytetyön ja uskontokasvatusmateriaalin lopullinen kokoaminen

Vuoden 2011 lopulla jatkoimme sekä materiaalin tuottamista että opinnäytetyön teoriaosuuden kirjoittamista. Pitämiemme uskontokasvatustuokioiden jälkeen aloitimme myös opinnäytetyön prosessinkuvauksen kirjoittamisen. Kevääseen 2012 mennessä meille oli kertynyt kirjoitettua aineistoa opinnäytetyön teoriaosuuteen ja tässä vaiheessa aloitimme keräämämme tiedon karsimisen ja rajaamisen lopullista opinnäytetyötä varten. Kevään 2012 aikana viimeistelimme opinnäytetyön teoriaosuuden selkeäksi kokonaisuudeksi. Samaan aikaan viimeistelimme myös opinnäytetyön prosessinkuvauksen.

Varhaiskasvatuksen uskontokasvatukseen tarkoitettu materiaali kehittyi lopulliseen muotoonsa Outokummun seurakunnan työntekijöiden sekä Outokummun päiväkotien työntekijöiden antaman palautteen pohjalta. Keväällä 2012 viimeistelimme uskontokasvatusmateriaalin sisällön ja askartelimme jokaiselle opinnäytetyöprosessissa mukana olleelle päiväkodille sekä seurakunnan lapsityölle omat materiaalikansiot. Materiaalikansiot toimitimme yhteistyökumppaneille henkilökohtaisesti opinnäytetyön valmistuttua.

9 ARVIOINTI

9.1 Opinnäytetyön tavoitteiden saavuttaminen

Opinnäytetyömme päätavoitteena oli tehdä yhteistyössä Outokummun seurakunnan kanssa Outokummun päiväkodeille tarkoitettu varhaiskasvatuksen uskontokasvatusmateriaali. Uskontokasvatusmateriaali valmistui kevään 2012 aikana ja materiaali toimitettiin yhteistyötahoille henkilökohtaisesti toukokuun alussa. Uskontokasvatusmateriaalissa käsitellään vaikeiksi koettuja aiheita ja materiaali on muokattu saamiemme palautteiden pohjalta sellaiseksi, kuin Outokummun seurakunta ja opinnäytetyöprosessissa mukana olleet päiväkodit toivoivat. Emme mielestämme onnistuneet tekemään materiaalista niin selkeää, kuin olisimme toivoneet, mutta materiaali kuitenkin vastaa Outokummun seurakunnan ajatukseen varhaiskasvatuksen uskontokasvatuksen tukemisesta vaikeiden aiheiden käsittelyssä.

Tavoitteenamme oli käydä toteuttamassa valmistamiamme 3–6-vuotiaille suunnattuja uskontokasvatustuokioita jokaisessa Outokummun päiväkodissa, yksi kussakin päiväkodissa. Outokummun päiväkodeille lähettämäämme kartoittavaan kyselyyn vastasi kolme päiväkotia, jotka halusivat osallistua opinnäytetyöprosessiimme. Keräsimme uskontokasvatusmateriaaliin tietoa kartoittavan kyselyn kautta ja kävimme toteuttamassa tuokiot Hovilan, Kalattoman ja Pohjoisahon päiväkodeissa. Uskontokasvatustuokioiden jälkeen keräsimme Outokummun seurakunnan ja päiväkotien työntekijöiltä sekä lapsilta

palautetta, jonka pohjalta parantelimme uskontokasvatusmateriaalimme lopulliseen muotoonsa.

Valmistamamme uskontokasvatusmateriaalin tavoitteena oli helpottaa seurakunnan lapsityöntekijöiden ja päiväkodin työntekijöiden työtä varhaiskasvatuksen uskontokasvatuksen toteuttajina. Outokummun päiväkotien työntekijöiden mielestä toteuttamamme uskontokasvatusmateriaali oli käyttökelpoinen ja sovellettavissa oleva. Joidenkin työntekijöiden mielestä toteuttamamme uskontokasvatusmateriaali oli kuitenkin käyttökelpoisempi ilman rukouksia tai uskontokasvatuksellista näkökulmaa, sillä he kokivat uskontokasvatuksen toteuttamisen vieraaksi omassa työssään. Mielestämme on hyvä, että työntekijät kokevat materiaalin käyttökelpoiseksi, mutta tavoitteemme tukea päiväkodin työntekijöitä uskontokasvatuksen toteuttajina ei toteudu, mikäli he jättävät tuokioista uskontokasvatuksellisen osuuden pois.

Tavoitteemme helpottaa Outokummun seurakunnan lapsityöntekijöiden työtä varhaiskasvatuksen uskontokasvatuksen tukijoina voidaan katsoa toteutuneen. Työntekijöiltä saamamme palautteen perusteella materiaalimme on käyttökelpoinen varhaiskasvatuksen uskontokasvatuksessa. Heidän mukaansa uskontokasvatusmateriaali on myös sovellettavissa kouluikäisten lasten kanssa työskentelemiseen. Uskomme, että tuottamamme uskontokasvatusmateriaali pystyy tarjoamaan seurakunnan työntekijöille uusia ideoita ja välineitä oman työnsä toteuttamiseen.

Koemme saavuttaneemme tavoitteemme ammatillisen kasvun suhteen. Ammatillista kasvuamme tukivat yhteistyö Outokummun seurakunnan sekä Outokummun päiväkotien kanssa. Opinnäytetyöprosessin aikana pääsimme osallisiksi moniammatillisesta yhteistyöstä ja näimme käytännössä millaista seurakunnan ja päiväkotien yhteistyö on varhaiskasvatuksen uskontokasvatuksen osalta yhdessä kaupungissa. Prosessin aikana perehdyimme monipuolisesti opinnäytetyömme aihetta käsittelevään kirjallisuuteen ja muuhun materiaaliin, mikä vahvisti tietämystämme ja ammatillista osaamistamme. Koemme, että tulevaisuudessa pystymme hyödyntämään prosessin aikana oppimiamme tietoja ja taitoja myös työelämässä. Erityisesti varhaiskasvatuksen uskontokasvatuksen osalta koemme saavuttaneemme ammatillisen kasvun lähtökohdat. Näistä lähtökohdista on helpompi lähteä toteuttamaan uskontokasvatusta osana tulevaa työtämme lasten parissa.

9.2 Uskontokasvatusmateriaalin tavoitteiden saavuttaminen

Uskontokasvatusmateriaalimme oli tarkoitus tarjota Outokummun seurakunnalle uusia ideoita ja välineitä vaikeiden aiheiden käsittelyyn. Koemme, että seurakunnan lapsityöntekijöillä on paljon laajemmat tiedot ja taidot, kuin meillä, käsitellä vaikeita aiheita työssään lasten parissa. Tästä lähtökohdasta ajateltuna se, mitä me voimme seurakunnalle tarjota, on hyvin vähäistä. Ajattelemme kuitenkin pystyvämme tarjoamaan Outokummun seurakunnan lapsityöntekijöille uusia näkökulmia aiheen käsittelyyn. Mielestämme olemme onnistuneet tavoitteessamme, sillä uskontokasvatusmateriaali sisältää Outokummun seurakunnan lapsityöntekijöille käyttökelpoisia ideoita sekä monipuolisesti käytettävän ja sovellettavan kuvakirjan vaikeiden aiheiden käsittelyyn.

Tavoitteenamme oli kannustaa Outokummun päiväkoteja varhaiskasvatuksen uskontokasvatuksen toteuttamiseen osana päiväkodin arkea. Uskontokasvatusmateriaalin pyrimme tekemään sellaiseksi, että se tukee päiväkodin uskonnollis-katsomuksellista orientaatiota sekä etiikan ja katsomuksen sisältöalueita. Uskontokasvatus nähdään päiväkodeissa edelleen vahvasti seurakunnan työalueena ja päiväkodin työntekijät kokevat uskontokasvatuksen toteuttamisen omassa työssään haastavana. Toivomme materiaalimme kuitenkin helpottavan edes joidenkin työntekijöiden osalta varhaiskasvatuksen uskontokasvatukseen tarttumista Outokummun päiväkodeissa.

Tavoitteenamme oli valmistaa materiaali, joka vastaa 3–6-vuotiaiden lasten kehitystasoa ja on selkeä, visuaalinen ja konkreettinen. Mielestämme uskontokasvatusmateriaalilla on edellytykset konkreettiseen vaikeiden aiheiden käsittelyyn. Työntekijän pitää kuitenkin käyttää aikaa tuokion suunnitteluun ja valmisteluun, sillä uskontokasvatusmateriaalimme ei tarjoa täysin valmiita uskontokasvatustuokioita. Tuokion onnistuminen on paljolti riippuvainen työntekijän toiminnasta ja siitä, kuinka hän ottaa lapset huomioon uskontokasvatustilanteessa, sillä tuottamiemme tuokioesimerkkien lähtökohtana ovat lasten ajatukset ja kysymykset sekä yhdessä pohtiminen.

Uskontokasvatusmateriaalin kuvakirjan kuvat ja tarinat on rakennettu siten, että ne herättävät lapsissa kiinnostuneisuutta. Kuvat ja tarinat ovat tarpeeksi selkeitä ja yksinkertaisia, jolloin lapsen on mahdollista ymmärtää niissä käsiteltävät asiat. Kun aikuinen lukee kuvakirjaa lapselle, lapsi voi samaistua kuvakirjan tarinaan. Lukutilanteessa lapsi

myös käyttää monia oppimisen kanavia kuunnellessaan tarinaa sekä katsellessaan kirjan kuvia. Toivottavaa on, että uskontokasvatustuokioilla käytetään myös jotain toiminnallista lasta osallistavaa menetelmää, jolloin lapset pääsevät kokemaan konkreettisemmin käsillä olevaa aihetta. Toiminnallisuudella pyritään ottamaan huomioon päiväkotiryhmän erilaiset oppijat sekä tukemaan tasapuolisesti kaikkien oppimisprosessia.

9.3 Opinnäytetyöprosessin arviointi

Vuoden 2010 lopulla, kun opinnäytetyömme oli rajautunut käsittelemään varhaiskasvatuksen uskontokasvatusta vaikeiden aiheiden näkökulmasta, totesimme, että aiheemme oli edelleen liian laaja. Olimme aiemmin joutuneet muuttamaan opinnäytetyömme aihetta useaan otteeseen, emmekä enää tässä vaiheessa halunneet muuttaa jo sovittuja suunnitelmia Outokummun seurakunnan yhteistyötahojen kanssa. Materiaalimme käsittelee neljää eri vaikeaa aihetta, joista jokaisesta saisi jo itsessään koottua laajan uskontokasvatusmateriaalin. Tästä syystä opinnäytetyömme teoriaosuus laajeni kohtuuttoman suureksi emmekä osanneet itse karsia vähemmän tärkeitä asioita pois teoriaosuudesta.

Mikäli joku haluaa lähteä kehittämään vaikeiden aiheiden käsittelyä varhaiskasvatuksen uskontokasvatuksessa, suosittelisimme tekemään materiaalin, joka käsittelee vain yhtä aihetta. Silloin on mahdollista syventyä paremmin yhteen aiheeseen, ja saada siitä kattavampi kokonaisuus. Meidän materiaalimme ongelma on, että siinä pyritään käsittelemään liian montaa aihetta, jolloin yksittäisen aiheen käsittely jää pintapuoliseksi. Koska käsittelemämme aihealue oli niin laaja, ei uskontokasvatusmateriaalitamme tullut niin tiivis ja selkeä, kuin olisimme toivoneet. Tähän olisimme joiltain osin voineet vaikuttaa sillä, että olisimme aloittaneet järjestelmällisen opinnäytetyön suunnittelun ja tekemisen aikaisemmin.

Opinnäytetyöprosessin edetessä huomasimme, että opinnäytetyön aktiivinen tekeminen olisi pitänyt aloittaa aikaisemmin. Teoriaosuuden kokoaminen vei kohtuuttoman paljon aikaa, sillä aihetta käsittelevää tietoutta oli tarjolla pääasiassa runsaasti. Aiheesta erilaisuus teoriaa löytyi kuitenkin melko niukasti juuri siitä näkökulmasta, mitä me olisimme opinnäytetyöhömmme halunneet. Myös uskontokasvatusmateriaalin tekeminen olisi ollut

hyvä aloittaa aikaisemmin, sillä huomasimme, että varsinkin kuvakirjan kuvien piirtämiseen ja väritykseen kului meiltä yllättävän paljon aikaa.

Opinnäytetyöprosessin aikana havaitsimme, että meidän olisi kannattanut olla tiiviimässä yhteistyössä sekä Outokummun seurakunnan että Outokummun päiväkotien kanssa. Yhteistyötä Outokummun seurakunnan kanssa hankaloitti yhteyshenkilön vaihtuminen ensin toukokuussa ja myöhemmin uudestaan elokuussa kevään 2011 aikana. Molemmilla kerroilla lähetimme tietoa opinnäytetyöstämme seurakunnan uusille yhteyshenkilöille. Meidän olisi kuitenkin kannattanut käydä henkilökohtaisesti puhumassa opinnäytetyöstämme heidän kanssaan, jolloin yhteistyö olisi saattanut ollut sujuvampaa.

Yhteistyö Outokummun päiväkotien kanssa toteutui lähinnä sähköpostiviestien välityksellä. Koska sähköpostiviestit oli lähetetty pääasiassa päiväkotien johtajille, emme voi olla varmoja edustivatko kartoittavassa kyselyssä saamamme tiedot lähinnä päiväkotien johtajien mielipiteitä, vai päiväkodin kaikkien työntekijöiden mielipiteitä. Emme myöskään voi olla varmoja, olivatko kaikki päiväkotien työntekijät tietoisia opinnäytetyömme aiheesta ja tavoitteista. Kokemuksemme mukaan tieto ei ollut kulkeutunut tarpeeksi kattavasti kaikkien työntekijöiden tietoon. Tässäkin tapauksessa meidän olisi kannattanut käydä vierailmassa jokaisessa päiväkodissa varmistaaksemme tiedon kulkeutumisen ja paremman yhteistyön sujumisen.

Outokummun päiväkodeissa toteuttamistamme uskontokasvatustuokioista keräämämme palautteet olivat hyvin eritasoisia. Jaoimme palautelomakkeet kaikille tuokioon osallistuneille päiväkodin työntekijöille. Eri päiväkodeilta saamamme palaute oli sekä määrällisesti että sisällöllisesti hyvin eritasoista. Palautettujen lomakkeiden määrä vaihteli eri yksiköiden välillä yhdestä neljään. Tästä syystä emme voi olettaa saamiemme vastausten edustavan kattavasti koko päiväkodin mielipidettä, vaan ainoastaan yksittäisten työntekijöiden ajatuksia. Voimme kuitenkin ajatella palautteen olleen suuntaa antavaa. Jotta palautteen taso olisi ollut kattavampaa, meidän olisi pitänyt ohjeistaa päiväkodin työntekijöitä paremmin palautteen antamiseen. Outokummun seurakunnalta saamamme palaute oli kaikin puolin laadukasta ja kattavaa.

Opinnäytetyöprosessin lopussa meille tuli hieman kiire ja olisimme toivoneet, että meillä olisi ollut vielä vähän enemmän aikaa opinnäytetyön viimeistelyyn. Lopullisessa kir-

joitusvaiheessa keskityimme liikaa esimerkiksi yksittäisiin sanoihin ja lauserakenteisiin, myös aikamuodot tuottivat meille ongelmia. Keskittyessämme opinnäytetyössämme liikaa yksityiskohtiin, kokonaisuuden viimeistelylle ei jäänyt tarpeeksi aikaa. Olemme kuitenkin suhteellisen tyytyväisiä opinnäytetyöprosessin saavutuksiin ja valmiiseen opinnäytetyöhön.

10 POHDINTA

Uskontokasvatus on osa päiväkotien uskonnollis-katsomuksellista orientaatiota sekä etiikan ja katsomuksen sisältöalueita. Uskontokasvatuksen toteuttaminen on osa päiväkodin työntekijöiden tehtävää. Silti olemme havainneet, että päiväkodin työntekijät pitävät uskontokasvatusta enimmäkseen seurakunnan työntekijöiden työalana. Päiväkodin työntekijät kokevat uskontokasvatuksen toteuttamisen työssään erityisen vaikeaksi ja vaikeutta lisää entisestään se, jos päiväkotiryhmässä on muihin uskontokuntiin kuuluvia lapsia.

Laurilan, Sormusen ja Vuorian keväällä valmistuneen opinnäytetyön kartoittavassa kyselyssä ilmeni, että suurin osa erään Pieksämäen päiväkodin työntekijöistä koki valmiutensa uskontokasvatuksen toteuttamiseen omassa työssään vähäiseksi. Kyselyyn vastanneiden päiväkodin työntekijöiden mielestä suru, kuolema ja eettiset kysymykset kuuluvat päivähoidon järjestämään uskontokasvatukseen. Suru ja kuolema koetaan kuitenkin vaikeimmiksi aiheiksi käsitellä. (Laurila, Sormunen & Vuoria 2012, 35–36.) Myös omassa opinnäytetyössä saamamme tulokset ovat samansuuntaisia. Voimme siis olettaa, että uskontokasvatus koetaan päiväkodeissa usein haasteelliseksi. Myös vaikeiden aiheiden käsittely lisää uskontokasvatuksen järjestämisen haastetta.

Outokummun seurakunta pitää päiväkodeissa kerran kuussa pyhäkoulutuokion, mutta varhaiskasvatuksen uskontokasvatukseksi eivät kuitenkaan riitä seurakunnan ajoittain järjestämät uskontokasvatukselliset tuokiot, vaan uskontokasvatuksen tulisi olla osa päiväkodin arkea. Outokummun seurakunnan yhtenä tehtävänä on varhaiskasvatuksen uskontokasvatuksen tukeminen, jota seurakunta halusi toteuttaa myös muuten, kuin

yksittäisten tuokioiden muodossa. Seurakunnalla ei kuitenkaan ole resursseja kuin vähäiseen mentorointiin, mutta meidän tuottamamme materiaalin oli tarkoitus vastata tähän tarpeeseen.

Tuottamamme uskontokasvatusmateriaalin tarkoituksena oli tukea päiväkoteja uskontokasvatustehtävässään. Uskontokasvatuksen on tärkeää olla osa päiväkodin arkea, jotta lapsen hengellinen kehitys pääsee kasvamaan luonnollisesti. Lapsen uskonnollinen kehitys on erottamaton osa hänen kokonaisvaltaista kehitystään. Mikäli uskontokasvatus laiminlyödään päiväkodeissa, lapsi ei pääse kosketuksiin hengellisten kysymystensä kanssa. Lapsen kehityksen kannalta ei ole hyvä, että hänet jätetään yksin suurten kysymystensä äärelle.

Opinnäytetyömme aikana mieleemme nousi kysymys siitä, onko eettisesti oikein, että päivähoito laiminlyö yhtä tärkeää osa-aluetta lapsen kehityksessä. Lapsi saa tukea hengelliselle kehitykselleen lähinnä seurakunnan yksittäisten tuokioiden kautta, jotka eivät ole lapsen kokonaisvaltaisen kehityksen kannalta riittäviä. Tällöin vastuu jatkuvan uskonnollisen kasvatuksen toteuttamisesta jää suurelta osin lapsen vanhemmille. Yhteiskunnan tulisi tukea kaikkia sen jäseniään tasapuolisesti, mutta mikäli lapsen hengellinen kehitys on riippuvainen hänen perheensä kyvyistä tarjota jatkuvaa uskonnollista kasvatusta, voidaan sanoa, että lapset ovat toisiinsa nähden eriarvoisessa tilanteessa.

Ajattelemme, että päiväkodin johtaja on keskeisessä asemassa, mikäli halutaan muuttaa työntekijöiden mielipiteitä ja asenteita uskontokasvatuksen suhteen. Johtaja voi avata keskustelua aiheesta, ohjata ja opastaa sekä suunnitella uskontokasvatuksen toteuttamista ja arvioida uskontokasvatuksen toteutumista varhaiskasvatussuunnitelman mukaisesti. Yleisen keskustelun avulla voidaan etsiä jokaisen työntekijän ominaisia tapoja toteuttaa uskontokasvatusta omassa työssään, jolloin uskontokasvatus ei tuntuisi kenestäkään epämukavalta.

Opinnäytetyöprosessin aikana havaitsimme, että tutkimustietoa aiheeseen on hyvin niukasti ja sitä on vaikea löytää. Prosessin aikana saimme kuitenkin paljon uutta tietoa, jota pystymme hyödyntämään tulevaisuudessa työelämään siirtyessämme. Erilaisuus, ero, kuolema ja suru ovat aina jossain määrin ajankohtaisia aiheita lasten elämässä. Mielestämme olisi hyvä, jos joku tuottaisi esimerkiksi opinnäytetyönään alle 3-vuotiaille

suunnatun uskontokasvatusmateriaalin. Myös aivan pienten lasten tukeminen vaikeiden aiheiden kohtaamisessa on ensiarvoisen tärkeää.

Opinnäytetyöprosessimme aikana kehityimme ammatillisesti oppimalla muun muassa oppimalla parempia yhteistyötaitoja. Opinnäytetyön ja uskontokasvatusmateriaalin valmistaminen oli pitkäkestoinen prosessi, joka edellytti laajalti yhteistyö-, vuorovaikutus- ja ryhmätaitojen kehittymistä. Lisäksi opimme organisoimaan suuren tehtävän toteutusta, mikä näkyi esimerkiksi aikataulujen yhteensovittamisena meidän, yhteistyötahojen sekä opiskelun välillä. Ammatillisen kasvun kannalta oli tärkeää, että saimme olla osallisia moniammatillisessa yhteistyössä. Samalla pääsimme näkemään millaista yhteistyö on eri toimijoiden välillä. Opinnäytetyöprosessi oli kaikin puolin antoisa ja mielenkiintoinen ja koemme oppineemme prosessin aikana tekemästämme työstä paljon.

LÄHTEET

- Aerila, Juli-Anna & Sarmavuori, Katri 2010. Kuvakirjat ja sadut porttina kirjallisuuden maailmaan ja osana varhaiskasvatusta. Teoksessa Riitta Korhonen, Marja-Leena Rönkkö & Juli-Anna Aerila (toim.) Pienet oppimassa. Kasvatuksellisia näkökulmia varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen. Turku: Turun yliopiston opettajankoulutuslaitos, 31–44.
- Anteroinen, Aija; Haapakoski, Päivi; Killström, Virpi; Luoma, Anne; Nikkilä, Leena; Salminen, Jaanet; Varjonen, Heli & Viberg, Sanna 2011. Päivähoidon uskontokasvatus. Onks enkeleitä olemas? – Näkökulmia päivähoidon uskontokasvatukseen. Turun ja Kaarinan kaupunki: Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä.
- Castrén, Helena 2011. Surukodin kirja. Helsinki: Kirjapaja.
- Diakonia-ammattikorkeakoulu 2010. Kohti tutkivaa ammattikäytäntöä. Opas Diakonia-ammattikorkeakoulun opinnäytetöitä varten. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Eho, Sirkku 2005. Lapsen suru. Helsinki: Kirkkopalvelut.
- Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2000. Helsinki: Opetushallitus. Viitattu 12.3.2012. <http://www02.oph.fi/ops/esiopetus/esiops.pdf>.
- Halme, Lasse 2010. Lapsen parhaaksi. Uskontokasvatus kokonaisvaltaisen ihmiskuvan valossa. Helsinki: Lasten Keskus.
- Heinimaa, Elisse 2001. Kuvakirjat lapsen ja aikuisen maailmassa. Teoksessa Marja Suojala & Maija Karjalainen (toim.) Avaa lastenkirja! Johdatus lastenkirjallisuuden lajeihin ja käyttöön. Helsinki: Lasten Keskus, 141–163.
- Hovilan päiväkodin sanomat 2011–2012.
- Kalattoman päiväkotiki 2011–2012. Tiedotevihkonen vanhemmille.
- Kallioniemi, Arto 2009. Uskontokasvatus varhaiskasvatuksessa. Kansanlastentarhasta päiväkotiin. Teoksessa Tiina Kangasmaa, Heljä Petäjä & Päivi Vuorelma (toim.) Lapsenkaltainen. Uskonnollis-katsomuksellinen orientaatio varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Lasten Keskus Oy, 9–23.
- Kangasmaa, Tiina; Petäjä, Heljä & Vuorelma, Päivi 2009. Lapsen uskonnollinen kehitys. Teoksessa Tiina Kangasmaa, Heljä Petäjä & Päivi Vuorelma (toim.)

- Lapsenkaltainen. Uskonnollis-katsomuksellinen orientaatio varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Lasten Keskus Oy, 42–46.
- Karling, Marjo; Ojanen, Tuija; Sivén, Tuula; Vihunen, Riitta & Vilén, Marika 2008. Lapsen aika. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.
- Kemppinen, Pertti 2000. Tarinoiden maailmat. Vantaa: Kannustusvalmennus P. & K. Oy.
- Kinnunen, Saara 2011. Lapsen usko – Miten tukea lapsen hengellistä kasvua? Helsinki: Kustannus Oy Uusi Tie.
- Kokkonen, Sari & Kokkonen Jarmo 2008. Kasvattajan ammatti-identiteetti ja persoonallinen kasvu. Teoksessa Jouko Porkka (toim.) Johdatus kristilliseen kasvatukseen. Helsinki: Lasten Keskus/ LK-kirjat, 235–254.
- Lahto, Gitte & Virta, Marika 2010. Arvoja päiväkotiin. Eettisiä toimintatuokioita eskaareille. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Porin toimipaikka. Opinnäytetyö. Viitattu 2.3.2011.
http://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/13044/Pori_Lahto_2010.pdf?sequence=1.
- Laimio, Anne 2005. Tukea sureville perheille. Teoksessa Jaakko Erkkilä, Tiina Holmberg, Sirkku Niemelä & Hilikka Ylönen (toim.) Surevan lapsen kanssa. Helsinki: SMS-Tuotanto Oy, 12–14.
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1983. 361/8.4.1983. Finlex – Valtion säädöstietopankki. Ajantasainen lainsäädäntö. Viitattu 12.3.2012.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036>.
- Laki lasten päivähoitosta 1973. 36/19.1.1973. Finlex – Valtion säädöstietopankki. Ajantasainen lainsäädäntö. Viitattu 12.3.2012.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036>.
- Lapsiasiavaltuutettu i.a. YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. Viitattu 18.3.2012.
http://www.lapsiasia.fi/lapsen_oikeudet/sopimusteksti.
- Lapsi on osallinen 2008. Kirkon varhaiskasvatuksen kehittämisen asiakirja. Helsinki: Kirkon kasvatus ja nuorisotyö/ Kirkkohallitus.
- Laurila, Aleksis, Sormunen, Heidi & Vuoria, Eeva 2012. Pieni pala pyhää: Materiaali osallistavaan uskontokasvatukseen. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Piekämäen toimipaikka. Opinnäytetyö.

- Lindqvist, Martti 2005. Surussa lapsen kanssa. Teoksessa Jaakko Erkkilä, Tiina Holmberg, Sirkku Niemelä & Hilikka Ylönen (toim.) Surevan lapsen kanssa. Helsinki: SMS-Tuotanto Oy, 9–11.
- Lyytinen, Heikki; Eklund, Kenneth & Laakso, Marja-Leena 2006. Varhainen kognitio, temperamentti ja vuorovaikutus. Teoksessa Paula Lyytinen, Mikko Korhakangas & Heikki Lyytinen (toim.) Näkökulmia kehityspsykologiaan – Kehitys kontekstissaan. Helsinki: WSOY, 40–65.
- Lämsä, Mira 2010. Lastenohjaaja. Outokummun seurakunta. Outokumpu. Sähköpostiviesti 15.3.
- Lämsä, Mira 2010. Lastenohjaaja. Outokummun seurakunta. Outokumpu. Sähköpostiviesti 17.3.
- Lämsä, Mira 2010. Lastenohjaaja. Outokummun seurakunta. Outokumpu. Henkilökohmainen tiedoksianto 4.5.
- Lämsä, Mira 2010. Lastenohjaaja. Outokummun seurakunta. Outokumpu. Sähköpostiviesti 26.8.
- Mannerheimin lastensuojeluliitto i.a Liikunnallinen kehitys. Viitattu 24.3.2012. http://www.mll.fi/vanhempainnetti/tietokulma/kasvu_ja_kehitys/5_6-vuotias/liikunnallinen_kehitys/.
- Muhonen, Mervi & Tirri, Kirsi 2008. Mitä on kristillinen kasvatust? Teoksessa Jouko Porkka (toim.) Johdatus kristilliseen kasvatukseen. Helsinki: Lasten Keskus/ LK-kirjat, 63–82.
- Määttä, Kaarina 2002. Avioeron tuska ja helpotus. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Niemelä, Sirkku & Lehtonen, Miia 2007. Esipuhe. Teoksessa Hilikka Ylönen (toim.) Satulaivan matkassa – sadut lapsen apuna vanhempien erotessa. Helsinki: Suomen Kasvatus- ja perheneuvontaliitto Ry, 5.
- Niemi Hannele, 2007. Monien identiteettien maailmassa. Teoksessa Hannele Niemi & Riitta Sarras (toim.) Erilaisuuden valot ja varjot. Eettinen kasvatus kouluissa. Helsinki: Otava, 9–19.
- Nurmi, Jari-Erik; Ahonen, Timo; Lyytinen, Heikki; Lyytinen, Paula; Pulkkinen, Lea & Ruoppila, Isto 2006. Ihmisen psykologinen kehitys. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.
- Nurmiranta, Hanna; Leppämäki, Päivi & Horppu, Sari 2009. Kehityspsykologiaa lapsuudesta vanhuuteen. Helsinki: Kirkkopalvelut - Kotimaa-Yhtiöt Oy.

Opetushallitus 2010. Erilaisuus. Viitattu 14.3.2012.

[http://www.edu.fi/perusopetus/uskonto_elamankatsomustieto/elamankatso
mustie-
toa_perusopetuksen_alaluokille/opintokokonaisuuksia_ja_oppituntiesimer
kkeja/ihmissuhteet_ja_moraalinen_kasvu/mina_ja_muut/erilaisuus](http://www.edu.fi/perusopetus/uskonto_elamankatsomustieto/elamankatso
mustie-
toa_perusopetuksen_alaluokille/opintokokonaisuuksia_ja_oppituntiesimer
kkeja/ihmissuhteet_ja_moraalinen_kasvu/mina_ja_muut/erilaisuus).

Outokummun kaupungin esiopetuksen opetussuunnitelma 2011. Outokumpu: Sivistys-
palvelut.

Outokummun seurakunnan toiminta- ja taloussuunnitelma vuosille 2012–2014 ja talo-
usarvio vuodelle 2012. Seurakunta aarre kaupungissa.

Outokummun seurakunta i.a. Lapsityö. Viitattu 14.3.2012.

<http://www.outokummunseurakunta.fi/00010030-lapsityo>.

Pihlaja, Päivi; Viitala, Riitta 2005. Erityiskasvatus varhaislapsuudessa. Helsinki:
WSOY.

Päiväkotitiedote 2009–2010. Pohjoisahon päiväkotii.

Saarinen, Seija 2002. Uskontokasvatuksen arkea ja juhlaa. Teoksessa Seija Saarinen
(toim.) Kaikille tilaa riittää. Päivähoidon uskontokasvatus. Helsinki: Las-
ten keskus.

Salminen, Jaakko 2001. Varhaiskasvatuksen uskontokasvatus historiallis-
yhteiskunnallisessa kontekstissa. Teoksessa Jaakko Salminen (toim.) Var-
haiskasvatuksen uskontokasvatus. Helsinki: Studia Paedagogica 24, 1–30.

Suojala, Marja 2009. Lastenkirjallisuus kielen ja kuvittelukyvyyn laajentajana. Teoksessa
Inkeri Ruokonen, Sinikka Rusanen & Anna-Leena Välimäki (toim.) Tai-
dekasvatus varhaiskasvatuksessa. Iloa, ihmettelyä ja tekemistä. Helsinki:
Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 40–47.

Talib, Mirja-Tytti 2007. Opettajana monikulttuurisessa koulussa. Teoksessa Hannele
Niemi & Riitta Sarras (toim.) Erilaisuuden valot ja varjot. Eettinen kasva-
tus kouluissa. Helsinki: Otava, 37–51.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2012. Kuvaus varhaiskasvatuspalveluista. Viitattu
12.2.2012. [http://www.thl.fi/fi_FI/web/kasvunkumppanit-
fi/palvelut/varhaiskasvatuspalvelut](http://www.thl.fi/fi_FI/web/kasvunkumppanit-
fi/palvelut/varhaiskasvatuspalvelut).

Turja, Leena 2011. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Eeva Hujala &
Leena Turja (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-
kustannus, 41–53.

- Vanhemman opas 2009. Tietoa ja tukea lapsiperheen eroon. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto/ Neuvo-projekti.
- Varhaiskasvatussuunnitelma 2008. Outokumpu: Päivähoitopalvelut.
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005. Oppaita 56. Helsinki: Stakes.
- Vilén, Marika; Vihunen, Riitta; Vartiainen, Jari; Sivén, Tuula; Neuvonen, Sohvi & Kurvinen, Auli 2006. Lapsuus – Erityinen elämänvaihe. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.
- Yhdenvertaisuuslaki 2004. 21/20.1.2004. Finlex – Valtion säädöstietopankki. Ajantasainen lainsäädäntö. Viitattu 18.3.2012.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040021>.
- Ylönen, Hilikka 2005. Kuljettiin siniseen puutarhaan – Satu ja todellisuus lastenkirjoissa. Teoksessa Jaakko Erkkilä, Tiina Holmberg, Sirkku Niemelä & Hilikka Ylönen (toim.) Surevan lapsen kanssa. Helsinki: SMS-Tuotanto Oy, 125–162.
- Ylönen, Hilikka 2007. Kirjan käyttäjälle. Teoksessa Hilikka Ylönen (toim.) Satulaivan matkassa – sadut lapsen apuna vanhempien erotessa. Helsinki: Suomen Kasvatus- ja perheneuvontaliitto Ry, 7–9.

Kannen kuva: Minna Saarela

LIITE 1: Kartoittava kysely

Hei!

Olemme kaksi sosionomi (AMK) kirkon nuorisotyönohjaajaopiskelijaa Diakonia-ammattikorkeakoulusta Pieksämäeltä. Opintojen aikana hankimme myös lastentarhanopettaja kelpoisuutta. Tarkoituksenamme on valmistua vuonna 2012 ja olemme nyt siinä vaiheessa opintojamme, että aloitamme opinnäytetyön tekemistä yhteistyössä Outokummun seurakunnan kanssa. Outokummun seurakunta pyysi meitä valmistamaan materiaalipaketin varhaiskasvatuksen uskontokasvatukseen aiheista erilaisuus, avioero, suru ja kuolema. Materiaalipakettimme tulee sisältämään ainakin valmiita tuokioita, kirja- ja Internet-vinkkejä sekä tarinoita, jotka kirjoitamme ja kuvitamme itse.

Haluaisimme opinnäytetyötämme varten myös päiväkodin näkökulman aiheisiimme, eli kuinka erilaisuutta, avioeroa, surua ja kuolemaa tulisi lasten kanssa käsitellä sekä minikälaisia sisältöjä ja painotuksia materiaalia kohtaan toivottaisiin. Lähetämme kartoittavan sähköpostin kaikille Outokummun päiväkodeille.

1. Miten uskontokasvatus päiväkodissanne järjestetään (kuka järjestää, kuinka usein, millaista, miten, jne.)?
2. Kokisitteko erilaisuutta, avioeroa, surua ja kuolemaa käsittelevän materiaalin hyödylliseksi työssänne? Miksi?
3. Mitä toivoisitte erilaisuutta, avioeroa, surua ja kuolemaa käsittelevän materiaalin sisältävän?
4. Mitä meidän tulisi ottaa huomioon materiaalia valmistaessamme?

Lisäksi tiedustelisimme olisiko meillä mahdollista päästä päiväkotinne testaamaan yhden tai useamman valmiin tuokion viimeistään syksyn 2011 aikana. Tuokion pituus on vajaa 30 min ja tuokio voi sisältää esimerkiksi tarinan, lauluja, leikkejä ja juttelua aiheesta riippuen.

Toivoisimme, että vastaisitte yllä oleviin kysymyksiin sähköpostitse viimeistään 11.2.2011.

Yhteistyöterveisin

Hanna-Helena Roivas
xxx-xxx xxxx
hanna.roivas@student.diak.fi

Minna Saarela
xxx-xxx xxxx
minna.saarela@student.diak.fi

LIITE 2: Muistutus päiväkodeille uskontokasvatustuokiosta

Hei!

Otimme teihin yhteyttä opinnäytetyöhömmе liittyen viime tammikuun loppupuolella. Kartoitimme tuolloin ajatuksianne materiaaliamme varten aiheisiin erilaisuus, avioero, suru ja kuolema. Ohessa kysyimme myös mahdollisuutta päästä testaamaan valmistamiimme tuokioita päiväkotinne ja te vastasitte myöntävästi kysymykseemme.

Olisimme nyt valmiita saapumaan päiväkotinne testaamaan tuokiotamme. Meidän opiskeluaikataulumme kannalta parhaiten kävisi viikko 44 päivät 3.–4. 11. Pyytäisimme teitä ilmoittamaan kumpi päivä teille sopisi paremmin ja mikä kellonaika olisi teille sopivin. Pyytäisimme saada vastauksen jo 1.9 mennessä, jotta meillä on mahdollista vielä sopia aikatauluista kaikkien tahojen kanssa.

Pitäisimme päiväkodissanne yhden opinnäytetyöhömmе liittyvän tuokion, jonka kesto olisi korkeintaan 30 min. Toivoisimme tuokioon osallistuvien lasten olevan mielellään 3–6-vuotiaita, mutta jos päiväkodin arjen kannalta kaikkien lasten osallistuminen tuokioon olisi helpompaa, myös tämä järjestely on mahdollinen. Tulisimme mielellämme paikalle noin puoli tuntia ennen tuokiota valmistelemaan tuokiotamme ja tutustumaan ympäristöön. Tuokion jälkeen annamme tuokiota seuranneille työntekijöille kirjallisen palautekyselyn, joka lähetetään kirjeitse allekirjoittaneille. Tuokiosta on mahdollista antaa kirjallisen palautteen lisäksi myös suullista palautetta. Pyydämme myös seurakunnan työntekijää seuraamaan valmistamiimme tuokioita.

Valmiin materiaalin tulette saamaan ensi kevään aikana.

Kiitos yhteistyöstä

Tapaamisiin

Hanna-Helena Roivas
xxx-xxx xxxx
hanna.roivas@student.diak.fi

Minna Saarela
xxx-xxx xxxx
minna.saarela@student.diak.fi

LIITE 3: Palautelomake

Päivämäärä

Päiväkodin nimi

Tuokio: Tuokion nimi

Kyselyn tarkoituksena on kerätä palautetta pitämästämme tuokiosta, sekä valmistamastamme tarinasta. Kysymykset ovat avoimia. Palautteen saaminen on meille tärkeää. Palautteen pohjalta muokkaamme valmistamaamme materiaalia, joka tulee olemaan opinäytetyömme tuotos. Valmiin materiaalin annamme jokaiselle kanssamme yhteistyötä tehneelle päiväkodille sekä seurakunnalle kevään 2012 aikana.

Täytetyt palautelomakkeet noudamme henkilökohtaisesti myöhemmin sovittavana ajankohtana. Tässä vaiheessa työntekijöillä on vielä mahdollisuus kysyä, tarkentaa tai muuten antaa palautetta.

1. Koulutuksesi?
2. Ammattisi?
3. Miten arvioit tarinan ymmärrettävyyttä lapsen näkökulmasta? (Teksti, kuvitus jne.)
4. Arvioi tarinan käyttökelpoisuutta omassa työssäsi?

LIITE 4: Uskontokasvatusmateriaali

**PIENET LAPSET VAIKEIDEN AIHEIDEN
JA SUURTEN KYSYMYSTEN ÄÄRELLÄ**

Uskontokasvatusmateriaali vaikeiden aiheiden käsittelyyn

Hanna-Helena Roivas & Minna Saarela

LUKIJALLE

Käsissänne oleva uskontokasvatusmateriaali on tehty yhteistyössä Outokummun seurakunnan kanssa. Materiaali on suunnattu 3-6-vuotiaille lapsille ja se käsittelee yleensä vaikeiksi koettuja aiheita erilaisuutta, eroa, kuolemaa ja surua lapselle ymmärrettävällä tavalla. Uskontokasvatusmateriaali sisältää vinkkejä siihen, miten vaikeat aiheet voidaan ottaa lasten kanssa esille.

Materiaali on valmistettu ensisijaisesti Outokummun seurakunnan lapsityön sekä Outokummun päiväkotien käyttöön. Uskontokasvatusmateriaali sisältää lyhyen alustuksen jokaiseen vaikeaan aiheeseen, tuokioesimerkkejä, toimintaehdotuksia, kuvakirjan sekä erilaisia kirjallisuusvinkkejä ja Internet-sivuja aiheisiin liittyen. Materiaalia on muokattu useaan otteeseen sekä seurakunnan työntekijöiden että prosessiin osallistuneiden päiväkotien työntekijöiden antaman palautteen pohjalta.

Tämä uskontokasvatusmateriaali ei tarjoa suoraan valmiita tuokioita, vaan kaikki materiaali on työntekijän muokattavissa ja sovellettavissa. Tarkoituksenamme oli ainoastaan tarjota ideoita vaikeiden aiheiden käsittelyyn sekä koota yhteen aiheeseen liittyvää kirjallisuutta ja Internet-sivuja.

Haluamme kiittää yhteistyöstä Outokummun seurakuntaa sekä Hovilan päiväkotia, Kalattoman päiväkotia ja Pohjoisahon päiväkotia.

Terveisin Hanna ja Minna

SISÄLLYS

NÄIN KÄYTÄT MATERIAALIA	5
ERILAISUUS.....	7
Tuokioesimerkkejä	8
Kaikki ollaan erilaisia.....	8
Mitä jos erilaisuus pelottaa?	10
Toimintaehdotuksia.....	12
ERO.....	14
Tuokioesimerkkejä	15
Erilaiset perheet	15
Miltä minusta tuntuu?.....	17
Toimintaehdotuksia.....	19
KUOLEMA	20
Tuokioesimerkkejä	21
Kuolema koskettaa.....	21
Kun kriisi kohtaa	24
Toimintaehdotuksia.....	25
SURU	26
Tuokioesimerkki	27
Kun olen surullinen	27
Toimintaehdotuksia.....	28
KIRJALLISUUSVINKIT.....	30
INTERNET-SIVUJA	31
KUVAKIRJA	32

Maijan perhe.....	33
Erilaisuus	35
Ero.....	38
Kuolema	42
Suru	47
LÄHTEET	49

NÄIN KÄYTÄT MATERIAALIA

Uskontokasvatusmateriaalin perusta on aikuisen ja lapsen välisessä vuorovaikutuksessa, jossa annetaan tilaa lapsen kysymyksille ja pohdinnalle. Materiaalin tavoitteena on herättää keskustelua, joten tuokioiden pitämiseen tulee varata tarpeeksi paljon aikaa.

Kun materiaalissa puhutaan lasten huomioimisesta tuokion alussa, tällä tarkoitamme jokaisen lapsen henkilökohtaista huomaamista. Henkilökohtainen huomioiminen voi olla esimerkiksi kättelemistä, katsekontaktin luomista, nimitä tervehtimistä ja kaikkea muuta, jossa aikuinen luo kontaktin päiväkotiryhmän lapsiin. Lapsen on tärkeää saada kokemus siitä, että hän on tilanteessa tullut aikuisen huomioimaksi.

Yleensä Outokummun seurakunnan pitämät pyhäkoulutuokiot alkavat tietyllä rukouksella. Uskontokasvatustuokioilla voi käyttää tätä samaa lapsille tuttua rukousta, jonka toteuttamiseen löydätte ohjeet tästä.

Rakennetaan rukoustalolle seinät

Rakennetaan rukoustalolle katto

Ja laitetaan katto kiinni

Tämän jälkeen rukoillaan yhteen ääneen

*Minä lapsi pienoinen,
aamuin, illoin rukoilen.
Pienet kädet yhteen liitän,
Taivaan Isää aina kiitän.*

ERILAISUUS

Kaikki ihmiset ovat erilaisia. Kukaan muu maailmassa ei ole täysin samanlainen toisen kanssa, eikä kukaan muu voi toimia täysin samoin, kun joku toinen. Erilaisuutta ovat muun muassa ulkonäkö, koko, ikä, kieli, taidot, uskonto tai maailmankatsomus sekä kuulo-, näkö- ja liikuntarajoitteet.

Jokainen ihminen joutuu jossain elämänsä vaiheessa kokemaan vierauden tunnetta. Tämä tunne voi olla ihmisen kokemusta hänen omasta erilaisuudestaan muita ihmisiä kohtaan tai hänen henkilökohtaista kokemustaan toisten ihmisten erilaisuudesta. Erilaisten ihmisten kohtaaminen on arkipäivää, sillä ihmiset elävät maailmassa, joka on täynnä identiteetiltään tai ulkonäöltään erilaisia ihmisiä. Erilaisuus voi tuntua pelottavalta tai se voi herättää uteliaisuutta.

Tuokioesimerkkejä

Kaikki ollaan erilaisia

Tavoite: Pohditaan yhdessä lasten kanssa erilaisuutta ja Jumalan luomistyötä ihmisen osalta. Huomataan, että kaikki ihmiset ovat erilaisia ja jokainen on yksilönä ainutlaatuinen. Me kaikki olemme Jumalan luomia ja yhtä arvokkaita.

Minä olen ihme, suuri ihme, ja kiitän sinua siitä. (Ps. 139:14)

Tuokion sisältö: Aloitetaan tuokio huomioimalla jokainen lapsi henkilökohtaisesti, jonka jälkeen hiljennytään alkurukoukseen. Rukouksen alussa voi rakentaa rukoustalon ja rukouksena voidaan lausua seurakunnan käyttämä tuttu rukous (ks. 5-6).

Minä lapsi pienoinen,

aamuin, illoin rukoilen.

Pienet kädet yhteen liitän,

Taivaan Isää aina kiitän.

Rukouksena voidaan käyttää myös mitä tahansa muuta rukousta. Myös laulu voi olla rukousta.

Rukouksen jälkeen avataan lasten kanssa keskustelu aiheesta erilaisuus. Lasten kanssa voi pohtia mitä erilaisuus on ja etsiä eroavaisuuksia esimerkiksi vaatteista, hiustenväreistä ja nimistä. Lapsille kerrotaan, että Jumala on luonut meistä kaikista erilaisia: erikokoisia, erinäköisiä jne.

Pohdiskelun jälkeen lapsille luetaan kuvakirjasta Maijan perheen esittely ja tarina, joka käsittelee aihetta erilaisuus (ks. 33-37). Maijan perheen esittelyn aikana voidaan pohtia mitä eroja lapset huomaavat esimerkiksi Maijan perheenjäsenissä. Erilaisuus-tarinan jälkeen keskustellaan tarinan lopussa olleista kysymyksistä.

Kysymysten jälkeen aloitetaan toiminnallinen osuus. Toiminnallisessa osuudessa voidaan esimerkiksi ottaa kolme Dubloa (2 samannäköistä, 1 erinäköinen) ja kertoa lyhyt alustus.

Tässä on Laura ja tässä on Noora. (Näytetään kahta erinäköistä Dubloa)

Tässä on Laura ja tässä on Noora. (Vaihdetaan Dublot kahteen samannäköiseen)

Kun lapsille esitellään samannäköiset Laura- ja Noora- Dublot, lapsilta voidaan kysyä pystyykö joku heistä tunnistamaan kumpi on Laura ja kumpi Noo-

ra. Lasten kanssa voidaan yhdessä miettiä millaista olisi, jos kaikki maailman ihmiset olisivat samanlaisia tai miltä tuntuisi, jos kaikki päiväkotiryhmän lapset olisivat samannäköisiä.

Tuokion lopuksi todetaan:

- hyvä, että ollaan kaikki erilaisia
- erilaisuutta voivat olla myös mieltymykset ja kiinnostuksenkohteet, ei pelkästään ulkoiset seikat
- Jumala on luonut meistä erinäköisiä
- jokainen maailman ihminen on erilainen ja omanlaisensa
- jokainen on yhtä arvokas ja Jumalalle rakas

Loppurukouksena voidaan käyttää psalmia 139:14 tai esimerkiksi virttä 135 *Jumala loi auringon, kuun.*

Mitä jos erilaisuus pelottaa?

Tavoite: Opetellaan tunnistamaan erilaisia tunteita, joita erilaisuus herättää. Pohditaan miten epämiellyttävistä erilaisuuden herättämistä tunteista pääsee eroon. Todetaan, että Jumala on turva ja, että Jumala pitää meistä huolen.

Herra, sinuun minä turvaan. Älä milloinkaan hylkää minua. (Ps. 71:1)

Tuokion sisältö: Aloitetaan tuokio huomioimalla jokainen lapsi henkilökohtaisesti, jonka jälkeen hiljennytään alkurukoukseen.

*Rakas Taivaan Isä,
Siunaa minua silloin,
kun erilaisuus pelottaa.
Anna minulle rohkeutta
ja pidä minusta huolta.
Aamen.*

Alkurukouksena voidaan käyttää myös mitä tahansa muuta rukousta tai laulua.

Avataan lasten kanssa keskustelu aiheesta mitä jos erilaisuus pelottaa. Pohditaan lasten kanssa mitä on pelko, mikä pelottaa ja miksi pelottaa. Pohdinnan jälkeen lapsille esitetään lyhyt nukketeatteriesitys.

Nukketeatteriesitys

- valitaan kaksi nukkea
- toinen nukke pelästyy erilaista nukkea ja piiloutuu
- piilossa oleva nukke rukoilee Jumalaa: *Tulisipa joku ystävä ja pelastaisi minut.*
- erilainen nukke tulee piilossa olevan nukken luo ja kysyy: *Miksi olet piilossa? Tahtoisin olla ystäväsi.*
- piilossa oleva nukke kertoo, että erilaisuus pelottaa häntä
- lopulta nukeista tulee ystävät

Nukketeatteriesitys on vain runko tarinasta, jonka voi muokata omien tarpeiden mukaan itsensä näköiseksi ja tilanteeseen sopivaksi.

Esityksen jälkeen keskustellaan lasten kanssa esimerkiksi siitä,

- miltä piiloutuneesta nukesta tuntui ja miksi hän meni piiloon
- miltä erilaisesta nukesta tuntui

- jos pelottaa, miten pelon saa pois

Tuokion lopuksi todetaan:

- jos pelottaa, niin siitä pitää kertoa aikuiselle
- kaikki asiat eivät ole aina niin pelottavia, kun miltä aluksi näyttää
- aikuisen kanssa on turvallista tutustua pelottaviinkin asioihin
- jos pelottaa, voi myös rukoilla
- Jumala on turva, kun pelottaa
- Jumala pitää meistä huolen

Loppurukouksena voidaan käyttää psalmia 16:1.

Jumala, pidä minusta huoli, sinuun minä turvaan.

Toimintaehdotuksia

Tarina erilaisuudesta

- pyydetään lapsia jatkamaan tarinaa *Olipa kerran kirahvi ja krokotiili. Ne olivat kovin erilaisia...*
- tarina kirjoitetaan ylös ja tarinan herättämistä ajatuksista keskustellaan

Erilaiset kädet

- jokainen lapsi painaa paperille oman kädenjälkensä erivärisillä maaleilla
- vertaillaan erikokoisia, -värisiä, ja -muotoisia käsiä
- keskustellaan aiheesta erilaisuus

Metsäretki

- lähdetään luontoon ja vertaillaan erilaisia lehtiä, puita, kiviä, sieniä jne.
- todetaan, että erilaisuutta on kaikkialla
- luonnossa nähdään Jumalan luomistyön kauneus

ERO

Lapsi voi kokea vanhempiensa eron pelottavana, hämmentävänä, surullisena, raivostuttavana, mutta toisinaan myös helpottavana. Tulevaisuus voi lapsesta tuntua pelottavalta, ja hän voi kokea kiukun ja raivon tunteita vanhempiaan kohtaan. Jokaisen lapsen suhtautuminen vanhempien eroon on yksilöllistä ja siihen vaikuttaa paljon perheessä vallinnut elämäntilanne ja lapsen ikä, yksilölliset tekijät, lapsen suhde kumpaankin vanhempaan sekä mahdollisten muiden turvallisten aikuisten tuki.

Lapselle tulee kertoa erosta rehellisesti ja asiallisesti, jolloin lapsi ei joudu itse rakentamaan omassa mielessään selityksiä tapahtuneelle. Lapselle on myös erityisen tärkeää tehdä selväksi se, että ero ei ole hänen syytään, vaan aikuisten välinen asia ja he tulevat kantamaan siitä vastuun. Eron syistä ei kannata lapsen kanssa puhua liian yksityiskohtaisesti. Lapselle ei myöskään kannata uskotella, että ero ei tule muutamaa mitään ja, että elämä tulee jatkumaan niin kuin aina ennenkin.

Lapsi tarvitsee aikaa ja aikuisen tukea erossa heränneiden tunteidensa läpikäymiseen. Aikuinen voi esimerkiksi rohkaista lasta keskustelemaan tunteistaan kanssaan. Aina lapsi ei kuitenkaan osaa tai edes halua keskustella erosta aikuisten aikataulussa. Lapsen kysymykset ja pohdinnat tulevat esiin omassa tahdissaan, eikä siitä pidä olla huolissaan. Vanhempien ero voi näkyä lapsessa myös käytöksen muuttumisena esimerkiksi päiväkodissa. Tästä syystä vuorovaikutus vanhempien ja päiväkodin työntekijöiden välillä on tärkeää, jotta lapselle voitaisiin tarjota paras mahdollinen tuki myös kodin ulkopuolella.

Tuokioesimerkkejä

Erilaiset perheet

Tavoite: Pohditaan yhdessä lasten kanssa erilaisia perheitä. Huomataan, että kaikki perheet ovat yhtä hyviä ja arvokkaita. Todetaan, että me kaikki kuulumme Jumalan suureen perheeseen.

Jumalan kämmenellä ei pelkää lintunen.

Jumalan kämmenellä ei pelkää ihminen.

Kaikille tilaa riittää,

Kaikille paikkoja on.

Jumalan kämmenellä ei kukaan ole turvaton

(Virsi 499)

Tuokion sisältö: Aloitetaan tuokio huomioimalla jokainen lapsi henkilökohtaisesti, jonka jälkeen hiljennytään alkurukoukseen. Rukouksen alussa voi rakentaa rukoustalon ja rukouksena voidaan lausua seurakunnan käyttämä tuttu rukous (ks. 5-6).

Minä lapsi pienoinen,

aamuin, illoin rukoilen.

Pienet kädet yhteen liitän,

Taivaan Isää aina kiitän.

Rukouksena voidaan käyttää myös mitä tahansa muuta rukousta tai laulua.

Rukouksen jälkeen aloitetaan lasten kanssa keskustelu aiheesta erilaiset perheet. Pohditaan lasten omia perheitä esimerkeiksi kysymyksillä kenellä on pikkuveli tai isosisko ja kuuluvatko lemmikit perheeseen.

Pohdiskelun jälkeen lapsille luetaan kuvakirjasta Maijan perheen esittely ja tarina, joka käsittelee aihetta ero (ks. 38-41).

- Maijan perheen esittelyn aikana voidaan pohtia keitä Maijan perheeseen kuuluu.
- Ero-tarinan jälkeen pohditaan millainen Saran perhe oli ja kuinka se eroaa Maijan perheestä.

Kysymysten jälkeen havainnollistetaan teema erilaiset perheet näyttämällä lapsille perhekuvia erilaisista perheistä. Kuvissa voivat olla esimerkiksi:

- ydinperhe
- suurperhe
- yksinhuoltajaperhe
- uusioperhe
- monikulttuurinen perhe
- useamman sukupolven sisältävä perhe
- perhe, jossa on vain pariskunta ja lemmikki

Näitä kuvia voit etsiä muun muassa Internetistä tai aikakauslehdistä.

Perhekuvat voivat herättää lapsissa runsaasti keskustelua ja kysymyksiä, joiden käsittelyyn on tärkeää jättää riittävästi aikaa. Keskustelun aikana tuodaan esille ajatus Jumalan perheestä ja siitä, että me kaikki kuulumme Jumalan perheeseen. Lapsille kerrotaan, että Jumala rakastaa meitä kaikkia, niin kuin vanhempi rakastaa lastaan ja vielä enemmän.

Tuokion loppuksi todetaan, että:

- on olemassa monenlaisia perheitä
- jokaisen perhe on jollain tapaa erilainen
- kaikki perheet ovat yhtä hyviä ja arvokkaita

- kaikki maailman ihmiset kuuluvat Jumalan perheeseen
- Jumala on meidän kaikkien taivaallinen Isä

Loppurukouksena voidaan käyttää esimerkiksi virttä 503 *Taivaan Isä suojan antaa*.

Miltä minusta tuntuu?

Tavoite: Keskustellaan lapsen kanssa tunteista, ja tuetaan lasta vanhempien eron aikaansaamien tunteiden käsittelyssä. Tavoitteena on luoda lapselle tunne välittävän aikuisen läsnäolosta ja rukoilla yhdessä lapsen kanssa hänelle tärkeistä asioista. Tilanteen on oltava rauhallinen ja lapsilähtöinen. Lapsen kanssa keskustellaan siitä, mistä lapsi haluaa puhua tai, mikä on sillä hetkellä tarpeellista.

Tämä tuokioesimerkki on suunniteltu erityisesti siitä näkökulmasta, että se toteutetaan yhden lapsen kanssa henkilökohtaisesti. Olisi hyvä, että tuokio pidettäisiin jossain rauhallisessa paikassa. Huomioitavaa on, että lapsi ei koe tilannetta esimerkiksi rangaistuksena tai muuten epämiellyttävänä. Tuokioesimerkkiä voi soveltaa myös koko ryhmän käyttöön, jos sen näkee tarpeelliseksi.

Tuokion sisältö: Aloitetaan tuokio huomioimalla lapsi henkilökohtaisesti, jonka jälkeen hiljennytään alkurukoukseen. Rukouksessa kannattaa ottaa huomioon lapsen elämäntilanne ja perhetausta sekä pyytää siunausta lapselle ja hänen perheelleen.

Alkurukouksen jälkeen vaihdetaan kuulumisia rauhasa lapsen kanssa. Lapsen kanssa voi jutella siitä, millaisia tunteita ero on hänessä herättänyt. Lasta ei kuitenkaan pidä painostaa kertomaan mitään, mikäli hän ei sitä itse halua tai ei ole siihen vielä valmis.

Keskustelun jälkeen lapselle annetaan valkoinen pahvilautanen ja esimerkiksi sormivärejä. Lasta pyydetään maalaamaan pahvilautaselle omat kasvonsa ja ilme, joka kuvastaa hänen tunteitaan vanhempien eron suhteen sillä hetkellä. Toiminta voi olla pitkäkestoinen, jolloin esimerkiksi joka toinen viikko tai kerran kuukaudessa lapsen kanssa maalataan uusi tunnelautanen. Lautaset voidaan koota talteen, jolloin niitä voidaan yhdessä lapsen kanssa katsoa ja seurata.

Tunnelautastyöskentelyn aikana keskustellaan lapsen tunteista ja häntä tuetaan tunteiden käsittelyssä. Tärkeää on olla lapselle aidosti läsnä ja luoda hänelle käsitys siitä, että myös päiväkodin työntekijät ovat kiinnostuneita lapsen tunteista ja kuulumisista. Työskentelyn jälkeen lapsi voi rukoilla yhdessä työntekijän kanssa omista tärkeistä asioistaan ja niistä kysymyksistä, jotka nousivat esille tuokion aikana.

Tuokio päättyy silloin, kun lapsi kokee olevansa valmis siirtymään takaisin päiväkodin muun toiminnan pariin. Lapsen kanssa työskentelyyn pitää varata tarpeeksi aikaa, ettei tuokion päättymistä tarvitse hoputtaa.

Toimintaehdotuksia

Kuvakirja

- luetaan lapsille eroa käsittelevä kuvakirja
- keskustellaan kuvakirjan herättämistä kysymyksistä

Nallekortit

- käydään lasten kanssa läpi esimerkiksi erilaisia tunteita
- keskustellaan korttien pohjalta esimerkiksi perhetilanteista

Koti

- pohditaan lasten kanssa mikä on koti, missä on koti ja voiko koteja olla enemmän kuin yksi
- keskustellaan kodeista
- askarrellaan, piirretään tai maalataan oma koti
- pohditaan keitä kodissa asuu
- Jumalan koti on meidän kaikkien koti

Sanatyöskentely

- annetaan lapsille erilaisia sanoja ja lapset saavat kertoa, mitä niistä tulee mieleen tai mitä ne tarkoittavat
- sanat voivat olla esimerkiksi: koti, perhe, ero, jne.
- työntekijä kirjaa lasten vastaukset ylös

KUOLEMA

Kuolemaa kohdanneen lapsen suru on erilaista kuin aikuisen. Pieni lapsi ei pysty ymmärtämään kuoleman lopullisuutta ja siksi on erityisen tärkeää puhua hänelle kuolemasta tämän oikealla nimellä. Puhuesssa ei kannata käyttää termejä matka tai uni kertomaan kuolemasta, sillä lapsi voi odottaa, että vainaja palaa kotiin, mikäli hänelle on kerrottu vainajan lähteneen vain pitkälle matkalle. Selkokieli on hyvä tapa vaikuttaa lapsen konkreettisiin ajatuksiin. Iän myötä lapsi oppii myös ymmärtämään paremmin kuoleman lopullisuutta.

Aikuisen ei ole aina helppo vastata lapsen esittämiin kysymyksiin ja hänelle on hyvä kertoa, että aikuinenkaan ei tiedä kaikkea. Kuolemassa konkreettiset asiat saattavat kiinnostaa lasta, esimerkiksi millainen arkku tai hauta on. Tärkeää on ottaa lapsen kysymykset todenmukaisesti ja vastata niihin vähättelemättä niitä. Lapsen kysymyksiä on myös hyvä pohtia yhdessä hänen kanssaan.

Jos lapsi on menettänyt ystäviään onnettomuudessa, on hyvä antaa erityisellä tavalla tilaa hänen kysymyksilleen ja tunteilleen. Päiväkodissa surua käsitellään usein koko yhteisön yhteisenä asiana. Lapsi näkee ja kuulee tapahtuneista onnettomuuksista tiedotusvälineiden kautta ja kuvat siellä voivat olla hyvinkin realistisia. Turvallisuus ja kuulluksi tuleminen auttavat lasta käsittelemään surullisia asioita.

Raamatun kertomukset, virret ja laulut voivat auttaa lasta ymmärtämään suuria asioita. Samalla lapsi ymmärtää jotakin Jumalan huolenpidosta, rakkaudesta ja turvallisuudesta myös kuolemassa.

Tuokioesimerkkejä

Kuolema koskettaa

Tavoite: Puhutaan avoimesti kuolemasta ja sen herättämistä ajatuksista ja kysymyksistä lapsen kanssa. Kuolemasta on tärkeää puhua sen oikealla nimellä. Tuokiolla kerrotaan lapselle Jumalan Valtakunnasta ja Taivaasta. Lapselle kerrotaan, että hänen kuollut läheisensä on Taivaassa ja, että läheisellä on siellä hyvä olla. Lapselle annetaan tilaa surra ja ollaan hänen tukenaan, jotta lapsi kokee tilanteen turvalliseksi. Lapsen surua ei pidä pyrkiä selittämään pois, vaan hänelle tulee antaa aikaa kuolleen suremiselle. Lopulta lapsen pitää kuitenkin ymmärtää, että hänen elämänsä jatkuu läheisen kuolemasta huolimatta.

Tämä tuokioesimerkki on suunniteltu erityisesti siitä näkökulmasta, että se toteutetaan yhden lapsen kanssa henkilökohtaisesti. Kuoleman käsittely lapsen kanssa on pitkäkestoinen prosessi, johon tulee varata tarpeeksi aikaa pitkällä aikavälillä.

Hän luonasi nyt leikkii

jo kanssa enkelten.

Oi Jeesus, ota syliin

se lapsi pikkuinen.

(Anna-Mari Kaskinen)

Tuokion sisältö: Aloitetaan tuokio huomioimalla lapsi henkilökohtaisesti, jonka jälkeen hiljennytään alkurukoukseen. Rukouksessa kannattaa ottaa huomioon lapsen elämäntilanne ja perhetausta sekä pyytää siunausta lapselle, hänen perheelleen ja muille läheisilleen.

Alkurukouksen jälkeen tiedustellaan lapselta hänen jaksamisestaan, ja siitä miten kotona jaksetaan. Lapsen voi nostaa syliin, mikäli hän niin itse haluaa. Läheisyys on tärkeää lapselle ja se tuo turvallisuutta ja lohdutuksen tunnetta vaikeassa tilanteessa. Tilanteessa ei ole välttämätöntä puhua mitään, jos vaikuttaa siltä, että lapsi kaipaa suurimmaksi osaksi vain fyysistä läheisyyttä ja lohdutusta.

Jos kuolemasta keskustelu tuntuu lapsen kanssa vaikealta, voi työntekijä ottaa avukseen jonkin kuolemaa käsittelevän kuvakirjan tai materiaalin sisältävän kuolemaa käsittelevän tarinan (ks. 42-46). Tarina voi toimia keskustelun herättäjänä tilanteessa, jossa myös työntekijän voi olla vaikeaa löytää sanoja.

Lapsen tukemista suruprosessin aikana voidaan jatkaa esimerkiksi kokoon-tumalla kerran tai useamman kerran viikossa muistelemaan kuollutta läheis-tä. Samalla voidaan käsitellä lapselle heränneitä tunteita ja kysymyksiä sekä sytyttää kynttilä kuolleen läheisen muistoksi. Jokaisen suruprosessi kestää oman aikansa, ja lapsi käsittelee surua iästään riippuen omalla tavallaan.

Menetelmiä, joita voidaan käyttää lapsen tukemisessa suruprosessin aikana:

Tunnekortit

- korteissa esiintyvät hahmot ilmentävät erilaisia tunteita

- tunnekortit voidaan valmistaa leikkaamalla esimerkiksi aikakauslehdistä kuvia
- keskustellaan lapsen kanssa tunteista
- lapsi saa näyttää myös omat tunteensa

Hautakymppitili

- askarrellaan lapsen kanssa kymppitili kuolleen läheisen haudalle esimerkiksi pilttipurkista tai hillopurkista
- toiminnan aikana muistellaan läheistä

Valokuvakehys

- askarrellaan lapsen kanssa valokuvakehys kuolleen läheisen kuvalle
- muistellaan kuollutta läheistä

Jokaisen tuokion päätteeksi lapsi voi rukoilla yhdessä työntekijän kanssa omista tärkeistä asioistaan ja niistä kysymyksistä, jotka nousivat esille tuokion aikana. Tuokioilla voidaan käyttää myös valmiita rukouksia, jos se tilanteessa tuntuu luontevammalta.

*Taivaan Isä, käsiisi
tuon rakkaan ihmisen,
joka pois on luotamme
nyt häntä näe en*

*Hoida häntä hellästi.
Hän luonasi nyt on.
Meitäkin nyt lohduta.*

On suru pohjaton

(Anna-Mari Kaskinen)

Tuokio päättyy silloin, kun lapsi kokee olevansa valmis siirtymään takaisin päiväkodin muun toiminnan pariin. Lapsen kanssa työskentelyyn pitää varata tarpeeksi aikaa, ettei tuokion päättymistä tarvitse hoputtaa.

Kun kriisi kohtaa

Tavoite: Kerrotaan lapsille tarpeen mukaan informaatiota tapahtuneesta. Tarkoituksena on puhua avoimesti ja kertoa asioista niiden oikeilla nimillä. Tärkeää on, että lapset eivät jää yksin ajatustensa kanssa vaan, että turvallinen aikuinen tukee lapsia tilanteen herättämien kysymysten ja tunteiden käsittelyssä.

Tuokio on suunniteltu erityisesti tilanteeseen, jossa on tapahtunut yllättävä koko ryhmää koskettava kriisi.

Tuokion sisältö: Aloitetaan tuokio alkurukouksella.

*Herra on lähellä niitä, joilla on särkynyt sydän,
hän pelastaa ne, joilla on murtunut mieli. (Ps. 34:19)*

Alkurukouksen jälkeen kerrotaan lyhyesti siitä, mitä on tapahtunut. Tapahtuneesta kerrotaan rehellisesti ja lapsien ikätaso huomioiden. Lapsille annetaan mahdollisuus esittää kysymyksiä, mutta työntekijän on koko ajan pidettävä ohjat käsissä. Työntekijöillä ei kuitenkaan aina ole itselläänkään kattavaa tietoa kaikesta tapahtuneesta. Silloin on tärkeää tehdä parhaansa ja kertoa mitä osaa.

Tuokion loppuksi voidaan sytyttää kynttilä kriisin mukaan esimerkiksi vainajan muistoksi, onnettomuuden uhrien muistoksi jne. Kynttilän sytyttämisen jälkeen voidaan laulaa esimerkiksi lasten virsi 51 *Suojelusenkeli*. Laulun lisäksi voidaan myös rukoilla tarpeen mukaan.

Tuokio on hyvä pitää lyhyenä, mutta sen jälkeen kannattaa varata aikaa lasten tukemiselle, lohduttamiselle ja kysymyksiin vastaamiselle.

Toimintaehdotuksia

Muistokansio

- kansioon voidaan kerätä lapsen kanssa muistoja kuolleesta läheisestä
- kansioon voi liittää suruprosessin aikana tuotettua materiaalia

Taivaspohdiskelu

- pohditaan lasten kanssa millaista Taivaassa on
- lapsille voidaan esittää kysymyksiä, kuten keitä Taivaassa on, onko Taivaassa enkeleitä, millaista Taivaassa on, minkä näköistä Taivaassa on jne.

SURU

Suru on pitkä prosessi, joka voi kestää jopa useita vuosia. Vaikka suurimmat surut liittyvät yleensä läheisen kuolemaan, voi ihminen joutua samankaltaiseen prosessiin myös kohdatessaan muita menetyksiä. Lapset voivat esimerkiksi surra avioeroa, sairautta, ystävyysuhteiden katkeamista ja muuttoa. Myös mediassa paljon esillä olevat sodat ja väkivalta aiheuttavat lapsissa hätää ja surua.

Lapsi sanoittaa suruaan eri sanoin kuin aikuinen ja hän myös ymmärtää sen omalla tavallaan. Lapsi työstää suruaan erilaisten leikkien, tarinoiden sekä mielikuvituksen avulla. Aikuisen on tärkeää tukea lasta ja auttaa häntä selviytymään surunsa kanssa. Lapselle on annettava tilaa surra omalla tavallaan.

Lasta tukiessa on muistettava ottaa huomioon hänen ikänsä ja sen mukanaan tuoma kehitys. Aikuisen on myös oltava lapselle rehellinen. Lasta ei tarvitse säästää kertomalla asioita vältellen tai käyttäen kuvainnollista kieltä. Lapsen kannalta on parempi, mikäli aikuinen kertoo tapahtuneesta lempeästi, mutta rehellisesti.

Tuokioesimerkki

Kun olen surullinen

Tavoite: Pohditaan yhdessä lasten kanssa tunteita ja erityisesti surua. Mietitään mistä asioista voi tulla surulliseksi ja mitkä asiat helpottavat surua. Tuokiolla korostetaan rukousta ja Jumalan merkitystä huolien kuuntelijana.

*Silloin kun on suru suuri,
silloinkaan en yksin jää.
Sinä olet tässä, Jeesus.
Jaksat auttaa, ymmärtää.*
(Anna-Mari Kaskinen)

Tuokion sisältö: Aloitetaan tuokio huomioimalla jokainen lapsi henkilökohtaisesti, jonka jälkeen hiljennytään alkurukoukseen. Rukouksena voidaan käyttää lapsille tuttua rukousta (ks. 5-6).

*Minä lapsi pienoinen,
aamuin, illoin rukoilen.
Pienet kädet yhteen liitän,
Taivaan Isää aina kiitän.*

Rukouksena voidaan käyttää myös mitä tahansa muuta rukousta tai laulua.

Rukouksen jälkeen luetaan Maijan perheen esittely (ks. 33-34) ja tämän jälkeen keskustellaan lasten kanssa tunteista. Voidaan esimerkeiksi pohtia mikä tekee Maijan, äidin, pikkuveljen tai koiran iloiseksi. Pohdiskelun jälkeen siirrytään suru tarinan ensimmäiseen sivuun (ks. 47) sanomalla esimerkiksi *mutta eräänä päivänä Maija oli hyvin surullinen...*

Kun ensimmäinen sivu on katsottu, otetaan esiin käsinukke, joka esittää itkevää Maijaa. Lapsilta voidaan kysyä esimerkiksi miksi Maija itkee, pelottaako häntä joku, onko Maijaa sattunut johonkin jne. Lasten vastaukset kuunnellaan ja niitä kommentoidaan. Tämän jälkeen lapsia pyydetään lohduttamaan Maija-käsinukkea esimerkiksi silittämällä tai halaamalla, jonka seurauksena Maija-käsinukesta tulee taas iloinen.

Seuraavaksi siirrytään suru tarinan toiseen sivuun (ks. 48) ja sen teksti luetaan lapsille. Lukemisen jälkeen lapsilta voidaan kysyä esimerkiksi oletko ollut itse joskus surullinen, miksi, ja kuka sinua lohdutti. Lapsille kerrotaan, että päiväkodissa suruista voi puhua työntekijöille ja yhdessä aikuisen kanssa voidaan myös rukoilla ja kertoa huolista Jumalalle.

Loppurukouksena voidaan käyttää lasten virttä 107 *Rukous on silta*.

Toimintaehdotuksia

Missä suru tuntuu

- järjestetään toiminnallinen jumppatuokio
- lapset saavat pohtia missä suru tuntuu: vatsa, polvi, pää jne.
- lopuksi jumpataan suru pois

Tunneväittämät

- keksitään väittämiä, jotka liittyvät tunteisiin
- voiko suruun kuolla, kestääkö suru ikuisesti, voiko aina olla iloinen jne.
- väittämien herättämistä ajatuksista keskustellaan yhdessä lasten kanssa

KIRJALLISUUSVINKIT

Eerola, Kaija (toim.) Lasten virsi. Helsinki: Lasten Keskus Oy.

Eho, Sirkku; 2005. Lapsen suru. Helsinki: Kirkkopalvelut.

Friester, Paula & Goossens Philippe 2004. Parkupöllö. Helsinki: Lasten Keskus.

Harainen, Pirkko & Lumme. Leena 2008. Emma ja erilainen perhe. Helsinki: WSOY

Heikkilä, Petra 2001. Mikko Kettusen pupupöksyt. Helsinki: Lasten Keskus.

Heikkilä-Halttunen, Päivi 2010. Minttu, Jason ja Peikonhäntä. Lasten kuvakirjoja kipeistä aiheista. Helsinki: BTJ Finland Oy.

Kaskinen, Anna-Mari 2003. Kerro minulle taivaasta - Kun kuolema koskettaa. Helsinki: Kirjapaja.

Kaskinen, Anna-Mari & Nygård-Niemistö, Marjo 2005. Koti kahdessa sydämessä. -kun isä ja äiti eroavat. Helsinki: Kirjapaja Oy.

Niemelä, Sirkku & Kääriäinen, Aino 2008. Millan isä ja äiti eroavat - miten lasta voi auttaa vanhempien erotessa. Helsinki: Hakapaino Oy.

Parvela, Timo 2009. Tuleeko vaari vielä takaisin. Helsinki: WSOY.

Uittomäki, Susanna 2010. 5-10-vuotiaiden lasten sururyhmän toteuttamisen toimintamalli. Tampere: Juvenes Print.

Ylönen, Hilikka 2007. Satulaivan matkassa - sadut lapsen apuna vanhempien erotessa. Helsinki: Suomen Kasvatus- ja perheneuvontaliitto Ry.

Vanhemman opas 2009. Tietoa ja tukea lapsiperheen eroon. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto/ Neuvo-projekti.

INTERNET-SIVUJA

www.apua.info

www.eroneuvo.fi

www.evl.fi

www.kaarina.fi - Raija Mansikkala ja Tuula Tanner: Kriisien käsittely päivä-
hoidossa

www.mielenterveysseura.fi

www.mll.fi

www.sosiaaliportti.fi

KUVAKIRJA

Teksti: Hanna-Helena Roivas & Minna Saarela

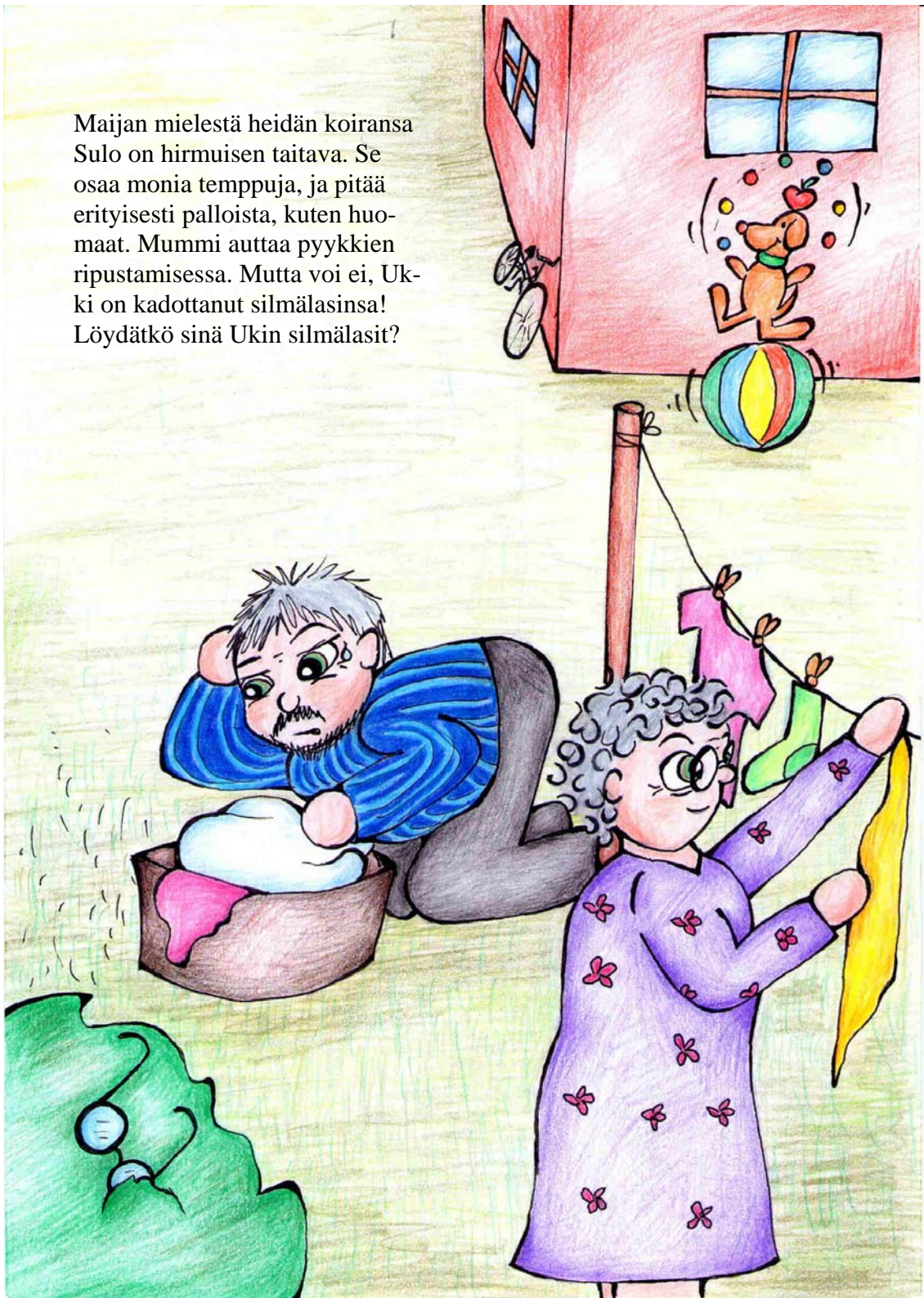
Kuvitus: Minna Saarela

Maijan perhe

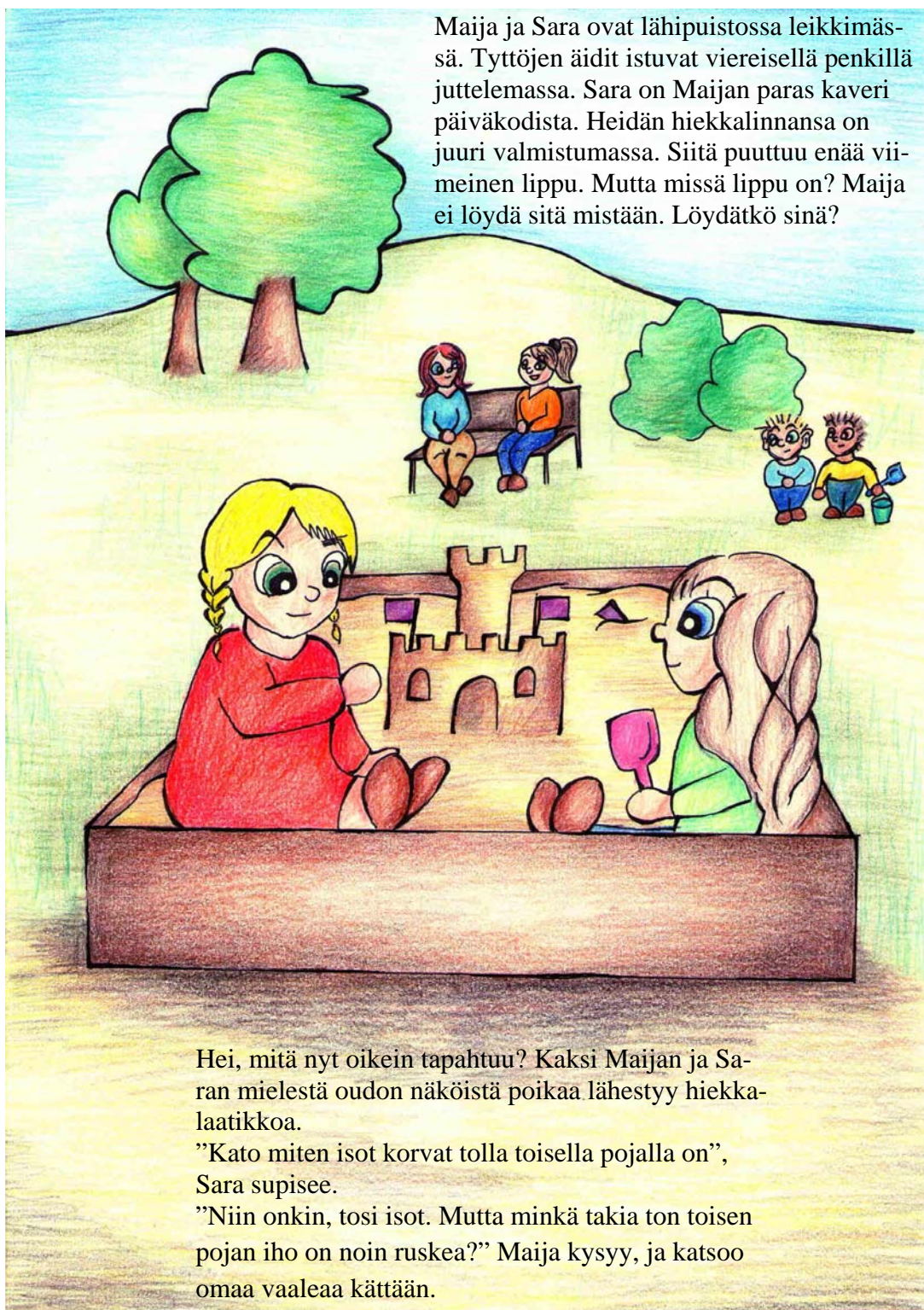
On kaunis kesäpäivä, ja Maija leikkii hiekkalaatikolla. Äiti ja isä istuvat piha-keinussa katselemassa lasten touhuja. Pikkuveli on löytänyt maasta koppakuoriaisen, jota hän tutkii innokkaasti.

Maijan mielestä heidän koiransa Sulo on hirmuisen taitava. Se osaa monia temppuja, ja pitää erityisesti palloista, kuten huomaa. Mummi auttaa pyykkien ripustamisessa. Mutta voi ei, Ukki on kadottanut silmälasinsa! Löydätkö sinä Ukin silmälasit?

Erilaisuus

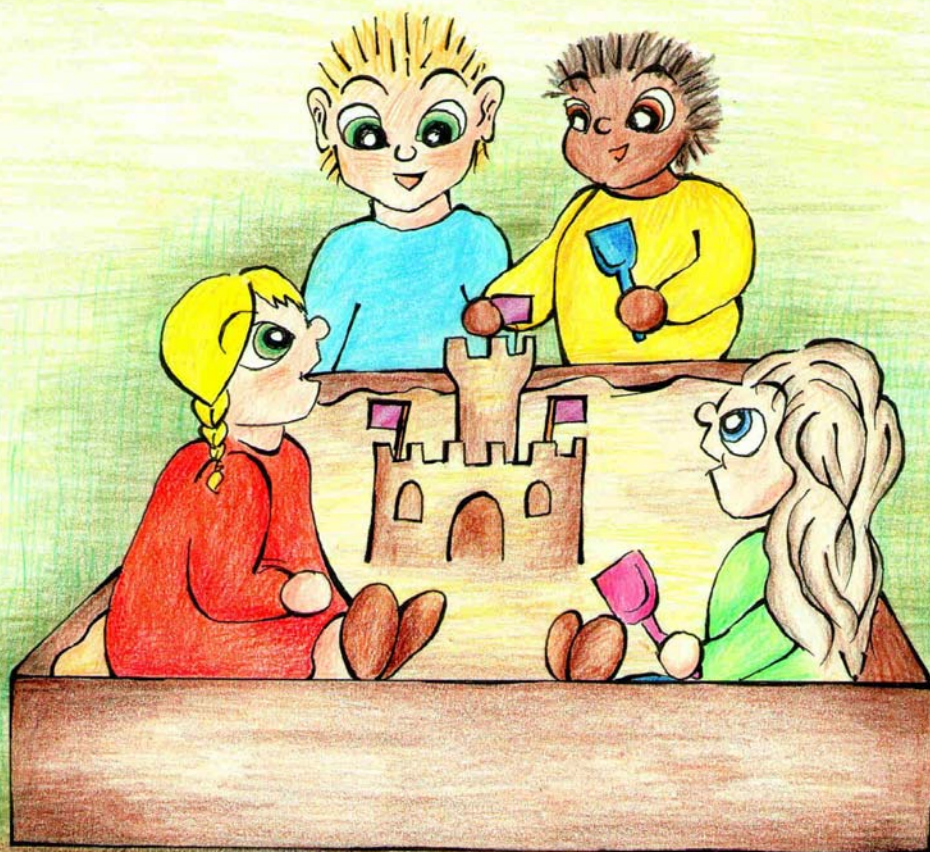
Maija ja Sara ovat lähipuistossa leikkimässä. Tyttöjen äidit istuvat viereisellä penkillä juttelemassa. Sara on Maijan paras kaveri päiväkodista. Heidän hiekkalinnansa on juuri valmistumassa. Siitä puuttuu enää viimeinen lippu. Mutta missä lippu on? Maija ei löydä sitä mistään. Löydätkö sinä?

Hei, mitä nyt oikein tapahtuu? Kaksi Maijan ja Saran mielestä oudon näköistä poikaa lähestyy hiekkalaatikkoa.

”Kato miten isot korvat tolla toisella pojalla on”, Sara supisee.

”Niin onkin, tosi isot. Mutta minkä takia ton toisen pojan iho on noin ruskea?” Maija kysyy, ja katsoo omaa vaaleaa kättään.

”Terve, voidaanks me tulla leikkimään teidän kanssa? Meillä on omat ämpärit ja lapio mukana”, sanoo toinen pojista ja näyttää sinistä lapiota.
 ”Joo voitte te tulla leikkimään. Mun nimi on Maija ja mun kaverin nimi on Sara. Haluutteko auttaa meitä tekemään hiekkalinnan loppuun? Linnasta puuttuu enää lippu, mutta sitä ei löydy mistään”, sanoo Maija.
 ”Voidaan me auttaa. Mun nimi on Teemu”, sanoo isokorvainen poika.
 ”Ja tässä on Daniel.”

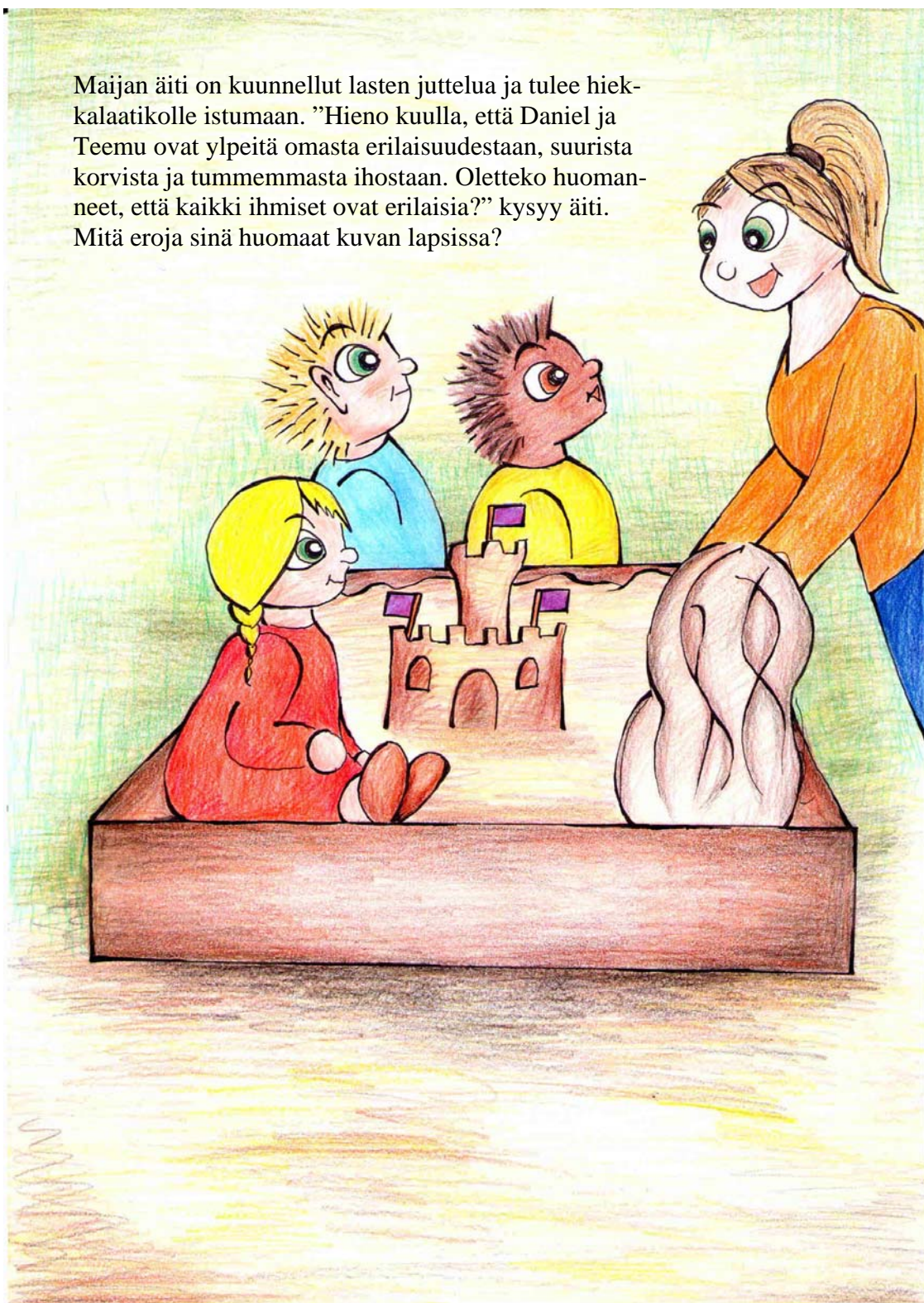

Lapset leikkivät ja heillä on hurjan hauskaa. Daniel löytää kadonneen lipun hiekkalaatikosta ja linna saadaan valmiiksi. Kesken leikin Sara kysyy Teemulta hänen suurista korvistaan: ”Teemu, miks sulla on isommat korvat kun mulla?”

”En mä tiedä. Mulla on aina ollu isot korvat. Mun isälläkin on. Mä ainakin tykkään mun korvista”, Teemu sanoo ylpeänä, ja jatkaa. ”Mutta on sunkin korvat ihan kivat, vaikka ne on pienemmät.”

”Mäkin olen erityinen”, sanoo Daniel. ”Mulla on ruskeampi iho kuin teillä. Mun isä on afrikkalainen ja äiti suomalainen.”

Maijan äiti on kuunnellut lasten juttelua ja tulee hiekkalaatikolle istumaan. ”Hieno kuulla, että Daniel ja Teemu ovat ylpeitä omasta erilaisuudestaan, suurista korvista ja tummemmasta ihostaan. Oletteko huomanneet, että kaikki ihmiset ovat erilaisia?” kysyy äiti. Mitä eroja sinä huomaat kuvan lapsissa?

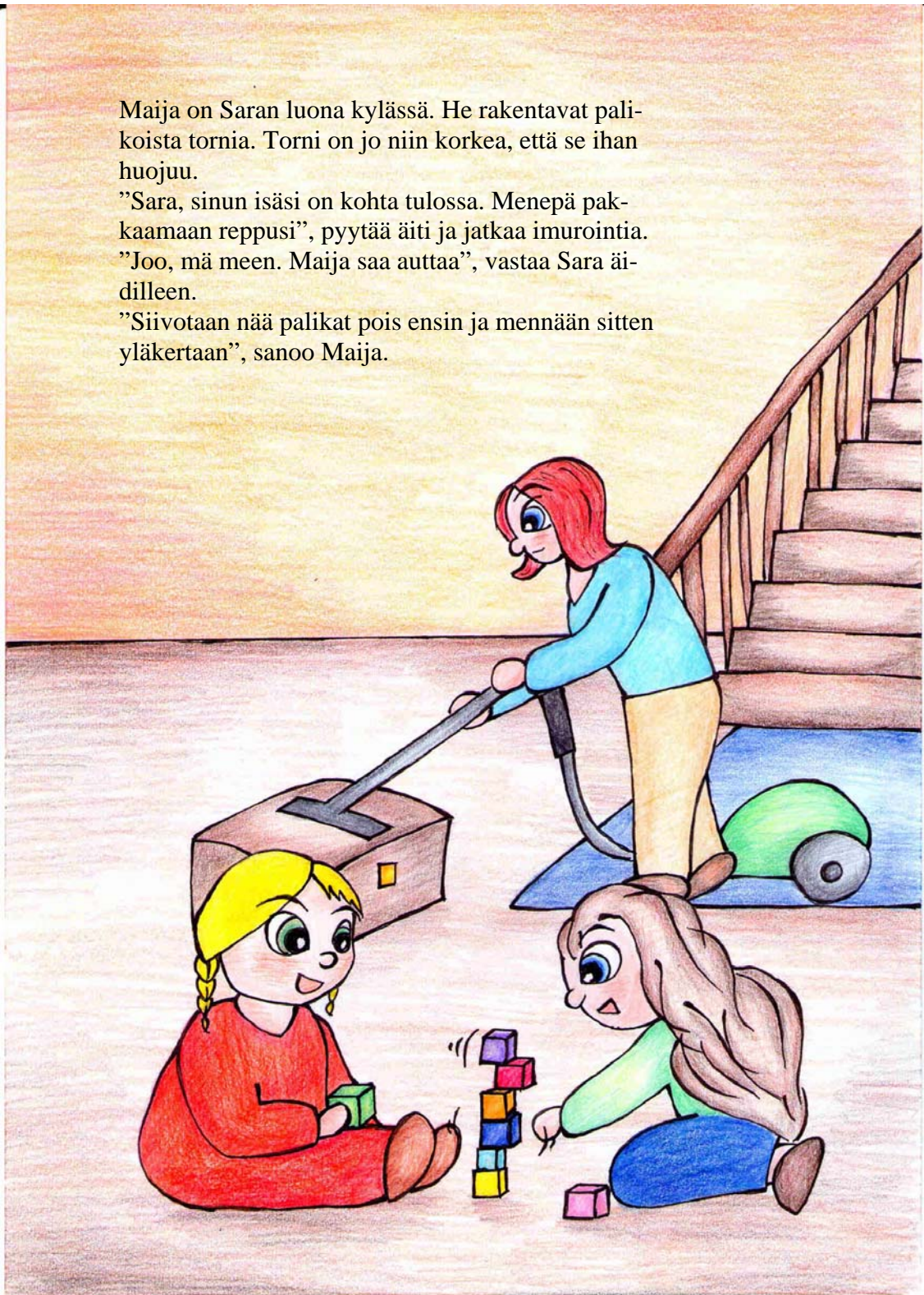
Ero

Maija on Saran luona kylässä. He rakentavat palikoista tornia. Torni on jo niin korkea, että se ihan huojuu.

”Sara, sinun isäsi on kohta tulossa. Menepä pakkaamaan reppusi”, pyytää äiti ja jatkaa imurointia.

”Joo, mä meen. Maija saa auttaa”, vastaa Sara äidilleen.

”Siivotaan nämä palikat pois ensin ja mennään sitten yläkertaan”, sanoo Maija.

Tytöt menevät Saran huoneeseen ja aloittavat pakkaamisen.

”Mistä sun isä on tulossa ja miks sun täytyy pakata?” kysyy Maija ja ojentaa unilelun Saralle.

”Isä tulee omasta kodistaan hakemaan mua. Äiti ja isä ei enää asu samassa kodissa. Mä menen nyt isän luokse asumaan viikoksi.”

Ding dong, ovikello soi. Maijan äiti on tullut hakemaan Maijaa. Sara pakkaa vielä keltaisen T-paidan reppuunsa, ja tytöt lähtevät alakertaan.

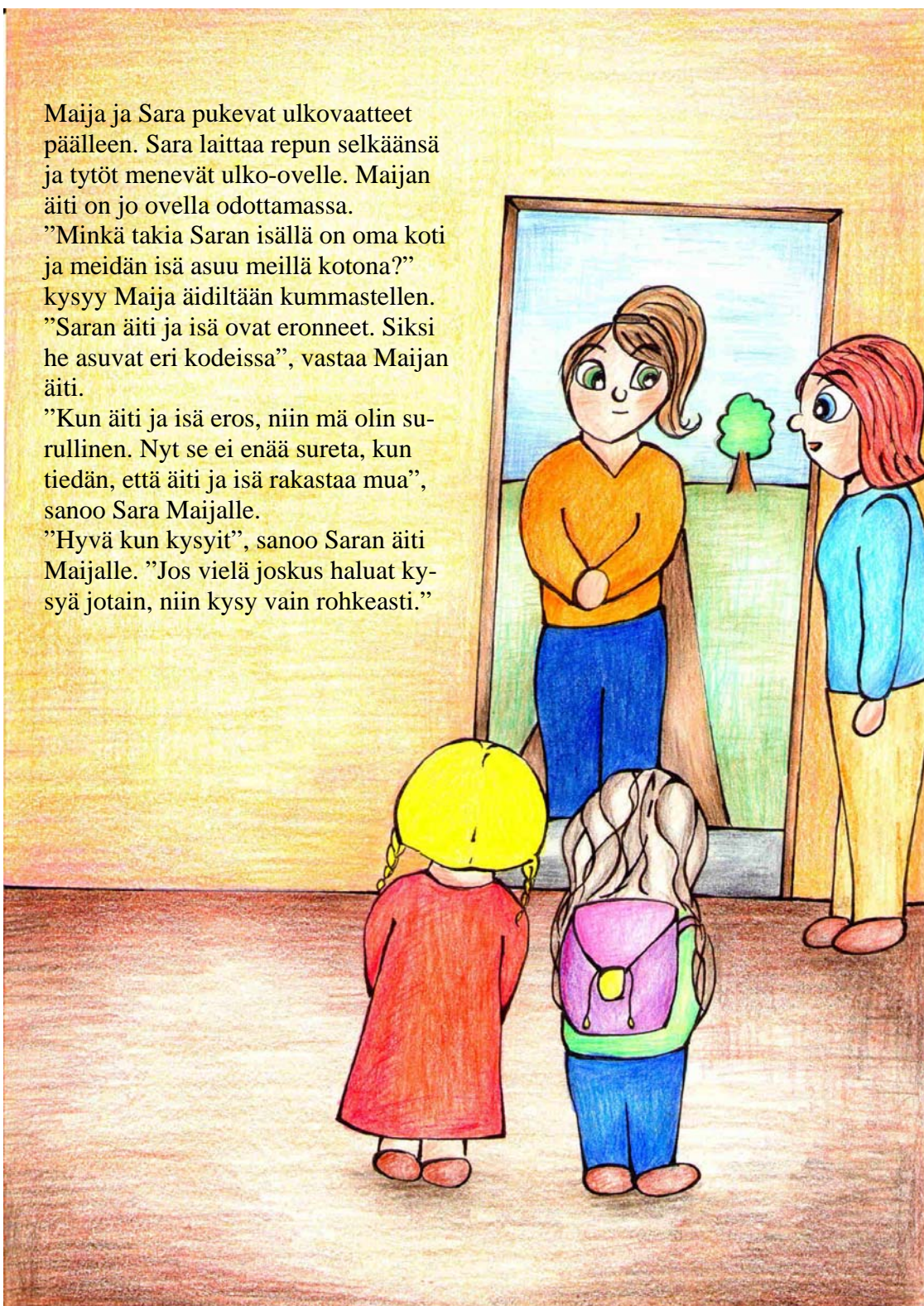
Maija ja Sara pukevat ulkovaatteet päälleen. Sara laittaa repun selkäänsä ja tytöt menevät ulko-ovelle. Maijan äiti on jo ovella odottamassa.

”Minkä takia Saran isällä on oma koti ja meidän isä asuu meillä kotona?” kysyy Maija äidiltään kummastellen.

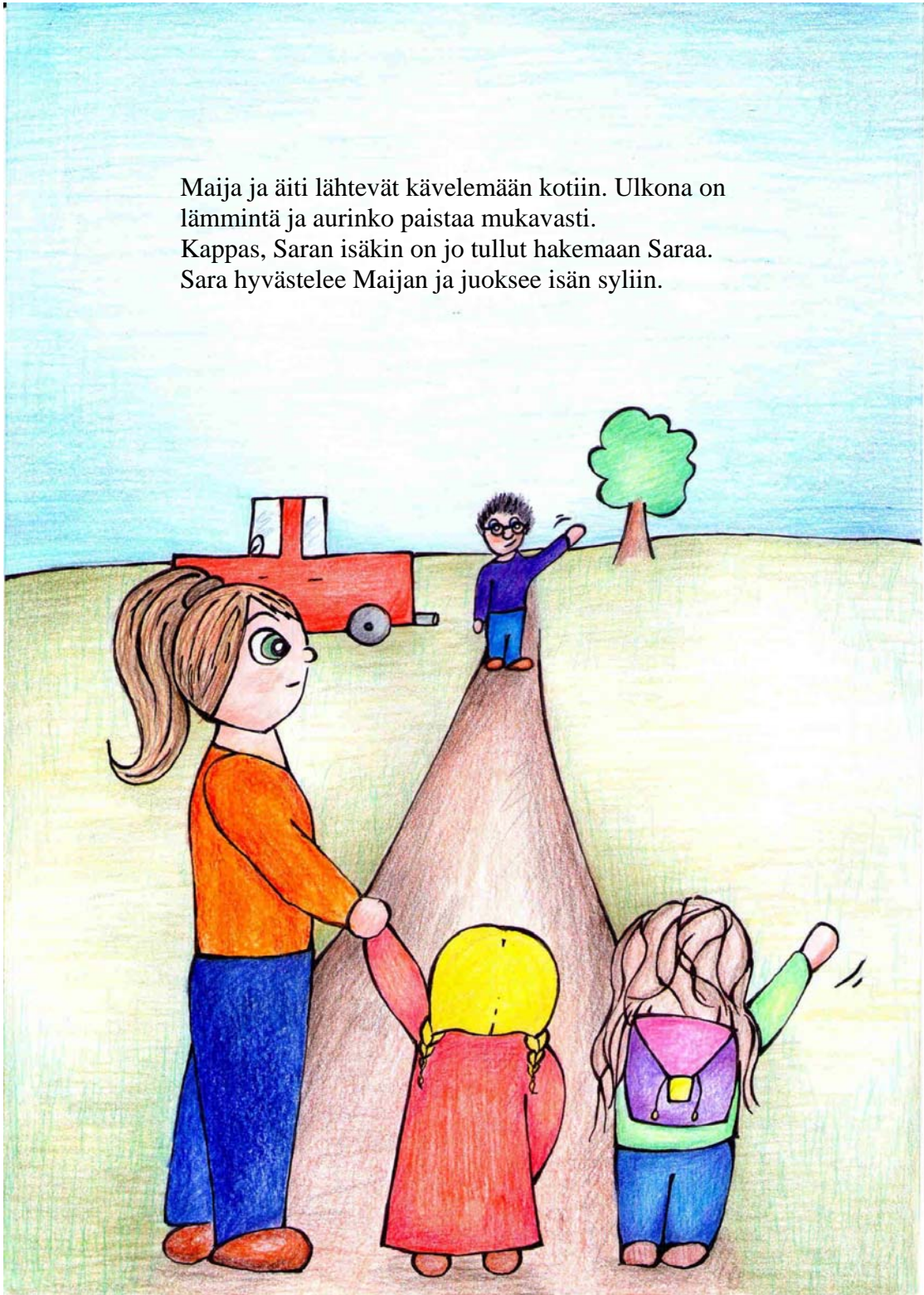
”Saran äiti ja isä ovat eronneet. Siksi he asuvat eri kodeissa”, vastaa Maijan äiti.

”Kun äiti ja isä eros, niin mä olin surullinen. Nyt se ei enää sureta, kun tiedän, että äiti ja isä rakastaa mua”, sanoo Sara Maijalle.

”Hyvä kun kysyt”, sanoo Saran äiti Maijalle. ”Jos vielä joskus haluat kysyä jotain, niin kysy vain rohkeasti.”

Maija ja äiti lähtevät kävelemään kotiin. Ulkona on lämmintä ja aurinko paistaa mukavasti. Kappas, Saran isäkin on jo tullut hakemaan Saraa. Sara hyvästelee Maijan ja juoksee isän syliin.

Kuolema

Maijan mummi on huonossa kunnossa. Mummi on ollut sairaalassa monta päivää.

Maija, ukki, äiti, isä ja pikkuveli ovat katsomassa mummia sairaalassa.

”Mummi, miksi sinä olet täällä sairaalassa?” kysyy Maija huolestuneena.

”Mummi on jo vanha ja hyvin väsynyt”, vastaa Mummi hennolla äänellä.

”Kuoletko sinä Mummi?” kysyy Maija surullisesti.

”Kaikki kuolevat joskus. Ei voi tietää milloin oma kuolema tulee, mutta ei kuolema pelota minua”, vastaa Mummi ja hymyilee.

”Mitä sitten tapahtuu, kun sinä mummi kuolet? Menetkö sinä Taivaaseen?” kysyy Maija.

”Kyllä mummi menee Taivaan Isän luo. Siellä minulla on hyvä olla ja ei enää väsyttä”, vastaa Mummi.

Maija halaa Mummia ja hyvästelee hänet. Sairaalan vierailuaika on päättynyt ja Maija perheineen lähtee kotiin. Mummi jää sairaalaan nukkumaan.

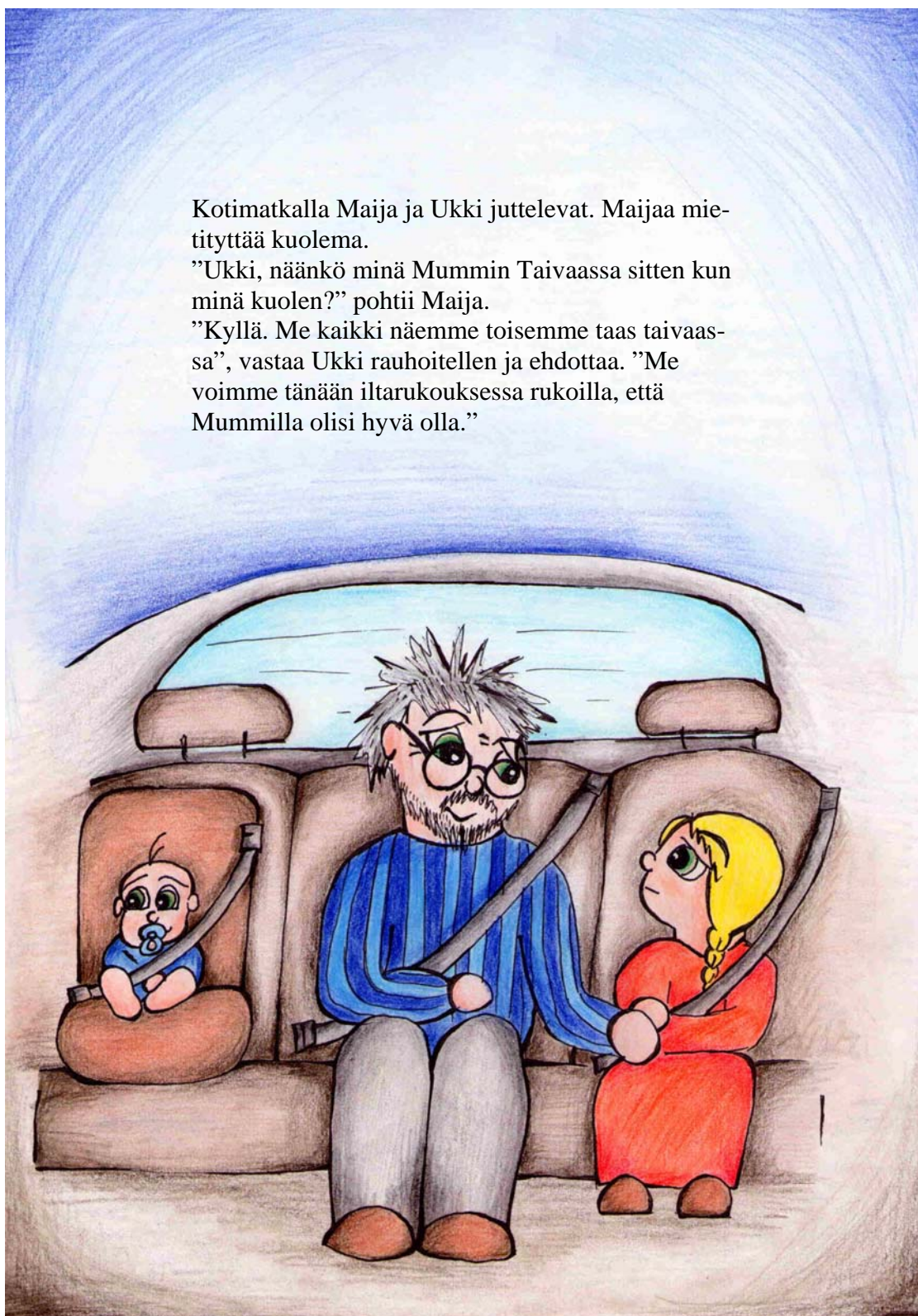

Kotimatalla Maija ja Ukki juttelevat. Maijaa mietyttää kuolema.

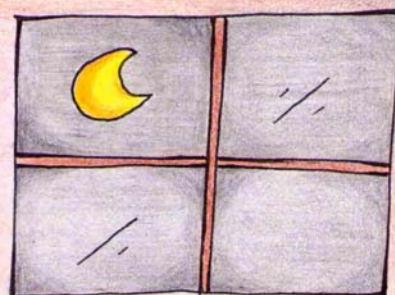
”Ukki, näänkö minä Mummin Taivaassa sitten kun minä kuolen?” pohtii Maija.

”Kyllä. Me kaikki näemme toisemme taas taivaassa”, vastaa Ukki rauhoitellen ja ehdottaa. ”Me voimme tänään iltarukouksessa rukoilla, että Mummilla olisi hyvä olla.”

On nukkumaanmeno-aika. Ukki on tullut peittelemään Maijaa. Maija haluaa rukoilla, että mummilla olisi hyvä olla. Ukki ja Maija laittavat kädet ristiin ja rukoilevat.

Rakas Taivaan Isä. Siunaa Mummia, että hänellä olisi hyvä olla. Siunaa myös äitiä, isää, Maijaa, pikkuveljeä ja Ukkia. Anna meille voimaa jaksaa. Aamen.

Ukki peittelee Maijan ja sammuttaa Maijan huoneen valon.

”Hyvää yötä Maija”, Ukki sanoo.

”Hyvää yötä”, Maija vastaa ja nukahtaa.

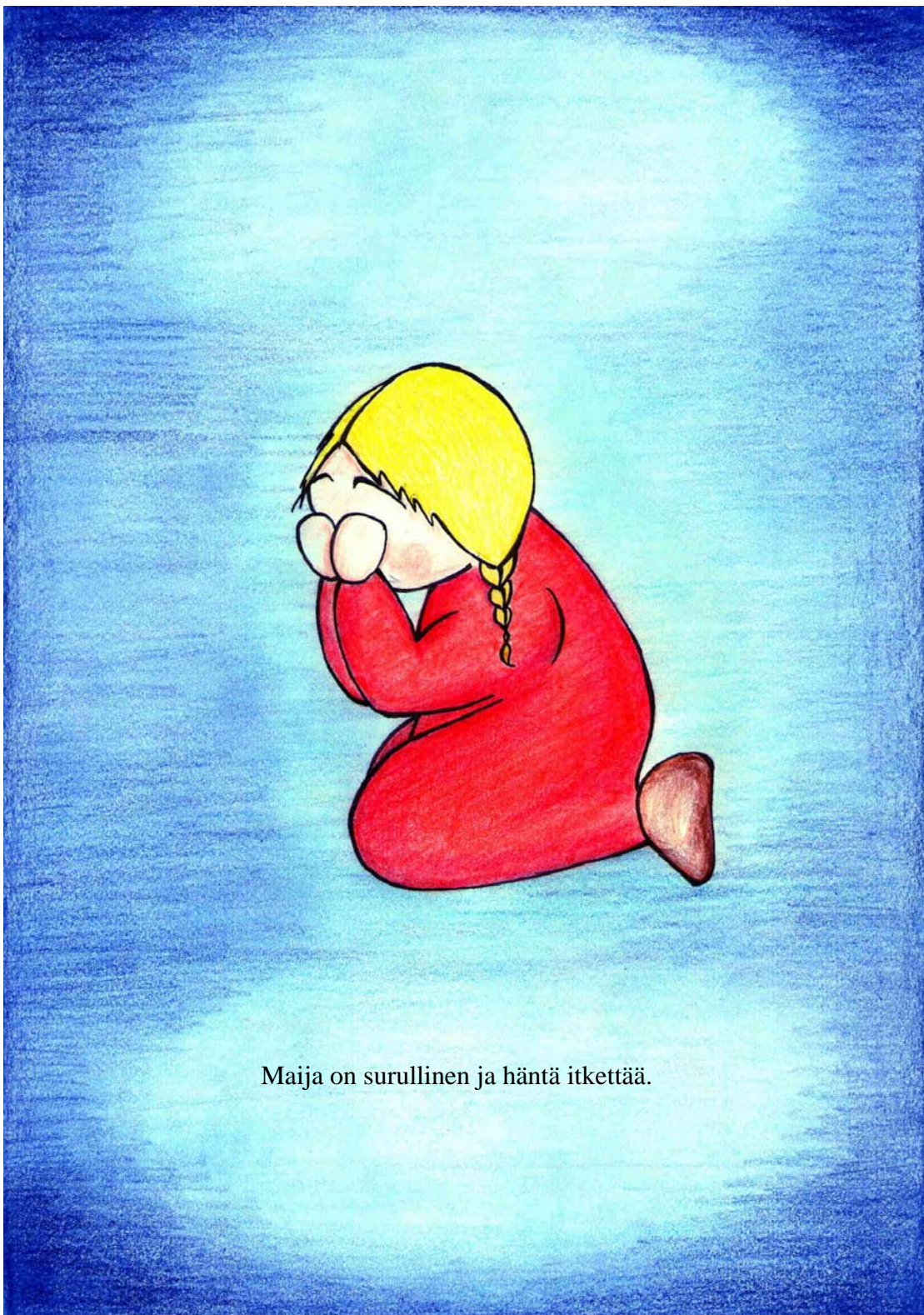
Seuraavana aamua Maijan perhe kokoontuu syömään
aamupalaa. Äiti kertoo, että sairaalasta soitettiin ja
Mummi on kuollut viime yönä.
Maijaa alkaa itkettää ja Ukkikin itkee.
Äiti sanoo, että Mummille järjestetään hautajaiset.

Mummin hautajaiset pidetään kirkossa. Sen jälkeen Mummin arkku kannetaan hautausmaalle ja laske-
taan hautaan. Maijan perhe ja heidän läheisensä
laittavat kukkia Mummin haudalle ja laulavat vir-
siä. Pappi puhuu ja kaikkia itkettää.
Ukki halaa Maijaa ja sanoo: ”Kyllä kaikki järjes-
tyy. Mummilla on nyt hyvä olla siellä Taivaassa.”

Suru

Maija on surullinen ja häntä itkettää.

Onneksi isä tulee ja ottaa Maijan syliin. Isä lohduttaa Maijaa ja silittää hänen hiuksiaan. Isä on sitä mieltä, että saa surra, kun on surullinen ja itkeä, kun on paha mieli. Itkeminen yleensä auttaa. On myös hyvä, jos voi kertoa jollekin aikuiselle, miksi on paha mieli.

LÄHTEET

Eerola, Kaija (toim.) Lasten virsi. Helsinki: Lasten Keskus Oy.

Eho, Sirkku; 2005. Lapsen suru. Helsinki: Kirkkopalvelut.

Kaskinen, Anna-Mari 2003. Kerro minulle taivaasta - Kun kuolema koskettaa.
Helsinki: Kirjapaja.

Laimio, Anne 2005. Tukea sureville perheille. Teoksessa Jaakko Erkkilä, Tiina Holmberg, Sirkku Niemelä & Hilikka Ylönen (toim.) Surevan lapsen kanssa. Helsinki: SMS-Tuotanto Oy, 12-14.

Lindqvist, Martti 2005. Surussa lapsen kanssa. Teoksessa Jaakko Erkkilä, Tiina Holmberg, Sirkku Niemelä & Hilikka Ylönen (toim.) Surevan lapsen kanssa. Helsinki: SMS-Tuotanto Oy, 9-11.

Niemi Hannele, 2007. Monien identiteettien maailmassa. Teoksessa Hannele Niemi & Riitta Sarras (toim.) Erilaisuuden valot ja varjot. Eettinen kasvatus kouluissa. Helsinki: Otava, 9-19.

Opetushallitus 2010. Erilaisuus. Viitattu 14.3.2012.

[http://www.edu.fi/perusopetus/uskonto_elamankatsomustieto/elamankatsomustieto_perusopetuksen_alaluokille/opintokokonaisuuksia_oppituntiesimerkkeja/ihmissuhteet_ja_moraalinen_kasvu/mina_ja_muut/erilaisuus.](http://www.edu.fi/perusopetus/uskonto_elamankatsomustieto/elamankatsomustieto_perusopetuksen_alaluokille/opintokokonaisuuksia_oppituntiesimerkkeja/ihmissuhteet_ja_moraalinen_kasvu/mina_ja_muut/erilaisuus)

Raamattu. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Helsinki: Kirjapaja.

Uittomäki, Susanna 2010. 5-10-vuotiaiden lasten sururyhmän toteuttamisen toimintamalli. Tampere: Juvenes Print.

Vanhemman opas 2009. Tietoa ja tukea lapsiperheen eroon. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto/ Neuvo-projekti.

Virsikirja. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vuonna 1986 käyttöön otta-
ma painos. Helsinki: Kirjapaja

Materiaalin valokuvat: Hanna-Helena Roivas & Minna Saarela